

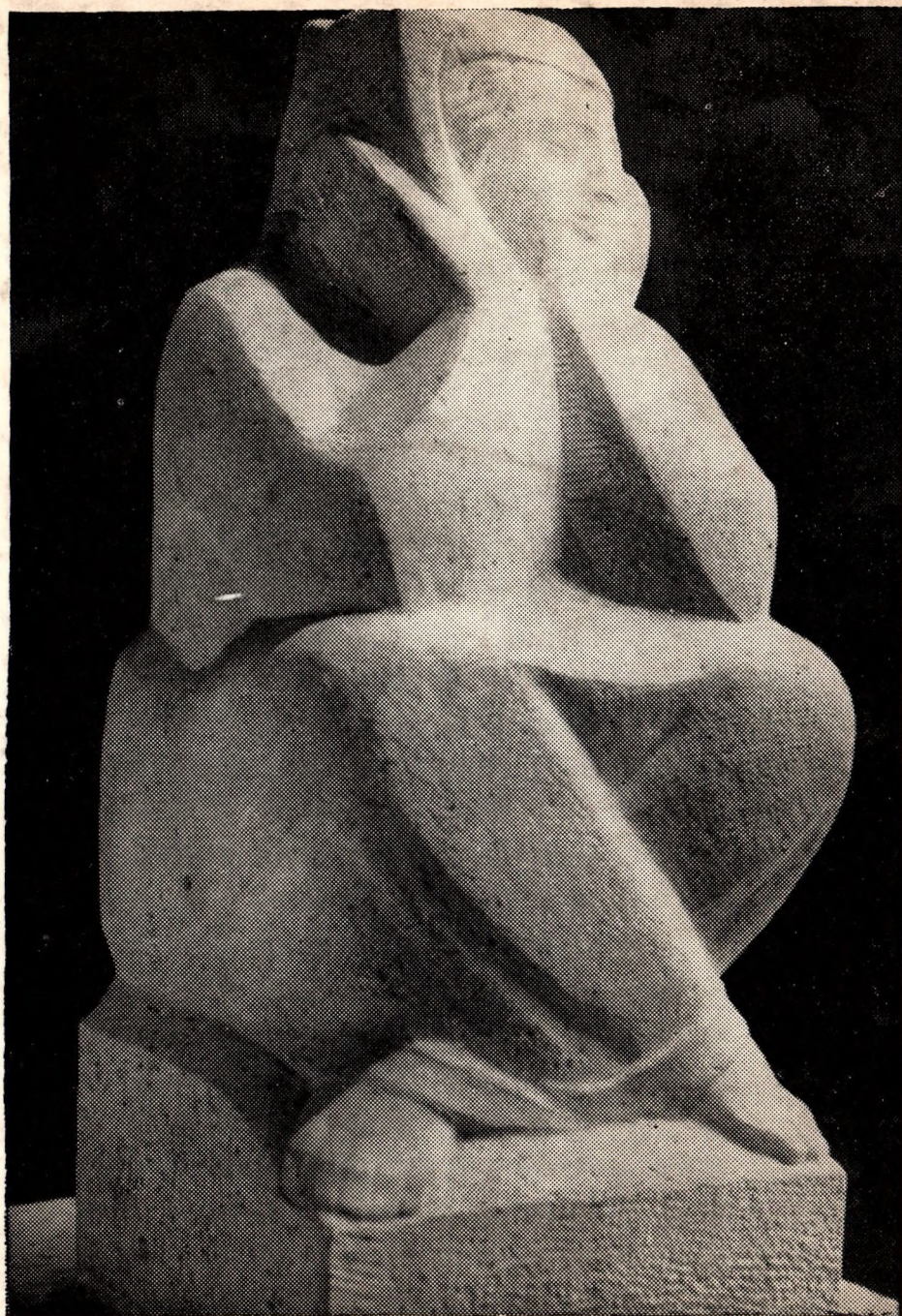
JÉ LEN KOR

5

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1965

6,— Ft

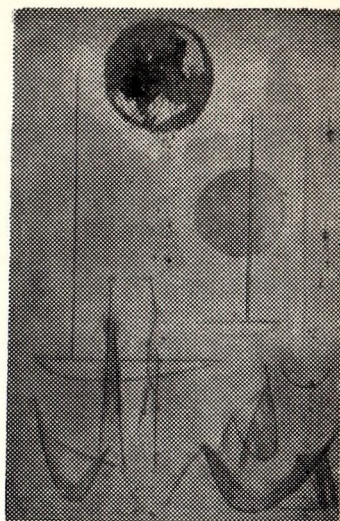
ANDRÁSSY KURTA JÁNOS: Álmodó

Számunk szerzői:

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS
ANTAL GÁBOR
BAUER TIBORNÉ
BÉDE ANNA
BENKE JÓZSEF
BIHARI SÁNDOR
BORSOS JÓZSEF
CSUKA ZOLTÁN
DALOS GYÖRGY
DEMÉNY OTTÓ
FÁBIÁN ZOLTÁN
HARSÁNYI ISTVÁN
HÁRS ÉVA
HEGEDŰS ANDRÁS
HORGAS BÉLA
NÉMETH FERENC
PÁKOLITZ ISTVÁN
SIMON EMIL
SOLYMOS IDA
SÓS ENDRE
STENCZER FERENC
TAKÁCS TIBOR
VASVÁRI ISTVÁN
VÁRÓCZI ZSUZSA

Képek:

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS
CSEH LÁSZLÓ
GELLÉR ISTVÁN
KOLBE MIHÁLY

BERTHA BULCSU
HARLEKIN ÉS SZERELMESE

Bertha Bulcsu nemrég megjelent új kötetének alapproblémája a szocialista tudat kialakulása, egyén és közösség konfliktusának főként morális szempontú megragadása val. Szenvedélyesen kutatja: melyek a tudatváltozás akadályai, hogyan oldódhatnak fel a társadalomba illeszkedést megnehezítő görcsök, illetve hogyan pusztítja el az embert morálisan vagy fizikailag is a tartós és tudatos kívülállás.

Mivel a konfliktusok legtöbbször nem az osztályharc külső cselekmény-szintjén, hanem a tudatváltozás finom belső folyamatában jelentkeznek – olyan újszerű ábrázolásmódot alakított ki, amellyel a miniatűr is általánosabb érvényűvé válik, megnő a konfliktus kisugárzása, asszociatív ereje.

A kötet legjelentősebb írásai sikerült kísérletek dunántúliség és európaiság korszerű összekapcsolására.

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM, 5. SZÁM
1965. MÁJUS

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

SIMON EMIL: Nyár (elbeszélés) - - -	403
SOLYMOS IDA: Talán szerettél (vers) -	406
PÁKOLITZ ISTVÁN versei: Ünnepe, Páska, Régi album félálomban - - -	407
DEMÉNY OTTÓ versei: Nem lesz könnyű, A földnek bő eső - - -	410
BORSOS JÓZSEF: Én, Jani, a borbély (el- beszélés) - - -	411
BIHARI SÁNDOR: Az ember szíve (vers)	419
BEDE ANNA versei: Kisfiamhoz, Légy me- nedék - - -	420
NÉMETH FERENC versei: Bartók-futamok, Csikófejű hold - - -	421
DALOS GYÖRGY: Katyusa (vers) -	422
FÁBIÁN ZOLTÁN: Bolyhos, vastag szőnye- gen (elbeszélés) - - -	423
TAKÁCS TIBOR versei: Az oliwai katedrá- lisban, Holtak szigete - - -	429
VASVÁRI ISTVÁN: A lélek naplójából (vers) - - -	431

HÚSZ ÉV

CSUKA ZOLTÁN: Viharban (II. rész) -	433
BENKE JÓZSEF: A somogyi példa (III. rész) - - -	438

MŰVÉSZET

HÁRS ÉVA: A pécsi képzőművészeti élet húsz éve (II. rész) - - -	445
ANDRÁSSY KURTA JÁNOS: Az én alkotó műhelyem - - -	452

IFJÚSÁG ÉS MŰVÉSZET

HARSÁNYI ISTVÁN: Az ifjúsági irodalom sorsa a tömegkommunikációs eszközök korszakában - - -	457
BAUER TIBORNÉ: A legifjabbak irodal- máról - - -	462
HORGAS BÉLA: Három gyermekvers -	466

J E G Y Z E T

HEGEDÜS ANDRÁS: „Tanár úr volnék magam is. . .” Jegyzetek Juhász Gyuláról, a tanárról - - - - -	468
SÓS ENDRE: Sebestyén Károly - - -	475

S Z E M L E

VÁRÓCZI ZSUZSA: Váci Mihály: Szegé- nyek hatalma - - - - -	482
STENCZER FERENC: Dalos György: Sza- vaink születése - - - - -	486
ANTAL GÁBOR: Sós Endre: Felvillanó arcok - - - - -	487

K É P E K

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS: Virágok, Fia- talok, Anyaság - - -	409, 453, 456
CSEH LÁSZLÓ: Sugovica - - -	430
Fonyódi táj - - -	444
KOLBE MIHÁLY: Zrinyi - - -	432
GELLÉR ISTVÁN: Busó-fej - - -	467

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 24. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hirlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Evi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekk számla száma
61 068.

Közületi előfizetési csekk számla: 61 066-
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egy számlára.

65-1422 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Nyár

Mit mondhatnék róla?

Olyan volt, akár a többiek. Bőre barnára sült, kicsit felfuvalkodottan járkált a meleg homokban, szobor-alakjával dicsekedett. Nyaralóhelyen az emberek különben is annyira egyformák, hogy nehéz őket megkülönböztetni.

Elítélhetsz azért, hogy ennyivel meglegyedtem. Néha rámjön ez a hangulat, hogy a felszínen maradjak, s mélyebbre ne ássak. Az emberekkel egyébként is vigyáznunk kell. Ha valakit tüzetesebben megnézel, gyakran kell csalódnod. Egyszerűen: élni akartam!

Emlékezhetsz: én a tizennegyedik születésnapomat koncentrációs táborban „ünnepeltem”, elképzelheted, hogy mazsolás kalács és kakaó nélkül. A világról már akkor olyan sokat tudtam, amennyit csak tíz, vagy tizenöt évvel később lett volna szabad megismernem. Akkor is, inkább hallomásból.

Ez a nyaram amúgy sem volt szerencsés. Ínhúzódás miatt, egyik karomat gipszbe pólyálták, úgy, hogy a vízbe nem is mehettem. A strandra azért kijártam, napoztam, nézelődtem, sok időm volt arra, hogy másokkal foglalkozzam.

Az ötödik napon megismerkedtünk. Fülledt este volt. Ebben a napszakban a nyaraló közönsége általában két részre oszlott. Az egyik rész a kerthelyiség betonján táncolt, összezsúfolódva, a másik rész kívülről bámészkodott. Egyszer a nézelődők tömege, valami okból összetorlódott, engem meglöktek, bekötött karomat ijedten a magasba emeltem. Ő akkor odalépett hozzám, óvatosan megfogott és kivezetett a tömegből.

Utálom ezeket az olcsó alkalmakat. Megköszöntem a segítségét, azután továbbmentem a parkba. Amikor a csendesebb utakra értem, meghallottam, hogy követ. Megálltam, s olyankor a lépések zaja tisztán kivehető volt. Elhatároztam, hogy nem megyek tovább. Kiválasztottam egy padot és arra leültem.

Fakó éjszaka ígérkezett. Az eget felhők takarták, finom rétegben, mintha horgolt terítőket vetettek volna a magasba.

Ő jött. Most már biztosan tudtam, hogy velem akar megismerkedni. Nem volt ellenemre. Igyekeztem normálisan viselkedni. Harmincnégy éves vagyok, nem kapkodhattam, nem süthettem le a szememet, mint egy kamaszlány. Tudomásul vettem, hogy mellém ült, csak azért izgultam, hogyha majd megszólal, ne kelljen csalódnom. Vagy várj csak? Egészsében ez sem igaz. Mondtam már neked, hogy főleg külsőségeiben hatott rám és ez a hatás akkor, ott, a félhomályba takart padon is érvényesült. Végül mégiscsak meg kellett szólalnia.

– Nem haragszik azért, hogy ideültem? – kérdezte.

– Nem – mondtam röviden, de nem barátságtalanul.

Nagyot lélegzett, s azután arról beszélt, hogy a másik ember kiválasztása örökös gond. Azt fejtegette, hogy ebben az ösztönnek az értelemnél jóval nagyobb szerepe van.

– Megtisztelő – mondtam kicsit meghökkenten, de mosolyogtam.

– Bocsásson meg, őszinte akartam lenni. Felnőtt emberek vagyunk. Tudom, hogy itt nyaral, azt is tudom, mikor érkezett. Kilenc nap múlva mind a ketten elmegyünk. Azért, hogy egymáshoz közelebb jussunk, nem szükséges történelmi korokat átélnünk! Nos? – kérdezte befejezésül.

Képmutatóan hallgattam. Valójában mindenben helyeseltem.

– Siető, kapkodó emberek vagyunk! – folytatta.

– Ettől félek! – mondtam.

– Ettől ne féljen! – mondta. – Az életünkhöz tartozik, hogy mindent gyorsan sietve kell átélnünk, s a tévedéseket el kell viselnünk!

Nem akartam gondolkozni. Néztem a holdat, a tó felől áramló friss levegőt szív-
tam, általában jól éreztem magam.

Visszafelé már együtt mentünk, sőt! most borzajd meg: karonfogva! Mint régi,
régis ismerősök. Vagy jegyesek!

Attól a naptól egészen megszokott módon éltünk. Délelőtt a strandon hevertünk,
beszélgettünk. Könnyen, összehangoltan tudtunk csevegni. Este kiadós sétákat tet-
tünk. Letelepedtünk a tó partjára, térdemet magam alá húzva ültem, Tibor mellettem
állt. Tornázott. Karjával melegítő gyakorlatokat végzett. Akkor már tudtam, hogy az
izmaim, akár egy hiú nő, ápolja. De ez sem volt baj, mindnyájunknak van valami-
lyen elítélendő szokása.

Egyszer azt láttam, hogy ökölvívó állásba helyezkedett és hosszú karmozdulatok-
kal a levegőt csapkodta. Annyira megrémültem, hogy az arcomat eltakartam. Azt vet-
tem észre, hogy mellém térdelt.

– Fél? – kérdezte csodálkozással.

– Igen – mondtam meg őszintén.

Arcomról a tenyeremet lefejtette, szembenézett velem.

– Tudja, most kire emlékeztetett? Lakos Ferire, az osztálytársamra. Zsidó fiú
volt. Ha meg akartam ütni, eltakarta az arcát, és, szinte lányosan nyafogott. „Üss,
ahogy akarsz, csak közben az arcodat ne lássam!” – mindig ezt mondta.

Éreztem, hogy a vér kiszaladt belőlem. Meg akartam szólalni, de nem mertem.
Végignéztem a vizen, az esti párákat hasító vitorlásokra bámészkodtam, a tőlünk nem
messzire mozgó emberekre figyeltem. Mintha a képzelet és valóság viszonyát kíván-
tam volna felmérni.

– Maga ütötte a zsidókat? – kérdeztem, nagyon sokára.

Végigsimított a homlokán.

– Tizenhat éves voltam. A tornatanárunk határtalanul gyűlölte őket. Engem meg
szeretett, mert a tornában kiváló voltam. Óra elején azt mondta: „– Tibor! vezesd ki,
ezeket a fattyakat!” Óra végéig nem jöhettek vissza. Az udvaron ástak, vagy cipeltek
valamit, néha nekem kellett kimennem hozzájuk, hogy megnézzem őket. Nem taga-
dom: mindez a fejembe szállt! Előfordult, hogy a rám bízott hatáskört túlléptem,
dehát húsz év előtti saját magát ki ítélni meg?

Lendületesen, szenvedéllyel beszélt, a mellkasát döngette.

Ne szólj közbe, tudom, hogy mit akarsz mondani! Magam is azon gondolkoz-
tam, hogy felugrom és otthagynom. Iszonyú tulajdonságunk, hogy felejteni tudunk!
Tibort is abba az átlagba soroltam, amely szerintem semmiről sem tehet. Ugyanolyan
kiszolgáltatott volt, mint én! És, hát, persze, gyáva is volt, mert az erősnek nem lehet
megparancsolni, hogy egy másik embert megüssön!

Mindezt csak most rendszerezem így, akkor végighevertem a homokon, akár egy
halott, akit a hullám partra vetett.

Távolról hallottam a hangját.

– Haragszik, hogy ahhoz a fiúhoz hasonlítottam?

– Nem. Csak...

– Csak?

– Szerettem volna tudni, mégis, hogyan ítéli meg a húsz év előtti saját magát!

Leült mellém, oktatóan és fölényesen magyarázott.

Az efféle emberek, életük folyamán számtalanszor képesek újjászülni, korábbi
létezésüket szinte elfelejtik. Azt hiszem, mindebben az erőszakosság vezeti őket, egy-
szer az ütlegetés, máskor az ölelés kényszerében.

– Nagyon bonyolult kérdés – mondta. – Lehet, hogy egy gyengébbre volt
szükségem, aki nem üt vissza, lehet, hogy magam sem szerettem őket.

– Ez is lehet? – kérdeztem.

– Miért érdekli ennyire? – kérdezte s a tekintete szinte feszített.

Felkeltem.

– Menjünk! – mondtam. Képes voltam belekarolni. Csak az ösztöneim működ-
tek, ahogyan ő is mondta. Sohasem hittem volna, hogy ez az állapot, rendezett életkö-
rülmények között is előfordulhat.

– Maga például kit pártolt? – kérdezte váratlanul.

- Mikor?
- Hát, annakidején!

Nem válaszoltam. Azt éreztem, hogy el kellene löknöm magam mellől. De csak mentem, gyámoltalanul. Lépései, mint az öröké, kimérten kopogtak.

Másnap bejelentettem, hogy hazautazom. Nem akartam titokban és váratlanul eltűnni.

- Még két napunk lenne! - mondta kétségbeesetten.
- Dolgom van! - mondtam határozottan. - A kötést is le akarom vetetni!
- Pesten is találkozhatunk? - kérdezte.
- Az már nincs a kilenc napban! - Akkor jutott eszembe, hogy már a címetet is tudja.

Az állomásra kikisért, nagyon szomorú volt. Talán azért is, mert nem sikerült visszatartania. Nekem folyton arra kellett gondolnom, hogy amikor egy másik embert ütött, vajon mit érzett? Majd azon tűnődtem, hogy sok más ember helyett is, jogom van-e megbocsátani?

A bedüörgő vonat mindezt szétrombolta. Gyorsan felszálltam, elvegyültem a tömegben. Azon igyekeztem, hogy amíg az állomáson vagyunk, ne láthasson. Így az integetéstől is megszabadultam.

Másnap levettem a kötést, strandra mentem, otthon heverésztem. Napokig, látólag, ilyen könnyen éltem. Egyik délután, amikor könnyű, selyem pongyolában az erkélyen heverésztem, váratlanul csengettek. Megdermedtem, akár a gombostűvel odaszegezett bogár. Kínosan feltápáskodtam, s inkább vánszorogtam, mint mentem.

Igen, Tibor volt. Az ajtónyílásban állt, akár egy szobor, amelyet a küszöb előtt leraktak, s most a címzett gondja, mit tegyen vele?

- Jöjjön be! - mondtam.

Ostobaság lett volna azt kérdezni, miért jött, mit akar? Kedves sem lehettem hozzá, de, hogy elutasító legyek, ahhoz elég erőm nem volt.

Hellyel kínáltam, én a szoba távolabbi sarkába húzódtam. Hallgattunk. Kint megfordult a nap, sötétség terjedt, bennünket is belepett, mintha valami sűrű folyadék áradt volna.

Nem maradhattunk így, megmozdultam, az állólámpához léptem, a kapcsolóért nyúltam. Pongyolám bő ujjá felcsúszott, a kigyulladó fény éppen a karomra világított. Jól látszott a tetovált szám: 20.654. A kötés miatt, azon a helyen sápadt maradt a bőröm, a zöldeskék jel még jobban kiemelkedett.

Dermedten nézett a karomra. Nyögött, vagy hörgött, nem is tudom. Arca eltorzult, rángatózott, a fogát is csikorgatta. Megrémltem, hogy rosszul lesz. Végre magához tért, letérdelt, nagyon sápadtan nézett rám.

- Most mit tesz velem? - kérdezte.

Nem szóltam.

Észrevette, hogy tétovázom, s ez visszaadta a bátorságát.

- Feljelent? Nincs bizonyítéka! - kiáltotta és a karjával hadonászott.
- Maga mesélte! - mondtam ingerülten.
- Letagadom
- Nem akarom feljelenteni! - mondtam.

Lassan feltápáskodott, leporolta a nadrágját. Vállat vont.

- Nem tudtam, hogy maga is - mondta, de nem fejezte be.
- És, ha tudta volna?
- Akkor hallgatok!

- Jobb volt így! - mondtam. - Két embernek mégiscsak meg kell egymást ismernie!

Megfordult, az ajtó felé indult. Utána szóltam.

- Azon a fiún kívül, bántott még valakit?

Arra vártam, hogy visszafordul, a szemembe néz, megbánással védekezik. Ehelyett színpadias mozdulattal az ajtó keretének dőlt, és gúnyos hangon válaszolt.

- Nincs joga arra, hogy kikérdezzen!

Akkor rádöbbenem, hogy mindannyiunkat egy fogalomba sorol. Számára többet nem voltam asszony, kiválasztott nő, csak egy, azok közül!

– Menjen! – mondtam indulatosan.

Elment, az ajtó becsukódott mögötte. És akkor, abban a pillanatban, nem voltam biztos magamban: visszahívom-e, vagy sem? Hagyom eltűnni? Iszonyatos állapot volt!

Néhány hét múlva külföldre kellett utaznom. A gyárban, ahová mentem, bemutattak a magyar származású igazgatónak. Alacsony, köpcös ember volt, az a fajta, akiről úgy véljük, hogy az íróasztal mellett született.

– Lakos Ferenc – mondta meg a nevét.

Nem akartam elhinni, hogy a véletlenek így játszhatnak velem! Egész nap kábult voltam. Lakos, estére egy csendes vendéglőbe hívott. Megvacsoráztunk, beszélgettünk. Azon igyekeztem, hogy a múltra terelődjék a szó. Valahogyan megemlítette, hogy melyik iskolába járt. Elszántam magam és azt mondtam:

– Egy unokabátyám is ott végzett. Volt egy barátja, akit én is jól ismertem. – Úgy tettem, mintha hosszan töprengenem kellene, aztán kimondtam a nevét. Hátradőltem és vártam, milyen jelenet következik.

Ha arra gondolsz, hogy megdöbbsz, tévedsz. Mosolygott, a nevet a szájában forgatta, ahogyan egy ebédre maradt morzsával tesszük.

Megismételtem, mert azt hittem, nem jól hallotta.

– Igen, igen! – mondta. – Fura ember volt. Dehát meghalt.

Meghökkenem.

– Én úgy tudom él. – Ebben a pillanatban megfélekeztem korábbi szerepemről.

– Nem! Meghalt! – jelentette ki, ellentmondást nem tűrően.

– De, ha mégis élne? – kísérleteztem újra.

– Nincs értelme, hogy éljen! Én, a magam részéről, a múltat elszámoltam!

Egyszerre szóradatot zúdított rám, színházakról, sportról, a mindennapi élet apróságairól. Hangsúlyozta, hogy jól él és megelégedett.

És, most téged kérdezlek: Ítéld meg, hasznos-e, vagy káros, hogy az ember felejtene tud? És mit kezdesz azokkal, akik élni, jól élni akarnak és a halottakkal minden közösséget megtagadnak? Mert én is ezt tettem!

Dehát ez is elmúlt, akár a nyár, s az életet is maroknyira összegyűrheted, mint egy papiros poharat, amelyből a hőségben hűsítő italt fogyasztottál.

SOLYMOS IDA

TALÁN SZERETTÉL

Te nem szeretsz. Nem is tudom,
hogy szerettél-e valaha.

Arcod, mint kihalt utakon
a bezárt házak ablaka.

Én meg csak úgy, ahogy már szoktam,
felmondlak, mint fájdalmait
a test, mely gyűrűköt a sokkal
s a görcs szétvágja szavait.

Esetleg szeretsz még, ahogy
emlékezők az alkonyat
félcsöndjét, ha a völgy vacog
s fölötte elzúg egy vonat.

Szerettél? Mindegy. Istenem,
a férfi sokfelé keres
arcot, kezet, amely felel
s oltalmazásra érdemes.

Most hallgatsz, akkor is ha tán
magadról hangosan beszélsz,
ahogy a bankett abroszán
hallgat kezed, e hosszú kéz.

Vendéglői zene nyafog,
jelre, hangsúlyra figyelek:
nyitnak-e résnyi ablakot
a benned alvó istenek.

ÜNNEP

Ezen a házon
a másik zászlónak is megvan a helye.
Vajon szándékosan hagyták a padlásgrádicsban
a másik zászlót?
Talán fakóra szítta a nap
s egy kifakult vörös lobogó előtt
még visszahőkölne a márciusi szél.
Lehet, hogy új zászlóra nem futotta a költségvetésből.
Vagy lemaradás van a selyem- és vászonszövési tervteljesítésben.
Talán a házmester
saját hatáskörében intézkedett,
leszűkítve a Világszabadság fogalmát.
De hát akkor mit kezd Petőfivel?
– Vagy éppen erről a konzultációról hiányzott?
(Lehet, hogy a haladó hagyomány mellé
munkaszüneti nap is kellene,
mint az iskolában,
s ahogy ez már nagy ünnepeken illik.
Mert ha takarékoskodunk az ünneppel,
nem biztos, hogy nem fizetünk rá a hétköznapiakon.)
Tétován leng a zászló,
mintha a másikat keresné.
Akármilyen higgadtan és akárhányszor végiggondolom,
mindig oda jutok,
hogy az egyik mellől a másik se hiányozhat.
És az se mindegy,
mi a véleménye erről a ház lakóinak.

PÁSKA

A Lefkovics-gyerek
kezeiből vihogva kivertük
a kovásztalan kenyeret.

A Lefkovics-gyerek
könnyen árokba huppan,
ha előzékenyen nem adott helyet.

A Lefkovics-gyerek
tisztá férfiúságára vigyázott
az intézményes szögessdrót-keret.

A Lefkovics-gyerek
húsvéti bárány vére falra fröccsent.
Senki nem segíthetett.

A Páska-ünnep közeleg,
útlevél nélkül is meglátogat
a Lefkovics-gyerek.

Néma kérdésére nincs felelet.
Szomorúan, szótlanul tördeljük
a kovásztalan kenyeret.

RÉGI ALBUM FÉLÁLOMBAN

Bagoly huhog a toronyban
valahol gyerekkoromban
dunyhám húzom a fejemre
csillagos eget szívemre

Repül repül a fecskefészek
Csizmája van a bőregérnek
Orvos-kúton a Szentszűz képe
ringatózik a kút vizében

Lábamon posztóból mamuszka
indulok én is Emmaus-ba
habár folt-hátán-folt az ingem
s tán nem is engednek be ingyen

Szent Ferenc konzultációja
szünet nélkül tart hajnal óta
A pintyek tenyerére szállnak
de a verebek odébbállnak

Két nagy vödörrel megy a kútra
a kenyérsütő Lelenc Gyurka
nagy a legény hát még a szomszja –
Till Maris csókja majd eloltja

Holnap megyünk Székesfehérvárra
Szűz Szent Imre herceg ünnepére
Annyi püspök lesz ott hogy az már sok
s a szomszédból hintón jön az érsek

A Valter suszter Isonzót mesélve
jó nagyokat durrant a suszterszéke
és mindig énfelém döfköd az árral:
no tudsz-e futni Hát szaladj utána

„Megárnyékozá Máriát a lélek” – –
Mivel nem hittem minden szóbeszédnek
megkérdeztem anyámtól mit jelent
És válasz helyett válaszolt a csend

Pontosan ötször huszonkettő
volt Juliska arcán a szeplő
szeme: búzavirág a rozsbán
Kis híja volt hogy elkárhozzam

A templomablak-mélyedésben
állt Lisieux-i kis Terézke
hasonlított a Papp Évára
csak a rózsáit nem kínálta

Tudta vagy megsejtette Józsi
hogy a pirostojás valódi
Az én sejtésem se volt kancsal
bár elcseréltem egy narancssal

A Passió-ban Lukovics Dezső
s z í v b ő l kiáltotta: feszítsd meg őt!
A szombat esti körmenetben néztem
sápadt arcát a viaszgyertyafényben

A jogaival élő utca népe
kútbíróát választott vasárnap délből
A kútvályuban megmostuk a lábunk
és szertartásosan belepisáltunk

A zord Szent Lukács bal válla felett
nem értettem a nagy ökörfejet –
Ledneczki Ferkó ezt a választ adta:
valószínűleg hentes volt az apja

T. Antalné az utcán azt mesélte,
hogy páduai Szent Antal a férje –
Volt köztünk néhány hitetlen ebadta
akiknek kerek fenekét mutatta

Kis szentkép mellé rövid levelet
írt Kern Rozi Azt írta hogy szeret
A választ várva ma is küldi még
hulló-csillagos szép üzenetét

Bagoly huhog a toronyban
valahol gyerekkoromban
dunyhám húzom a fejemre
csillagos eget szívemre

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS: Virágok

NEM LESZ KÖNNYŰ

Vigyázzatok forró példáitokkal!
Nem lesz könnyű soha az élet.
Nem hagyunk itt semmi véglegeset,
csak kezdetleges nyomait a kéznek.

A mindenképpen folytatnivaló,
gonddal terhes, izgató örökséget.
A káoszról kivezető utat,
alapját a majdani bölcsességnek.

S őket, akik majd továbbadják
annak, ki náluk is merészebb.
Vigyázzatok forró példáitokkal!
Nem lesz soha könnyű az élet.

A FÖLDNEK BŐ ESŐ

Fegyver a katonának,
hölgynek báli cipő,
seprű házias lánynak,
a földnek bő eső.

Megosztjuk a világot
és összeáll a rend.
Ki mit jussol magának,
újat abból terem.

Én az éneket kaptam,
magamat úgy adom.
Sárga székfűvirág
virít a parlagon.

S mindönk fölött a nap
s éjjel a csillagok.
Ők tehetetlenek,
de én makacs vagyok.

Minden elérhető
és távoli csodát
magamba rögzítek,
Bennem éljen tovább

A mérhetetlenül
messzi időben is.
Fényesen az igaz
sápadtan a hamis.

Én, Jani, a borbély...

Sokat töröm a fejem, miért van az, hogy az egyik ember hórihorgas, akár az égimeszelő, a másik meg kicsi, mint én. Százhatvannyolc centi vagyok. Igaz, sorozáskor mértek annyinak. Rávágták a lécet a fejemre, és lenyomták a hajamat, pedig az is jelentett volna három centit, ha nem többet. Tudom, másutt megjárna a százhatvanöt is, csakhát a borbélyüzletben, ahol dolgozom, ez semmi. Ott mindenki magasabb nálam. Colos például veri a százkilencvenet.

A fiúk gyakran ugratnak. Most is, ahogy dolgozom, Géza bácsi átszól hozzám.

– Őcsi, hallottad, mi történt Babszemjankóval?

Nem kérdezek vissza, ismerem a szöveget. Mert fantáziájuk, az aztán nincs.

– Megnőtt a spenőttől.

Mindannyian felém fordulnak és nevetnek. Én is elhúzom a számat, de közben azon gondolkodom, hogyan dörgölhetnék az orruk alá. Ha egyszer bebizonyíthatnám, hogy a hosszú emberek buták, az nagyon jó lenne.

– Ne hagyj magad! – súgja a fülembe Colos, és vigyorog. Felnézek rá. Élvezi, ha mellém állhat. Ilyenkor gyűlölöm őt.

Aztán csak megnyugszom. El-elnézegetem Géza bácsit, amint oldalra hajtott fejjel figyeli a munkáját. Borotvahajvágás, szépen csinálja. Géza bácsinak neve van a szakmában. Rám kacsint. Én meg vissza. Nem tehetek mást. Ha észreveszik, hogy haragszom, sose szállnak le rólam. No, meg aztán, nem is olyan rossz fiú ez a Géza bácsi. Mindig akad dugott pénze gyorssegélynek.

Hanem Aladárt, az üzletvezetőnket, azt utálom. Nekünk a szocialista bérezés igazságosságáról papol, ő meg úgy belesuttog a hétszázhajú öregurak fülébe, hogy a nyála is elcseppen a gyönyörűségtől.

És mégis, ha megkérdéznék tőlem, mi szeretnék lenni, ma is azt felelném, borbély. Szabadnapos borbély, tavasszal. Mert szép is az. Már a reggel pompásan kezdődik. Felébredek és elábrándozom. Azután sétálni megyek, ha lehet, fel a hegyre. Isteni jókat tudok enni a Vadászvendéglőben. Ott dolgozik Dugó, a pincér. Van rá liter borom, hogy nincs százhatvan centi a fickó. Kitűnő a konyhájuk. Friss levegő, jó kaja, jó nő! Az ám az élet!

Akkor is épp szabadnapos voltam, amikor megismerkedtem egy nővel, egy olyan csodálatos nővel, akit azóta sem tudok elfelejteni. A vágás széléről pillantottam meg, a hegyen, gyönyörű, napsütéses időben. Állt a sziklán, mint a fenyő. Odamentem, megbámultam. Álomszép nő volt. Csak azt sajnáltam, hogy magas. Lehetett vagy száznyolcvan centi.

„Ha ennek a nőnek megcsókolhatnám a nyaka pihéjét, sokért nem adnám” – gondoltam és megszólítottam:

– Szép innen a vidék.

Hallgatott.

Én meg felnéztem az égre, felhőket kerestem. A felhőkről mindig eszembe jut valami jó mondás. Mert szeretem a bemondásokat. Tudom, hogy nem vagyok mit tudom én milyen művelt ember, de szerintem elsőrangú bemondásaim vannak.

– Egyedül? – kérdeztem. – Mert amint a mellékelt ábra mutatja, én is. Épp keresek valakit, akivel elbeszélgethetnék kicsit. Tudja, ilyenkor tavasszal nem jó, ha az ember egyedül van. Vágyakozó lesz.

A várost nézte. Úgy látszik, ő sem állja a tekintetemet, akár az üzletben a lányok. Azok is mindig azt mondják, tüzes szemem van. Lehet, én már észre se veszem.

Átszaladtam egy kis árkon. A nő követett. Nekem is szép fogam van, a homlokom is szép, magas. (Kiborotválok.) Szóval, ő sem választott rosszul, mert ha nem is vagyok atlétatermetű, azért jóképű fiúnak mondanak a lányok.

Mentünk tovább. Egyszer csak a nő megállt és azt kérdezte:

- Mondja, férfi maga?
 - Eddig még nem panaszkodtak a lányok.
 - Nem úgy gondoltam, hanem hogy bátor ember-e?
- Újra elindult. Kezdtet izgatni a dolog.
- No, és ha az lennék, bátor?
 - Akkor megkértem volna valamire.

Mondtam, hogy azért nem ijedek meg a saját árnyékomtól, és ha akarja, meg is csókolhatom.

- Épp azon töröm a fejem - mondta.
- Jó humora van - nevettem, és tanácsalanságomban hadarni kezdtem: - Riscaldamento elettrico freddo caldo ritirata...
- Maga tud olaszul? - kérdezte.
- Kicsit. - Nem árultam el, hogy a vasúti kocsik felirataiból tanultam ezt a néhány szót.

Később egy tisztáson leheveredtünk. Néztam a felhőket. Szeretem, hogy annyi mindent megformáznak:

- Ott egy hattyú, meg a párja - mutattam.
 - De ő egyre csak maga elé nézett.
 - Szegény mami - mondta.
 - Néztem a hattyúkat. Az elsőnek a nyaka már pántlikává nyúlt a nagy igyekezetben. Azután oldalt fordultam.
 - Őz! - kiáltottam.
 - Erre se felelt.
 - Őzsuta volt - mondtam. - Képzeld, az igazgatónk egyszer lőtt egy őzsutát.
- Az üzletben beszéltek.

Rám nézett.

- Nem szeretem az igazgatókat.

Megszoritottam a kezét. A fülem zúgni kezdett. Akkor zúgott így, amikor gyerekkoromban a kerülő megzavart, s én szörnyen megijedtem. Nem úsztam meg szárazon a dolgot. Az ördög vinné el, miért jutott most ez az eszembe... Átöleltem. Szabad kezem a derekáról felfelé osont, tenyeremből fészket formáltam a mellének, és lassan mandulaillatú lehellete fölé hajoltam.

Az égi hattyú akkor simult a másik alá.

Esteledett, amikor ocsúdtam. A barna felhők csendesesen ballagtak, kissé fáradtan. Felültem.

- Maga olyan, mint Marina Vlady - mondtam.
- Félrehúzta a száját.
- Én, meg egy filmszínésznő.
- Nekem meg a strandon egyszer azt mondták a lányok, hogy futballista alakom van. Nézze a muszklimat!
- Felállt és a ruháját igazgatta.
- Utálom a futballistákat.
- Kértem, hogy találkozzunk máskor is. Megnyugtattam, számíthat a diszkréciómra.

Nem hagyta, hogy elkísérjem.

És ettől kezdve csodálatosan megváltozott az életem.

Másnap reggel, amikor felébredtem, enyhe húzódást éreztem a derekamban, és meglepődve tapasztaltam, hogy lábam egészen az ágy végéig ér. Halkan felkiáltottam: - Úristen, nőttem! - Persze, rögtön leintettem magam. Hátha csak lejjebb csúsztam. Izgatottan paskoltam a takarót, majd felkeltem, elővettem anyám mérőszalagját, és az ajtófélfá mellé álltam. Nem tévedtem. Százhatvankilenc centi voltam. Az éjjel tehát egy centit nőttem.

Az üzletben, természetesen, egyelőre nem szóltam senkinek. Még mit nem. Előbb megvárom, mi lesz a dolog vége. Csak löttem a habot a kagylóba, mint más kor, és a „frissen jó a csók”-ot dúdolgattam. Közben egy belső hang arra biztatott, hogy újra próbáljam meg, milyen hatással vagyok a nőkre. Átugrottam a lányokhoz, és megkérdeztem a szépvállú Emmát, volna-e kedve moziba jönni este.

– Hogyne – mondta –, csak nem veled.

Visszamentem, de alig láttam munkához, a viharfrizurás kicsi Magdi odasündergött, hogy ő sem látta az új francia filmet.

– Óh, csak tréfáltam. – Hogy jön ő a tegnapi nőhöz? Az ám, legalább a nevét megmondhatta volna. Meg arról is szólhatott volna, hogy azért, ha középtermetű vagyok is, szimpatikus fickó vagyok, jó megjelenésem van. Különbben miért tetszettem meg neki olyan gyorsan?

– Pedig jó film – erősködött Magdi.

– No és aztán! Mit akarsz te éntőlem?

Amit ő válaszolt, az nem fontos, úgy is tudom, csak mérgében mondta. Azt figyeltem, nevet-e a vendégem. De az már csúsztatta is a kettést, nem úgy, mint a szemüveges tanár, aki mindig kezét fog velem, de borravalót sosem ad.

A következő vendégem Bigyó volt, a gólkirály. Róla is a nő jutott az eszembe: „Utálom a futballistákat!” Az igazat megvallva én szeretem a futballt. Totózik is. A mérkőzéseken nevetnek az emberek a bemondásaimon. Olyanokat szoktam mondani, hogy „Biciklizz azután a labda után, fiam!” meg „Ott rúgd a csibészt, ahol a családfája fityeg!” Ezt azért mondom el, hogy bizonyítsam, ami Bigyó és köztem történt, az nem rajtam múlt. A dolog úgy kezdődött, hogy izgett-mozgott a késém alatt, és egy szöszről mesélt, aki állítólag csuda jó csaj, az ember azt mondja neki, hogy üljön le, és lefekszik. Ez a bemondás egyébként szintén tőlem származik. Nevetett, aztán rám mordult.

– Bocsánat! – mondtam. – Kis karcolás. Ha szabadna kérnem, üljön nyugodtabban.

– Olyan mozdulatlan voltam, mint egy harmadnapos hulla.

– Engedelmet kérek, de mozogni tetszett.

– Mozgott a nagynénikéje, az a gesztenyesütögető. Maga hentes! Tanuljon meg borotválni.

Ez felháborított.

– Nyugodjék meg, nem most tanulom a szakmát. Szerintem úgy mozgott, mint egy sajtukac.

– Tessék? – meresztette a szemét.

– Nem önnek mondtam – békítettem.

– Hogy-hogy nem nekem mondta, hisz rám nézett.

Újra megdühödtem.

– Tudtommal a maga képét borotválom, nem az indiai maharadzsát, hova néztem volna. Mi maga, háremhölgy?

Erre odajött Aladár, és persze, hogy a vendégnek adott igazat. Fegyelmivel fenyegetett.

– Rendben van – feleltem –, állok elébe, de előbb szeretném tudni, ember vagyok-e én is.

– Borbélyok vagyunk – mondta –, és az a dolgunk, hogy rendesen kiszolgáljuk a vendéget, nem pedig az, hogy sértegetssük.

Már négy napja keresem a hegyi lányt.

A véletlen segít. Felkiáltok, amikor megpillantom az ajtóban.

– Mi az? – kérdezi Géza bácsi.

Azért óvatos maradok, nem árulom el.

– Az orrom marad – mondja a vendégem.

– Bocsánat! – Letörölöm a habot az orráról, átszaladok a nőibe, félrehívom a vörös Elzát, és megkérdezem, ismeri-e a vendégét.

– Miért? Te talán ismered?

– Meglehet – felelem. – Minőségi legyen!
Gyorsan lelépek, mert Aladár már nyújtogatja a nyakát.
Ennyi az egész.
De néhány nap múlva megtudom Elza legújabb állandó vendégének a nevét és címét.

Juditék szép, villaszerű házban laktak.

Az ablakuk alatt sétáltam, alkonyodott. Figyeltem Juditot. Árnyéka a függönyre rajzolódott, olvasás közben a haját simogatta. Mielőtt a redőnyt leengedte kinézett, de nem vett észre, pedig egészen a járda szélén álltam.

Máskor is jártam a házuk előtt, de nem sikerült beszélnem vele. Végül is az üzletben találkoztunk újra. Elzától tudtam meg előre, hogy jön. Mikor megérkezett, rögtön átmentem a nőibe.

– Elza, kérlek, nem tudod, ki keresett az előbb telefonon? Biztosan nő volt már megint. Az embert dolgozni sem hagyják.

– Sophia Loren – mondta.

A közelben dolgozó lányok nevettek. Legszívesebben nekiugrottam volna Elzának. Tekintetemmel megkerestem Juditot. Köszönéseimre kicsit mintha megrebent volna a szeme.

– Ne hülyéskedj! – súgta Elza.

Lehet, hogy ez az Elza is megszeretett engem, s most féltékeny?

Visszamentem. Megkérdeztem a vendéget, mit óhajt. Néma volt, csak a száját mozgatta. Szappanozni kezdtem. „Pardon!” Fentem a kést. A vendég egészen belecsúszott a székbe.

Ekkor kezdődött a cirkusz. Féri kezdte, ez a búrafejú.

– Hallottátok? Színésznő van odaát. Nem tudod, ki az, Géza bácsi?

– Sophia Loren.

– Mit keres az itt?

– A paliját. Állítólag figaró.

Géza bácsi kidugta nagylábujját a szandálból – fájt a lába, mindig kivágott lábbeliben dolgozott –, és mozgatni kezdte azt a ronda, bütykös ujját.

Az egész üzlet dőlt a nevetéstől.

Még mindig nem tudtam, mit tegyek, hogy elnyerhessem Juditot, de most már valahogy úgy, hogy utána meg is tarthassam.

És amikor egyik este emlékezetemben végigpergettem az esetet, mindazt, ami a hegyen történt, valamire felfigyeltem: „Férfi maga?” Miért kérdezte volna, ha nem azért, mert szereti a bátor embereket.

Mielőtt azonban bármit is tettem volna, megint előkerestem anyám mérőszalagját, s az ajtófélfához álltam. Újabb két centit nőttem.

– Ferdén tartottad a kést – mondta az anyám.

Ráhagytam, de magamban nevettem: a két centi tiszta ügy, külön vigyáztam arra, hogy a kés vízszintesen és szorosan feküdjék a fejemen.

Ma felfedeztem, hogy a kurtalábú postásunk fejbúbja hullámos.

Két napja a fiúk is rendesebben viselkednek. Nem feltűnően csinálják, de észrevettem. Rendesen köszönnek, és még bizalmas dolgokat is mondanak. Colos például elmesélte, hogy terhes az asszony, nem tudja mit csináljanak. Lehet, hogy mindez azért van, mert felfigyeltek a növekedéseimre? Talán a nadrágomról látták? Ha ez így megy tovább, kinövöm a ruháimat.

Aladár viszont változatlanul rossz szemmel néz. Már magáz és kartársnak szólít.

Nem érdekel. Pukkadjon meg!

Bizonyos voltam benne, hogy ha bátor leszek, nagyszerű cselekedeteket viszek végbé, akkor csak Judit elé kell állnom és újra az enyém lesz.

És kerestem az alkalmat, hogy bátorságomat megmutathassam. Kívántam, bár csak lenne árvíz, vagy tűzvész. Gyermekeket, anyákat mentenék meg s ünnepelnének. – De a folyók békésen folydogáltak akkortájt medrükben, és még egy kisebbfajta tűz sem akadt.

Ekkor jött Aladár azzal, hogy emelik a normát, meg hogy munkaidő után nekünk kell kitakarítani az üzletet. És hogy ez a mi felajánlásunk.

– Ide figyelj, te hajcsár! – mondtam. – Kivel beszélted ezt meg?

– Figyelmeztetem, hogy amíg én vagyok itt az üzletvezető, ilyen hangon nem beszélhet velem. Mindenki hallotta, hogy beszélt velem, igaz?

– Jól van, hallják meg akkor azt is, amit most mondok: tanulj meg előbb tisztességesen dolgozni, te kontár. Akárki zsebre vág. Géza bácsi százszor különb üzletvezető lenne.

Rögtön éreztem, hogy Géza bácsit nem kellett volna mondanom. De már késő volt, kicsúszott a számon. A fiúk a szerszámokat tisztogatták, Géza bácsi a fejét csóválta. Aladár elrohant.

– Miért vagytok úgy begyulladva ettől a patkolt könyökűtől?

Mind nekem estek, hogy tisztára elment az eszem, most megfúrtam Géza bácsit.

– Eh, gyáva nyulak!

Persze, a fiúknak lett igaza. Néhány nap múlva Géza bácsit értesítették, hogy népgazdasági érdekből áthelyezik az ötös üzletbe, elsejével mennie kell.

– Ahhoz még nekem is lesz egy-két szavam – mondtam, amikor kézről kézre adva mindannyian elolvastuk az értesítést. Feri úgy nézett rám, mintha nullásgéppel keresztet nyírtam volna egy funkci hajába. Én meg elraktam a dolgaimat és ott hagytam őket. Csak annyit mondtam, hogy megyek az igazgatóságra.

Nem tagadom, útközben egyre azon törtem a fejem, hogy jobb lenne visszafordulni. Aztán meg abban reménykedtem, hogy nem találom ott az igazgatót, vagy ha ott is lesz, tárgyal.

Az előszobában egy gépirónő, vagy titkárnő, nem tudom, mi a rangja, közölte, hogy az igazgatóhoz most nem lehet bemenni. Örömben ránevettem. Csinos nő volt. Erre ő is mosolyogni kezdett és elárulta, hogy az igazgató uzsonnázik, de ha akarom, engem beenged.

– Szereti a hasát – mutatott az igazgató ajtajára. Jól beláthattam a keblébe.

– Tessék! – mutatott újra az ajtóra és úgy tett, mintha összébb húzta volna mellén a ruháját, de az még jobban szétnyílt. Segítenék neki. És ezt meg is mondtam, meg azt is, hogy szép, és hogy szívesen elbeszélgetnék vele.

Felnézett rám és nevetett.

– Nem lesz korai? Hogy maga milyen?

– Szeret táncolni? – kérdeztem.

– Attól függ, kivel?

– Például, velem.

– Megpróbálhatjuk... Magának nem lehet ellenállni – mondta, és lesütötte a szemét.

Hát így vagyok én a nőekkel mostanában.

Benyitottam az igazgatóhoz. Elázott papír volt előtte, arról evett. Mikor meglátott, tévován mozdult, mintha csomagolni készülne. Bocsánatot kértem a zavarásért, s megkérdeztem:

– Hal?

– Ühüm! – Bicskájával a hal és hagyma kupacra bökött, majd felém: – Szovjet.

A hagymát kézzel rakta a szájába, úgy, hogy a felcsippentett csomót magasra tartotta, és tátott szájjal kapta el, alulról. Cigarettával kínált. Aztán még egyszer megkérdezte a nevem.

– Jó hogy jött – mondta erre –, maga ellen panasz van. Durván bánik a vendégekkel.

– Ki mondta ezt?

– Tudom.

– Akkor azt is tudja, hogy Bogár Gézát áthelyezték az ötös üzletbe.

– Tudom.

– És azt is, hogy ma már nem 1950-et írunk?

– Azt is tudom. De tőlem írhatnánk 60-at is, akkor is azt tenném, amit a dolgozó nép elvár tőlem.

– És azt is megmondaná – folytattam –, hogy miért?

Vállamra tette a kezét és atyáskodó hangon mondta:

– Nézze, elvtárs! Mi bármikor meghallgatjuk a dolgozók véleményét, ha az megfelelő formában történik. De a felelősségrevonás nem a maga jogköre. Mi ilyen idős korunkban sokkal szerényebbek voltunk, elvtárs. Ennek ellenére szívesen elbeszélgethetünk...

– Rendben van – szakítottam félbe, most már semmivel sem törődve, hangom megemelve –, akkor hát beszéljessünk. Például arról, hogy kinek a sógora az a maszek, aki a hármás üzlet berendezését csinálta? És az állami vállalatok lemondó nyilatkozatáról.

Az igazgató elvörösödött. Nem bántam, megmondtam, hogy úgy is tudjuk Géza bácsi áthelyezésének igazi okát.

Mikor kijöttem, megint éreztem, hogy nőtem. Kicsit szédültem is.

Az üzletben a fiúk már lecsillapodtak. Mondták, hogy az igazgató telefonált Aladárnak. Kérdezték, hogy s mint volt. Elmeséltem mindent. Azt mondták, ha nem én kevertem volna bajba Géza bácsit, egészen kóser dolog lenne, amit tettem. Persze, most magamat is jól bemártottam. Arról a berendezési ügyről is mindenki tudott a szakmában, mégsem jártatta a száját senki.

A lányok is át-átjöttek. Úgy vélekedtek, hogy meggondolatlanság volt feldobnom Géza bácsi nevét, de azért ez a bátor kiállításom szép dolog. Hát ami igaz, az igaz. Mégis elviszem ezt a Magdit egyszer moziba.

Később Feri azt javasolta, hogy tapossuk meg Aladár köpenyét, nem baj, ha ő is benne lesz. De Géza bácsi leintette.

Aznap este megkérdeztem anyámat, mit csinálna, ha kirúgnának. Felém igazította a kenyérvéget.

– Valami baj van?

– Semmi, csak tréfáltam. – És megkerestem a mérőszalagot.

Örömben majd kibújtam a bőrömből. Három centit nőtem.

Megint elmúlt egy köpenyváltásnyi idő.

A szakmában sokat beszélnek bátorságomról. Pedig semmi különös nem teszek, csak megmondom az igazat. Látom én jól, az a baja ennek a mi demokráciánknak, hogy mindehová befurakodtak az ilyen sunyi alakok; ez a polgári csökevény, beszélhetnek nekem akármit; az ilyen üzletvezetők, meg igazgatók.

No, gondoltam, akkor most már nyugodtan Judit elé állhatok.

Egyik este meglestem őt. Belekápráztam a járásába. Az út mentén minden erre az ütemre ringott, a fák, a házak, a kerítések, az aszfalt is hullámozott, s magam is. mintha mozgólépcsőn mentem volna. Mikor eltűnt a kapujukban, megállt minden: ... Darabig vártam még, de hiába. Nem ült az ablakhoz. Hanem én sokáig néztem, nagyon akartam látni, és akkor megjelent, a függönyt is meglibbentette, s még intett is.

De reggel a szerszámok és morgó fiúk között kijózanodtam. Nem a munka miatt, dolgozni szerettem. Igaz, szép mesterség ez a miénk, ha jól meggondolom, művészet; talán ezért van, hogy később, ahogy a munkába belemelegedtünk, a hangulat is mindig megjött.

Ma Géza bácsival, Lajával, Colossal és Stigivel, az új fiúval vagyok egy váltásban. Nézem őket: Géza bácsi egy szépfíút fésül nagy figyelemmel, Laja és Colos borotvál, Stiginek kényes munkája van – lágy, szőke haj, ismerem a vendéget –, beszívja az alsóajkát, úgy dolgozik. Ekkor bejön az igazgatónk és nekem ül le.

– Borotválás!

Magyarázza, hogy épp erre járt, beugrott, és hogy még most is mosolyog az esetünkön, tetszettem neki, sok ilyen karakán ember kellene, aki így megmondja az igazat, akkor mindenütt rendben mennének a dolgok. Kér, hogy váltás után ugorjak be hozzá, szeretné megbeszélni velem a dolgokat, majd mintegy summázásképp kijelenti:

- Kedvelem a bátor embereket.
- Azokat én is – felelem, és húzom a bőrt a nyakán.

Mindketten a tükörbe nézünk. Verejtékezik a homloka. Tovább dolgozom...
Azért örült nem vagyok.

Elmenőben a kezét nyújtja.

- Akkor hát, várom...

Ezután borotvahajvágást csinálok. Sűrű, sötét haj, élvezem. Hanem az igazgatót nem tudom kiverni a fejemből.

- Mit szólsz a dolgokhoz, Géza bácsi? – kérdezem. De ő csak nézi a vendége fejét, és fésűt tartó kezével felém legyint. Értem, mégis szeretném, ha szólna is, ha dicsérne. – Persze, most izgatja a berendezés. Gyáva kukac! – mondom.

No, majd meglátjuk, mit akar.

Igazán nem rajtam múlt, legalább is nem a szándékomon, hogy aznap mégsem jutottam el az igazgatóságra.

A sétányon megláttam Juditot. Ketten voltak, előttem mentek. Az idősebb nő is majdnem olyan magas volt és egyenes tartású, csak annak a lába alatt nem ropogott olyan keményen a kavics. Leültek. Én is leültem a szemközti padra. De alig helyezkedtem el, arra jött az egyik asztalos haverom, arrább tolta a mellettem kötögető néni kosarát, és elterpeszkedett a padon.

- Jó bőr, kár, hogy a nyanya is vele van.
- Mami! – igazítottam ki.

Szemérmetlenül nézegette Juditot, majd felállt és áthimbálta magát hozzájuk. Örültem, hogy Juditék azonnal elmentek.

Én is elmentem – felhőket nézegetni a hegyre...

Az igazgató másnap méltatlankodott. Mikor letettem a kagylót, rögtön csomagolni kezdtem.

- Csak aztán okosan! – mondta Géza bácsi.
- Bíz rád!

A titkárnő azzal fogadott, hogy nem tudja miért, de nagy respektet van az igazgató előtt, azonnal menjek be. Kávé és rúzsillatú lehellelte volt. Majd megbökött a mellével.

- Kérem – kezdte az igazgató –, kedves elvtárs, mindenek előtt szeretném tisztázni, hogy engem a nép bizalma állított erre a posztra. – Ezt is, gondoltam, akár csak Aladárt. – Mi lenne a székérrel, ha a lovak közé dobnánk a gyeplőt. No, persze, a lovakat nem kell szó szerint venni, csak példának mondtam. A vezetés nem egyszerű, és főként nem népszerű feladat. Sőt!... – És beszélt, beszélt, hogy vannak még hibák, de hol nincsenek, és a vezetők gyakran, épp a dolgozók érdekében, olyan megoldásokhoz kénytelenek folyamodni, ami látszólag helytelen. Végül kibökte, hogy újra megvizsgálta Géza bácsi ügyét, és az áthelyezést hatálytalanította.

Megköszöntem a jóindulatát, és mondtam, hogy ezt majd elmesélem a nagybátyámnak is, aki népiellenőr.

- Csak nem a Czirják elvtárs? – kiáltotta lelkesen.
- Az az, persze, hogy ő.

Mikor kifelé mentem, azon gondolkoztam, ugyan ki lehet az a Czirják elvtárs. A gépirónó feketével kínálta. Nem törődtem többet az igazgatóval. Szép szeme van ennek a nőnek, kék.

Újra hívtak az igazgatóságra. Nem tetszett ez nekem sehogy. Ilyen sürgősen. Jól sejtettem.

- Kérem – kezdte az igazgató –, Bogár Gézát nem helyezzük át az ötös üzletbe; illetve nem Bogár Gézát helyezzük át, hanem – magát. Ott majd elgondolkozhat a dolgokon. Egyben szeretném tudomására hozni, hogy ezzel az intézkedésünkkel mélységesen egyetért a nagybátyám is, aki kínai nagykövet, és üdvözli magát.

Azt hiszi, befoghatja a számat? Ne vessen csak! Garantálom, nem nevet sokáig.

Othagytam. A gépirónó kínálta a feketét. Intettem, hogy vigye be a főnökének.

Azt felelte, ő is utálja, sose szívelte a kövér embereket, velem érez, csak így tovább. Azért a feketét bevitte, de úgy nyomult befelé, mintha támadásra indulna. Csak tudnám, mivel pöcköli fel a mellét.

Elhatároztam, hogy most már csakugyan beszélek Judittal. A kapujuk előtt álltam.

– Megismer? – A hangom nyugodt volt.

– Tessék! – Az ő hangja is nyugodt volt.

Mindegy, nem kerülgethetem a dolgot.

– Szereti még a bátor embereket?

A válláról olyan mozdulattal kanyarította le a táskát, hogy meghökkentem. Pisz-
toly van benne, futott át az agyamon.

– Bocsásson meg! Amit akkor tettem, igazán nem volt szép tőlem.

Közelebb lépett hozzám.

– Mit akar tőlem?

Persze, én sem ijedek meg a saját árnyékomtól. Csak azért húzódtam kissé hátra, mert, a kerítés mellett kis töltés volt, amelyre fellépve valósággal lenézhettem Juditra. A fejem csóváltam, s csúfolódni kezdtem.

– Érdekes! Nem tudja!

Csak nézett. Jól van, megnézhetsz, gondoltam, és kiegyenesedtem, mint a szálfa. Hanem amikor ő is gúnyos mosolyra húzta a száját, s mozdult, hogy ellépjen mellett-
tem, megállítottam.

– Pardon!

Erre fojtottan az arcomba kiáltotta:

– Hagyjon, kérem!

– Egy pillanat! Előbb mondja meg, legyen szíves, hogy férfi vagyok-e, vagy
nem?

Kérdésemre arcvonásai megenyhültek – no, mondom, emlékszik már, mégis csak
beadja a derekát –, és búbájos mosollyal mondta:

– Annak látszik.

Erre hirtelen elkaptam és megcsókoltam. Nem volt igazi csók, a számmal épp-
csak hogy megérintettem az arcát.

– Ide figyeljen! – mondta. – Különböztetjük az egészet. Ha látnám, hogy
kicsit is normális, akkor most elmondanék egy történetet, valakiről, aki egyszer épp
alkalmas időben jelent meg valahol; és azt is elmondanám, hogy a tiszta ing és a
véletlen szerencse között mi az összefüggés.

Éreztem, hogy nyugodtnak kellene maradnom, most kellene szellemesen vála-
szolnom, de csak kiabálni tudtam.

– Ismerem én azt a férfit nagyon jól. Maga is tudja, ki az, ne adja itt az ár-
tatlant.

– Én azt a férfit nem ismerem – mondta.

Sarkonfordult és besietett a kapun.

Szerencséje volt, hogy elszaladt, meg hogy a nadrágomat előbb ki kellett akasz-
tanom a kerítésdrótból, különben nem tudom, mit tettem volna.

És akkor megéreztem, hogy megyek össze.

– Én meg azt a nőt nem ismerem! – kiáltottam és szaladni kezdtem.

Fújt a szél.

Beugrottam egy söntésbe, konyakot rendeltem és tanítani kezdtem az embereket.
Beszéltem a nőkről, akik a felhők között járnak, és az igazgatókról, akik meglövik
a fias özet. Még mutattam is, hogy fújom el a felhőket a nőkkel, igazgatókkal együtt.

Aztán újra csak mentem.

– Én azt a nőt nem ismerem, az a nő soha nem is létezett! – Pedig tudtam,
hogy ennek semmi értelme. – Dehát akkor miért volt ez az egész? – kérdeztem az
emberektől. De azok nem feleltek, fehérén villogó szemmel néztek rám, jól meg-
bámultak és egykedvűen mentek tovább.

Arcomba fújt a hegyi szél.

BIHARI SÁNDOR

AZ EMBER SZÍVE

Éjfél után
hiába teszem le a párnára a fejem,
a világ tovább bonyolódik.
Keresztelési pontok fészkelnek a szívben.
Nem veszik tudomásul,
hogy fáradt vagyok.
Igen, a mai fizetésből nem futotta
új cipőre, pedig itt van a tél,
s a földet ma is felsebezték
karddal és tűzzel,
s mi már olyanok vagyunk,
hogy a testünk is meg-megrándul tőle.

Forgolódunk még egy-két óráig
a próba-halálban,
mert azt érzem, hogy: no, most,
no, most, ez az utolsó dobbanás.
S másnaposan indulunk reggel,
mi, akik tiszta-fejűek akarunk lenni,
sőt mérni,
a kapcsolótáblák gombjait nyomkodni,
vagy éppen ellapátolni a havat
a Karthauzi utcában.
Elrendezzük a nap tervét fejünkben
s az újság súlyos címeit elolvassuk
megállva az útkeresztveződéseknél
a piros lámpa előtt,
hogy ne lépjünk a kocsik alá,
de sokszor rohanva azt is megtesszük.

Diagnózis ez a vers,
de nem tudom, mit írjak fel nyugtatóul,
rendőr-sípszó ez a vers,
de tudom, tíz forint bírsággal
nem oldható meg a dolog.

Barátaim, mellkasunkban mindannyian
egy földgömböt cipelünk,
mely tüzesen kidudorodik
a huszonnégy óra hálójából.

BEDE ANNA

KISFIAMHOZ

Bocsásd meg kisfiam, hogy életet adtam neked
és ez az élet máris nehéz
Lásd az űrhajósok a magasságba zuhannak
és viharokkal vív a tengerész
a fűnek nőni kell a gyümölcsnek nedvekké telni
a Holdnak menni a Föld körül
tudod ha egy nyuszi elvét a törvényt
puskacső végére kerül
Hány fekete hány szőke fejcskét megsimogattam
Te voltál minden gyerek
a vulkán lángörvényei közt egy kisfiút
mentettem magam helyett
Te feküdtél olajosan autókerekék közt
veled süvített távol vonat
érted hadakozom ólomabroncs érted
pártázza dübörgő homlokomat
Addig kiáltok amíg te is meghallod
mert visszazeng az idő csarnoka
s ha majd törvényed szólít te is elindulsz
ahol önmagaddá nőhetsz oda
és nem tartanak fel bemagolt szabályok
se könyörgés se szégyen se vád
Bírák szomorú fiacskám bocsásd meg nekem
hogy elhagytam az édesapád

LÉGY MENEDÉK

Most a legviharzóbb a Nap,
most a legveszejtőbb a nád,
most leghullóbb a pillanat,
most várok szédelegve rád.
Soha ily szikrás alkonyat,
soha ily szárnyas délelőtt.
Hol érsz ígérőbb partokat?
Hol nyersz mindenható erőt?
Most bokrosodik meg az ég,
most szállnak fel a jegenyék.
Siess! Rohamoz a sötét.
Ne hátrálj! Most légy menedék.

NÉMETH FERENC

BARTÓK-FUTAMOK

Levetem már hiúság-koronámat,
idegenségem tükörszín palástját,
leoldom arcomról fából faragott
farkasarcú Apollo-álcám,
eldobom jóságom véres jogarát,
szerénységem csillogó gyűrűit,
emberségemnek megalázó pózát,
megszabadítom magam csábító
bilincseitektől halálos
játékaim rabulejtő dolgok,

de szőrcsuhát nem öltök,
hamut fejemre mégse hintek,
csak öltözöm emberi leplezetlenségbe,
csak öltözöm társaimhoz hasonlító
törvények láthatatlan vértjébe,
hogy megtaláljalak a zeg-zúgos vágyak
Nyíl-sikátorában,
remények zászlója alatt
sötét lobogásom, gyönyörű bánatom,
emberarcú, csillagtörvényű társam,
mindig változó és mégis örök Éva.

CSIKÓFEJŰ HOLD

Mikor én tizenhárom éves voltam
rövidnadrágom a térdemig ért,
de Ágnes szoknyája harangozott már,
szomorúfűz haja zizegett.
A fűzesekben boldogan bolyongtam,
bársony barka bújt ágyamban éjszaka,
de mikor jött Ágnes másnis ruhában
lesütöttem a térdemre szemem.
S hogy unokanővérem ágyazott este
s kérdezte anyásan: vetkőzöm-e már,
én néki is barkát láttam a hajában
s kibámultam a sötét ablakon.
És akkor katonák jöttek egyik éjjel,
égett a park és lobogtak a fák.
Lángsörényben táncolt a csikófejű hold,
csillagok nyíltak a patkója nyomán.
Én kiszöktem a tűzbe, aknarobbanásba,
néztem a hold táncát a házak tetején.

Szállt a sötét égen ködezüst teste,
hullt bársony szügyéről tajtékban a fény.
Fölcsapott a földből a füvek illata,
megzizegtette a fákat a szél,
szórták hajukból a sziporka-barkát
s a viharban a hold-csikó nyihogott.

DALOS GYÖRGY

KATYUSA

Szlávának és Koljának, első orosz barátainak.

I.

Izzadtak a falak a párás rémületben.
Valaki szólt: Katyusa... és kért egy altatót.
Felült egy másik is, mosolygott önfeledten.
Igen, Katyusa... szólt.

Rakéták sikolyán a fényük-verte ablak
zenéjét vette át sok rongyos remegő.
Ruháskosár lapult a meggörnyedt falaknak,
benne egy csecsemő.

Másnap a városon egy dallam szállt lobogva,
Vitte az ismeretlen távoli szöveget.
Valaki szólt: Katyusa... Egy veréb a romokra
enni telepedett.

II.

Amikor megszülettem, térdepeltek a házak.
Nehézbombázók csendje – templomi áhitat.
Az orvos belefáradt, amíg életre rázott.
Azt mondta: megmarad.

Alig-kinyílt szemem pislákoló tűzében
öntudatlan iszony volt az egy földi jel.
Ösztönömet Katyusák fénye tartotta ébren,
hogy élni, élni kell.

És megmaradtam. Húsz év elsüvített fölöttem,
mint Katyusák az égen, ha rémület rivallt.
Azóta egynek érzem, mivel együtt születtem:
a harcot és a dalt.

Bolyhos, vastag szőnyegen

A lány a rekamié sarkában kuporgott. Olvasott. Félkarral belekönyökölt a búza-virágkék, bársonyhuzatú diszpárnába, úgy tartotta oda a könyvet a hangulatlámpa sárga selyemernyője alá. Háta mögött a faliszőnyeg is kék volt, puha, selymes tapintású velúr. Lazára fésült, hosszú, szőke haja világított a nagy kékségből.

Belépett a bátyja:

– Nem zavarlak? – Föléje hajolt, s a könyvbe pillantott: – Verset olvasol?

– Goethe: Faust. – Felmutatta a könyv fedelét, de közben nem hagyta abba az olvasást.

– Mi a fene! Tegnap röplabda, ma Faust?

– Sokat hallottam róla.

– Kitől?

Nem volt rá kész hazugsága, zavartan kereste a szavakat:

– Az irodában, a lányok, a főmérnök is mondta.

A férfit nem érdekelte különösebben a dolog; hátranézett az ajtóra, néhány lélegzetnyit kifülelt, majd egészen közel hajolt a hűgához:

– Nem vettél észre tegnap semmit?

A lány úgy tett, mintha nem értené a kérdést.

A férfi türelmetlenül a másik szoba iránt biccentett:

– Tudod.

– Mit kellene tudnom?!

– Hát köztük.

– Mit köztük?

– Ne játszd az ártatlant. Nem áll jól neked.

– Te megzavarodtál – mutogatott a lány a homloka előtt. – Tisztára elment az eszed. – Érezte, hogy elsápad; gyorsan olvasni akart tovább, de remegett kezében a könyv.

A férfit elfogta a tehetetlenség dühe. Az alulról sovány arcába tűző, tompa lámpafényben, duzzadt szemhéjak közé szorult, keskeny szemével olyan volt, mintha szorongató álomból lépett volna elő.

– Ez a női szolidaritás! Szép. Mit számít neked a bátyád becsülete.

– Védje meg mindenki a maga becsületét.

– Pedig neked szántam: férjül.

– A férjemet, ha megengeded, majd én választom meg. Jó?

A férfi gúnyosan elfintorodott:

– Talán nem is tetszene?

A lány szájához kapta a kezét, s beleharapott a mutatóujjába; nem akart kibálni.

– Csak azt tudnám: mit esztek azon a kis vacak, nyiszlett emberen! Mit esztek rajta!

– Ha nem mész ki – megmarkolta a hangulatlámpa szárát –, ha nem mész ki rögtön, hozzád vágom.

A férfi hirtelen megroggyant. Nem szólt semmit. Térdével a rekamié szélének támaszkodott, s kesernyés mosollyal hintáztatta magát.

Odaát, a szomszéd szobából biztos járású női léptek hallatszottak; közeledtek a bolyhos, vastag szőnyegen, aztán hangos kopogással haladtak el az ajtó előtt, a csupasz parkettán.

A férfi összehozta. Felemelte a kezét:

– Köztünk marad!

– Minek nézel te engem?! Minek nézel?!
– Jól van; jól van, na. Nem kell azért mindjárt kiabálni. – Szája elé tartott ujjal mutatta: csak csendesen, csendesen.

A másik szobában az asszony a dohányzóasztalon tett-vett, rendezkedett; reggel elmaradt, most törölgette le a port. Cikkant az üveglapon az üveg hamutartó, zörrent a nagy, fém cigarettásdoboz, amelynek a tetejére egy ismeretlen ötvösművész két, táncoló lány-alakot domborított.

Vaskos iratcsomó feküdt az asztal sarkán. Az asszony beleolvasott; a második mondat után megismerte: az ura legújabb főosztály vezetői beszámolója. Salátás rendetlenül, úgy ahogy találta, lelökte az asztalka alsó üveglapjára. A papír érintésétől furcsa viszolygás, megmagyarázhatatlan undor kelt benne.

Bejött a férfi. Megállt mindjárt az ajtó előtt, nem jött közelebb.

Az asszony nem fordult hátra, úgy tett, mintha észre sem vette volna. Folytatta tovább a portörést, de most már egyre türelmetlenebbül; az imént támadt undor nőtt benne, s végül ingerültségbe csapott át.

Hirtelen megkérdezte:

– Mondd: mi a te meggyőződésed tulajdonképpen?

A férfi meghökkent:

– Ez most hogy, miért jutott eszedbe?

– Eszembe jutott.

– Talán felbízott valaki?

– Az a „valaki” csak a lelkiismeretem lehetett.

– Mi bajod van már megint velem? – rántotta elő a kezét a nadrágzsebéből.
– Mi bajod?

– A régi.

– A régi, a régi. – Hosszú ujjain számolva, sorolni kezdte: – Senkinek halálát nem okoztam, senkit be nem csukattam, senki ellen nem vétettem soha.

– Nem, nem vétettél. Soha, senkinek. Bár vétettél volna! – Az asszony hangja szenvtelen volt, nyugodt; nem lehetett tudni, hogy gúnyolódik-e, vagy komolyan beszél.

– Akkor most boldog lennél, ha benne lettem volna valami piszkos munkában?
Ha besúgtam volna valakit, vagy elvitettem volna?

– Benne voltál.

– Én?!

– Te, drágám. Aszisztáltál. Szótlanul és szolgálatkészen.

– Ez nem bűn.

– Bűnnek nem bűn. Van filozófiája is: Leben und leben lassen.

– Régi, bevált elv.

– Kitűnő: neked.

– És neked mi bajod vele?

– Nekem? Nekem semmi. Igazán semmi. – Ebben a pillanatban eszébe jutott, hogy két nappal előbb, éjszaka engedett az urának; engedett, s nemcsak eltűrte az ölelést, hanem bele is ringatózott. – Förtelem! – mondta. Torkig nőtt benne az utálkozás.

A férfi értetlenül, sértődötten nézett rá:

– A rámbízott munkát mindig elvégeztem, mindig teljesítettem a kötelességemet.

– Mindig. A munkádat mindig elvégezted, és fel is vetted érte a pénzt. Mindig.

– Mit akarsz ennél többet?!

– Grammal mérve sok is. De van kilogramm is és mázsa.

– Miért nem mindjárt tonnával mérsz?

Az asszony megállt a rendezgető mozdulat közben.

– Mert nem akarok igazságtalan lenni. Mindenkit mindig csak a maga mérték-egységével.

Helyére tolta a könyvespolc üveglapját, s átment a ruhásszekrényhez; a barokkos, faragott felső párkányt kezdte törölgetni. Kiduzzadó melle minden mozdulatra megrezsent a szorosan rátapadó, ciklámenvörös pulóverben. Lábujjhegyen állt, s karcsú bokája könnyedén rugózott a teste alatt.

A férfi közelebb lépett hozzá; nyúlt, hogy hátulról megölelje, s tenyerébe vegye a két mellét. Aztán meggondolta:

– Egyszer, meglátod, egyszer megöllek – mondta tréfálkozva, s hosszú, görbe mutatóujjával megfenyegette.

– Gyáva vagy te ahhoz. – Leguggolt, a szekrény lábáról törölte le a port.

– He-he – nevetett kényszeredetten, s már bánta, hogy az imént nem ölelte meg az asszonyt. Bosszantó volt ez az ügyefogyottság, dühítő.

Ide-oda nézelődött a szobában, majd a könyvszekrényhez ment, s lenyitotta az italos rekesz ajtaját. Konyakot vett elő és két kispoharat. Töltött.

– Tessék.

Az asszony átvette kezéből az egyik poharat, de nem koccintott vele; gyorsan felhajtotta a konyakot. Ő egy darabig még sután tartotta a poharát, aztán ivott.

– Ne haragudj – mondta később; elérzékenyülve krárogott.

– Nem haragszom.

– Akkor igyál még egyet.

– Köszönöm, nekem elég volt. – Villázó ujjakkal hátrasimitotta ivás közben halántékára csapódott, füstkönnnyű, sötét haját. – Te igyál, ha jól esik.

A férfinak ízlett volna, kívánta a részegségig, de nem ivott; visszatette a konyakösüveget és a poharakat a szekrénybe.

Az asszony ingerülten rászólt:

– A poharakat ne tedd úgy el!

A férfi engedelmeskedett, s a két kispoharat szolgálatkészen a dohányzóasztalra tette.

– Így ni, – mondta félig magának, félig az asszonynak. – Nem okosabb ez, mint veszekedni?

– Biztosan okosabb, csak éppen nem old meg semmit.

– Ez a te legnagyobb bajod, látod: mindig mindent meg akarsz oldani. Hagyni kell a dolgokat mentükre, rendbejönnek maguktól is; ami meg nem jön rendbe, az nem fontos.

Az asszony szóvalatlanul törölgetett tovább, nem volt semmi kedve vitába bonyolódni; régóta tudja már, hogy teljesen felesleges közöttük minden tisztázó szó. Végül azonban csak nem állta meg, s megkérdezte:

– Tudod, mi a te bajod?

– Légy szíves megmondani, hogy tudjam.

– Az a bajod, hogy szevenált szedsz a lelkiismereted ébersége ellen.

– Én?

– Te, te. – Szembefordult az urával: – Valaha is kiálltál te valakiért? Soha, senkiért. Hiába tudtad, hogy ennek vagy annak ebben vagy abban a kérdésben igaza van; először mindig arra füleltél, mi a nagyfőnökök véleménye, s ha láttad, hogy nekik nem tetszik, akkor hallgattál, vagy –

– Kontrázni sosem kontráztam – vágott közbe a férfi. – Ezt ne is állítsd.

– Minden esetre hallgattál. Akár a sír. Legfeljebb itthon, a négy fal között dühöngtél, s harsogtad filippikáidat. Ahelyett, hogy –

– Azzal talán segitettem volna valakin?

– Nemcsak a segítségről van szó.

– Legfeljebb engem is kirúgtak volna.

– Ezzel beismered, hogy gyáva vagy.

– Ez nem gyávaság.

– Tudom – bólintott az asszony –, ez okosság. Te így nevezed.

– Nemcsak én nevezem így, tévedsz; ennek ez a neve. – Közelebb lépett az asszonyhoz: – Hidd el nekem, egy a fontos: nem kell mellreszívni az életet. – Kedélyeskedve megveregette felesége karját.

Az asszony összeborzadt.

A férfit elfogta a düh:

– Mi az? Szorít a cipő?

– Szorít. Nagyon szorít.

– Akkor vedd le!

– Levessem? – Kiméretlen lett, kegyetlen: – Leveszem!

A férfi megijedt nyugtalan, sötét szemétől. Szerette volna már befejezni ezt a végláthatatlan vitát, de tudta, ha így most abbahagyják, akkor holnap, vagy holnapután kezdődik előlről az egész. Hirtelen fáradt lett, reménytelenül fáradt. Lehuppant az egyik fotelbe, s hosszú, kissé karikás lábát, egymásra vetve, végignyújtotta a szőnyeg fölé, amely vastag volt, bolyhos és mintáktól tarka.

– Elég volt – mondta. – Elég volt a sok bukfenc, a sok hiábavaló hadakozás. Te tudod a legjobban: valaha nekem is volt erőm, kedvem, hitem. Elkopott.

– Meggyőződésed is volt.

– Ilyen korban élünk. – Széttárta a kezét, aztán sovány combjára ejtette: – Ez a huszadik század, idő előtt szétrágja az embert.

Az asszony már szánta az urát; segíteni szeretett volna rajta, kirántani szálnalmas elesettségéből:

– A húszadik század mi vagyunk, mi magunk; olyan, mint amilyen te meg én meg a többiek; amilyenek együtt vagyunk.

– Ilyenek vagyunk. Összeverődik a könyökünk, s idegesítjük egymást.

– Tévedsz, nem mindenki ilyen.

– Nem, nem mindenki. – Felugrott, kiabálni kezdett, ordítani: – Ő nem ilyen, ő nem. Csak én vagyok ilyen. Ő most is bátor, van meggyőződése. Neki van, nekem nincs. Tudom. Én? Én csak egy megalkuvó vagyok, egy jámbor szolga. Nekem már csak schmollpaszta vigyorem van. Belém kell rúgni, ez a legegyszerűbb, ez a tiszta munka.

– Te megőrültél – mondta az asszony döbbenten.

– Miért? Mert az igazat mondom? Mindent tudok. Érted? Mindent. Még a szád is úgy áll, amikor mondom: „meggyőződés”, „lelkiismeret”, mint az övé. A kezedet sem tudod már másképp tartani, mozgatni, csak mint ő. – S túljátszva utánozta.

Az asszony megszedült. Hihetetlen és csodálatos érzés futott végig az idegzetén, egész testét feljázó gyönyörűség, már-már elviselhetetlen boldogság. Igen, igen, ez így igaz; ennyire övé már a másik, ennyire belészívódott: egy vele, egészen egy. Reszketni kezdett és mosolyogni:

– Mondd csak! Mondd!

– Lelkiismeret, ezt tudod hajtogatni. Törődnél végre a saját lelkiismeretteddel.

Az asszony rávillant:

– Gondolod, az jobb lenne?

– Biztosan jobb lenne.

– Neked is? Gondolod?

A férfi megzavarodott, kifulladt.

A lány akkor már bent állt a szobában; olyan csendesen jött be, hogy csak akkor vették észre, amikor becsukta maga mögött az ajtót. Nem szólt semmit. Odament a sógornőjéhez, megfogta a könyökét, s a kanapéhoz vezette. Vízet töltött neki, s a poharat a kezébe adta.

Az asszony engedelmesen ivott. Foga között hangosan kocogott a pohár.

A lány sajnálta. Gyűlölni szerette volna, kárörömmel nézni a vergődését, kínlását, de képtelen volt rá.

– Mosakodj meg! – szólt a bátyjára. – Neked is jót tesz egy kis hideg víz.

A férfi nem tiltakozott. Kiment.

– Köszönöm, drágám – mondta az asszony. Szégyelte magát, de erőtlén volt ahhoz, hogy visszautasítsa a gyöngédséget.

– Miért bizonytalankodsz? Miért tétovázol?

– Mi mást tehetnék?!

- Elrontod mind a hármótok életét. Az övét is.
- Mit tegyek?! Öljem meg magam?!
 - Csak egyet tehetsz.
 - Nem, nem akarom. Azt nem. Ahhoz én már öreg vagyok.
 - Akkor nem is szereted igazán – mondta a lány csendesesen.

Az ablakhoz ment. Homlokát nekitámasztotta a hideg üvegtáblának, s nézett ki-felé a hófénytől derengő szürkületbe. Számolni próbált magában, de egyetlen szám jutott eszébe, újra meg újra csak az, hogy: huszonkettő, huszonkettő, huszonkettő. Örjítő volt.

- Gyáva vagy megtenni? – kérdezte hirtelen gonoszul, kegyetlenül.
- Nem vagyok gyáva.
- Félted a biztosat? A langyosat?
- Te megtennéd?

A lány sarkonfordult; hosszú, szőke haja fémes suhogással csapódott az ablak-üvegnek:

- Te, te tudod a legjobban – kiáltotta, és csorogni kezdett a könnye.

Az asszony felugrott a kanapéről. Hozzászaladt; törölgette, csókolgatta az arcát.

Amikor a férfi visszajött, a két nőn nem látszott már semmi: álltak az ablak előtt, egymáshoz bújva. Megnézte őket, azután járkálni kezdett. Negyedszer fordult meg az ajtnál – számolta –, amikor felkapta a fejét:

- El akartok menni?

A két nő nem felelt.

- Igazatok van – bólintott kis várakozás után. – Menjetek. Ebből a házból el kell menni, el kell menekülni. Itt minden szennyes és piszkos, tele van az egész ház hazugsággal. – Ripacskodó mozdulattal széttárta a karját, de nagyon őszintén mondta: Én egy rongy opportunistá vagyok, egy elvtelen Jankó, aki mindig mindenkit kiszolgál, csak azért, hogy – Legyintett: – Mindegy, hogy miért.

Várta, hogy ők ketten erre mit mondanak? De hallgattak, nem szóltak semmit.

- Nincs egy szavatok sem? Rendben van. – Ismét felcsapott benne az indulat:

- Akkor egyet kérdek tőletek, egyetlen egyet: Ki költötte el a pénzt? Ki költötte el azt, amit én megkerestem és így kerestem meg? Ki költötte el? Én?

Az asszony rákiáltott:

- Aljas vagy!
- Igazam van. – Színészkedve, diadalmasan hahotázott.
- Nincs igazad – vágott közbe a lány.

- Miért nincs?! – Ment a húga felé: – Egyszer sem adtátok vissza. Te sem, kicsikém, hogy: szaga van. Vagy igen? Légy szíves, emlékeztess rá, ha elfelejtetem volna.

- Senki sem követelt tőled egy fillért sem.
- De elfogadtok. Elfogadtátok.

A lány sirvafakadt:

- Felhánytorgatod, amit adtál?

- Semmit sem hánytorgatok fel. Egyszerűen megmutatom: kik vagytok, hol álltok, miféle pienesztálról ítélkeztek. Nem árt ezt sem tudni. – A dohányzóasztalhoz ment, kivett egy cigarettát a nagy fémdobozból, aztán visszacsapta a fedelét. Nem gyújtott rá rögtön, sodorgatta a cigarettát hosszú, reszkető ujjai között.

- Ettől te még nem leszel tisztább – mondta az asszony. – Sőt!
- Mondd ki! Mondd csak ki: mocskosabb.

Az asszony megvetően hallgatott.

- Valaha is szóltatok, hogy mondjak le, és menjek vissza szabásznak, vagy mit tudom én, menjek el széntrógernek?

- Elmentél volna?
- Szóltatok?
- Igen?

A férfi zihálva elhallgatott. Megvonta a vállát:
 – Akár elmentem volna, akár nem: mindegy. Mostmár teljesen mindegy.
 – Ne mondd. Ragyogó a logikád.
 – Csak az nem mindegy, hogy akkor valóban jogotok lenne tőlem mindent számon kérni. Akkor nektek igazatok lenne. Ez nem mindegy. – Szájába dugta az agyongyötört, megrokkant cigarettát; gyufát vett elő a nadrágzsebéből, s rágyújtott.
 – Én nem maradok tovább ebben a házban – szólalt meg a lány csendesen.
 – Én nem tudok tovább így élni.
 A férfi lassan kieresztette száján a füstöt, közben válaszolta:
 – Ereggy. Van kihez menj. – Megrázta a fejét: – Nem tart vissza senki.
 A lány először a bátyjára nézett, majd a sógornőjére, azután szó nélkül elindult kifelé.
 – Én is megyek – mondta az asszony.
 – Te?
 – Megyek, megyek.
 – Te nem mész sehova. – Megfogta a csupasz karját, megszorította: – Te itt maradsz!
 – Itt nem lehet tovább élni, itt csak megrothadni lehet.
 – Akkor rothadj meg: velem.
 – Eressz! – kiáltotta az asszony, s kirántotta magát a férfi kezéből. Tenyerét sajkó karjára simította.
 A férfi eszelősen suttogta:
 – Itt maradsz!
 – Vadállat. – Elindult a lány után.
 A férfi utána ugrott, s hátulról belamarkolt magasra kontyolt, sötét hajába. Egyetlen rántással a földhöz vágta az asszonyt. Rátérdelt. Az asszony segítségért akart kiáltani, de ő befogta a száját.
 A lány hátrafordult a csattanásra. Hozzájuk szaladt, s próbálta felrángatni a bátyját:
 – Megőrültél? Ereszd el! Hallod! – Össze-vissza kiabált.
 A férfi nem törődött vele. Egyik kezével az asszony száját fogta be, a másikkal pedig megmarkolta a nyakát. Hosszú, sovány ujjait ide-oda mozgatta a hűvös, fehér bőrön, először csak úgy, mintha simogatni akarná, majd hirtelen szorítani kezdte.
 A lány megrémült:
 – Úristen! – Felugrott, s tanácstalanul rohángált a szobában. – Mit csinálsz? Megfullad. Ereszd el! Ereszd el! Ereszd el, te őrült! Megölsz.
 Észrevette a fém cigarettásdobozt az asztalkán. Felkapta, s irtózatossággal fejbe vágta vele a bátyját.
 A férfi néhány pillanatig mozdulatlanul meredt az asszony fölött, majd oldalra billent, s puhán, hangtalanul végigterült a bolyhos, vastag szőnyegen. Ott maradt mozdulatlanul.

AZ OLIWAI KATEDRÁLISBAN

Vasárnap. Zeng a dallam. Az ősi lengyel ének.
Oltárnál zsolozsmáznak a biborszín papok.

Állok és nézelődöm, úgy, mint aki most tért meg
s nem fogadják körükbe a szárnyas angyalok.

Mert tudják, nem a régmúlt, a gyerekkori emlék
hozott be ide engem, vasárnap délelőtt,
mint amikor még hittem: okozza lelkem vesztét,
s miatta kell majd állnom az ördögök előtt, – –
hanem mert június van s a park fáira sző
zöld-ezüst déli sátrat a rosszkorjött eső.

Ez a kő-csipke sátor, e földi katedrális
úgy fogad engem is, mint hívőt s nem hitetlent.
Tolongás. Egyre jönnek. Hajukon lágy eső-víz.
Szívük lemosva zeng. Énekszó: áldd az istent.

Lengyel-lágy dallamok koppannak, égi zápor,
s az angyal szobrok sírnak a nagy meghatottságtól.

Megtelt a katedrális vitorlás, nagy hajója,
s ki benne hittel áll, azt égi hittel óvja.
A megtelt hajó körül folyosó, szép kerengő,
itt nincs olyan meleg, feltárul, im, a templom:
alacsony boltív-pántok, kőbe vésett, merengő
emberi lélek hídja, vélhetéd: égi, szent nyom,
amelyen elmehetsz a halhatatlanságba,
ha rá nem jönnél jókor, hogy lásd be, már hiába!

Ünnepi séta. Felzeng a hét lepergett század.
hány barbár rombolás és hány új építés.
Kevély vagy? Nézz a kőre és múljon el a lázad,
Alázatos vagy? Jól van, nem érhet semmi vész,
alkudni nem lehet, ne alkudj, bárhogya fáj a
gerinc-egyenes élet egyetlen vállalása.

Mert jelkép ez a templom, mesterek remeklése,
kövekbe dermedt élet, kegyetlen fájdalom;
akiket megnémitott a halál éles kése
és lett belőlük árnyék, penészfolt a falon,
de művük él, világít, mint fent a rózsablak,
s mit számít hogyan éltek, s éltükben mit tagadtak.
Ez maradt. Ennyit értek, hogy emlékezzünk mind mi,
akikre most a pásztor az égi vizet hinti.

Ahitat. Énekelnek a katolikus-szlávok,
az eső sem zuhog már, a park odakünt megtelt.

Mindannyian dicsérjük a változó világot,
ők keresik az istent, én keresem az embert.

HOLTAK SZIGETE

Ez itt a holtak szigete
Velence s Muranó között.

Ez San Michele szigete,
a helyi járat itt kiköt.

Ez a ciprusok szigete
a lagunás város mögött.

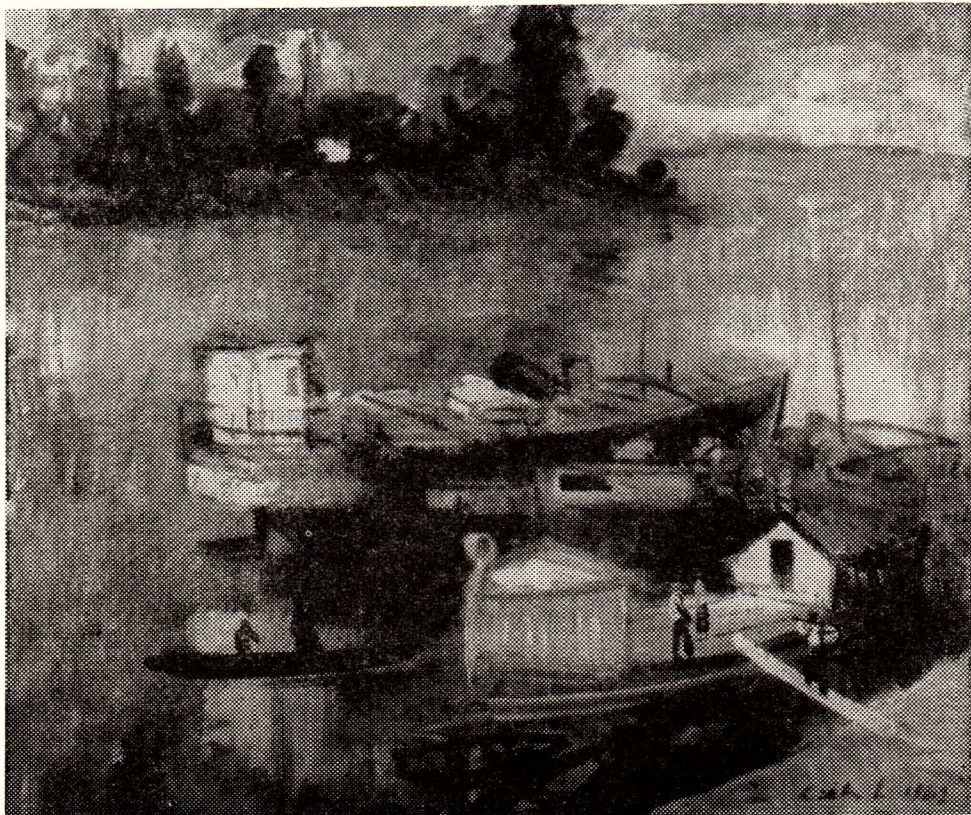
Ez a hallgatás szigete,
itt csak a tengerzaj örök.

Ez a békesség szigete,
mit vizlakó el nem kerül.

A holtak védett szigete,
mit ők védenek emberül.

Utolsó utak szigete,
a kék víz itt elfeketül.

Ez itt a csontok szigete
s el nem merül, el nem merül.

CSEH LÁSZLÓ: Sugovica

VASVÁRI ISTVÁN
A LÉLEK NAPLÓJÁBÓL

Lenne erőm a szárnyalásra.
Fényévek galaktikáin
zúdulnak virágba fáim –
de bárhog... itt is lesz éden.
Hiszem rended világ folyása,
rend-faló örvényeiddel,
s lesz majd erő, mely fölsegítsen:
ember-hit időtlen árja.

*

Megint az ősz, sárga levelekkel
lobbanó ősz. Fák gyújtogatója.
Tiszta egek. Óceáni reggel;
üveghangon süren szél-vonója.
Tisztulnék így. Küszködöm a szennyel.
Óvnám, ami létem lobogója.
Milyen messze érzek ma szívemmel. –
Áldott, józan óra!

*

Itt nyugszik el feje térdemen.
Idilli jelen.
A szeme fölött rásimul kezem.
Állat-életem.
Futó vér ver közös áramot;
békéjével szinte egy vagyok...
Jól tudom, hogy milyen viharok
szünetében érzek, ebem!

*

Folyton készülő, mindig feszülő
zúgó időt szülő,
sürgő-serdülő- kinokat-tűrő
lélek. Nem szünő.
Nem márga, humusz; nem lehulló hús,
mindig épülő.
Ormuzd, Áhrimán: apám és anyám;
itt egyesülő!

*

Visszafele zúdulnak az erdők;
láthatáron alkony robbanása;
fényrepeszek hullnak a falukra –
tarlótűz az eget füstbe-ássa.
Fúlt lélegzet apálya-dagálya
feledésbe mossa a vidékem.
Sziklaélen – a nap lemenőben –
fogódnám e határtalan fényben.

KOLBE MIHÁLY: Zrínyi (Mozaik)

CSUKA ZOLTÁN

Viharban

Feljegyzések 1944–45-ből

II.

Középeurópai szemnek egész különös volt ez a hadsereg, már első megjelenésre is. Ami azonnal feltűnt, hogy bár ruhájuk gyűrött, sáros, alaposan megkopott volt, de távolról sem rongyos, mint ahogyan azt a német propaganda világgá kürtölte. Elhanyagoltak és megviseltek voltak, lerítt róluk a sok megpróbáltatás, ez igaz, de mindegyiknek jó meleg ruha volt a testén és jó csizma a lábán. Felszerelésük pedig korszerűség tekintetében elsőrangú volt. Szuronyt vagy puskát egyiknél sem láttunk, de mindegyik kezében géppisztoly, övükön kézigránát volt. Tüzérségük teljesen motorizált, egyetlen lófogatú ágyút sem láttam. A hadsereg nem menetelt, hanem teherautón ült. A megviselt katonák között sok volt a nő, szintén géppisztollyal felszerelve. Az acélsisak, úgy látszik, már ismeretlen volt náluk, fejükön kétfülű, melegen bélelt sapkát láttunk. Rengeteg tatár, mongol, ferdeszemű arc volt közöttük. Akkor láttam először a meleg, kurta vattakabátot, a „pufajkát”.

Úgy tíz óra felé hirtelen megtorpant az autósor. Egy-két motorizált ágyút az előttünk fekvő térre vontattak és a tüérek boszorkányos gyorsasággal szerelték le és olajozták meg őket. A csatakos, sáros ágyúcsöveket gyorsan megtisztították, úgyszólván szétszedték az egész ágyút, s alig félóra múltán már ott álltak égnek meredő csövekkel a gyorstüzélok. Nyilván német repülőtémadástól tartottak.

A tankok, autók végeláthatatlan sora egyre özönlött, hömpölygött a széles Rákóczi úton nyugat felé. A német lovasok, lovak és német tisztek hulláit, akiket az éjszaka aknatakalat ért, félrehúzták az útból, a járda szélén hagyták és senkinek eszébe sem jutott, hogy a tetemeiket és roncsokat eltakarítsa. A város talpraállása voltaképpen akkor kezdődött, amikor – jó néhány nap múlva – a közmunkaszolgálatosok ezeket a járda széléről eltakarították.

Sokkal megdöbbentőbb jelenség volt az, hogy ezekben a napokban a város állvilága is megmozdult, s a felfordulás zürzavarát arra használta fel, hogy fosztogasson. Lakásunkkal szemben, a Rákóczi út túlsó oldalán volt a nyilasok által elhurcolt Frankfurter ruhás üzlete. A zárt redőnyt valaki felfeszítette s nem sokkal később, előbb

csak huligánok, majd hamarosan mindenféle más ember is hordani kezdte az öltönyöket, cipőket az üzletből. Nem telt bele negyedóra és az egész környék ott tolongott, szinte egymást taposva. Férfiak, asszonyok, lányok, vigyorogva hordták a „szajrét”. Egy asszony akkora batyúval jött ki a boltból, hogy alig tudta cipelni, a küszöb lépcsőjén egymásba gabalyodtak a lábai s batyúval együtt úgy elterült a földön, mint egy béka. Az emberi kapzsiság képét lehetett volna megmintázni róla. A csöcselék vérszemet kapott s hamarosan az autóbusz végállomás terén lévő kocs-mákat is sorra feltörték és cipelték a bort a világ négy tája felé. Nem sokkal később azonban orosz tisztek és magyar rendőrök kerültek elő és véget vetettek a garázdálkodásnak.

*

Orosz katonák jöttek a házba, átnéztek mindent; német katonákat és aknákat kerestek. Persze nem találtak semmit.

Nálunk nem volt villany, de hallottuk, hogy a város más részeiben van. A gázszolgáltatás megszűnt. Az üzletek kifosztva, a levegőben még ott lüktetett az ágyúk dörgése.

A katonák sorra járták a házakat. Most már szállást is kerestek, mert sokan Pécsen maradtak. Hozzánk is bezörgettek. Egy magas orosz katona szállást keresett és bort kért. Magyaráztam neki, hogy túl sokan vagyunk a lakásban, borunk pedig nincsen. Volt egy kis kecskeméti barackpálinkám, amit még Pestről hoztam, azzal megkínáltam. Lenyelte a kupica pálinkát, azt hittem, nagyon erősnek tartja, mert a szeméit sokáig csukva tartotta és ugyancsak krákogott utána. „Micsoda zamata van!...” – mondotta végül szakértően és még egy kupicával kért. Ennivalót nem fogadott el, nem éhes, mondta.

Elbeszélgettem vele. Elmondta, hogy a polgári életben villanyszerelő, Moszkvában dolgozik. Megkérdezte, ismerem-e Gorkij műveit. És Dosztojevszkijt? S pár perc alatt levezgázott előttem; kitűnően ismerte az orosz irodalmat, sőt, természetesen, a szépirodalmon kívül Marx, Lenin és Sztálin munkáit is. Náluk, a szakiskolákban, monddta, nem jut sok idő a szépirodalomra, de az orosz munkás iskolán kívül is tanul.

Rövid idő alatt összebarátkoztunk és úgy váltunk el, mint két régi jó ismerős.

Nyugat felé még mindig dörögtek az ágyúk, sőt, ha az ember nagyon fülelt, a géppuskákat is hallotta. Az oroszok vonulása mintha megtorpant volna, kissé elcsendesedtek. Ki tudja, mi lesz még az éjszaka. Esetleg a németek lövik a várost, német repülőtémadások is jöhetnek. Mindenkinek Szeged jutott az eszébe, ahol a német bukóbombázók az orosz megszállás után támadtak. Villany sem volt, az az egy-két gyertyacsonk nem nagyon marasztalt bennünket éjszakára a lakásban.

Levonultunk hát a pincébe és most már második éjszakára kezdtünk berendezkedni. Délután kicsit szundítottam, s nem voltam annyira fáradt, meg aztán az idegeim is ébren tartottak.

Ott ültünk a nyüzsgő, duruzsoló tömegben, gyereksírás, néha viháncolás hallatszott, az emberek ki-be jártak az oldalnyílásban elhelyezett „küblihez”, amely a WC-t helyettesítette. Az óvóhely nem volt ilyen nagy tömegre berendezve, s aligha ilyen hosszú tartózkodásra; a „kübli” felől máris átható bűz terjengett. Gyorsan lenyeltem valamit vacsorára, aztán elsőnek feküdtem le, abban a reményben, hogy korábban talán hamarabb elalszom. Sógorommal úgy egyeztünk meg, hogy tizenegy óra után átadom a helyemet és reggel három óra felé kapom vissza. De az alvás nem ment, mert a tömeg erősen zsibongott, később pedig a horkolások kezdtek fülhasogató mozdonysüvítéshez hasonlítani. Az az egy-két gyertya lángja libegett, valóban olyan volt a hangulat, mintha a pokol tornácán feküdtünk és zsibongtunk volna.

Ez az éjszaka is csak eltelt valahogyan. Későn virradt. Fél nyolc lehetett, amikor végre felkapaszkodtunk a meredek lépcsőkön és fölmentünk a lakásba. Szorongó szívvel léptünk be, attól tartottunk, hogy időközben idegenek járhattak ott, de nem volt semmi baj. Ajtókat, ablakokat zárva találtunk. A bizalmatlanság kezdett fölengedni.

A városba azonban nem lehetett kimenni. Az élet mintha megbénult volna. Az oroszok még mindig vonultak, csak vonultak. Ekkor támadt bennem az az érzés, ami hetekig nem tudott elmúlni: mintha mély, nagyon mély szakadék nyelt volna el bennünket. Az élet megállt a város testében, minden megbénult, minden felmondta a szolgálatot. Túlságosan nagy volt a zuhanás, s már akkor láttam, hogy ebből a szakadékból nagyon nehéz lesz a feltápszkodás.

Az utcára még senki sem mert kimenni. A villamosok sem jártak. Villany nem volt.

Harmadik este is levonultunk a pincébe. Távolról még erősen dörögtek az ágyúk.

Este nyolc óra felé fegyveres orosz katonák költöztek be az óvóhelyünk föléti házba, ahol azelőtt a Gestapo tanyázott. Mikor lerakodtak és elhelyezkedtek, megütötte fülüket a pincéből felhallatszó zaj. Először csak lekiáltottak, hogy ki van lenn, nyilván azt gondolták, hogy németek bujkálnak a mélyben. Aztán nagy óvatosan, lövésre emelt géppisztolyokkal leereszkedtek a lépcsőn. Egy értelmes, rokonszenves arcú őrnagy vezette őket. Ugyancsak elcsodálkozott, amikor a gyertyák fényében megpillantotta a hatalmas nyüzsgő tömeget. Parancsot adott a pince átkutatására.

Az embereket páni félelem fogta el. Szálas orosz katonák mentek végig a sorok között, mindent és mindenkit szemügyre vettek, persze semmit sem találtak. Egy férfi, aki tudott valamit oroszul pötyögni, azt mondta, hogy itt csak magyarok vannak és azok jóbarátai az oroszoknak. A rokonszenves arcú őrnagy megkérdezte:

– Miért van ez a sok ember itt a pincében? Mért nem mennek a lakásukra?

– Ez óvóhely és attól félnek, hogy a németek bombatámadást intéznek a város ellen – mondtam neki, szépítgetve a helyzetet.

– Jól van – mondotta az őrnagy –, maradjanak lenn, de az ajtót lecsukatom és csak reggel szabad feljönni.

Több sem kellett a tömegnek. Alighogy az oroszok kihúzták a lábukat a pincéből, elterjedt a rémhír, hogy innen most már ki sem engednek. Az ajtót is becsukták, elfogy a levegő és mindannyian megfűladunk. A göbbelsi propaganda még erősen éreztette hatását. Alig lehetett megnyugtatóni az aggódókat.

Odafönn azonban nem csukták be az ajtót, levegőben tehát nem volt hiány, de a bejárathoz fegyveres őrt állítottak. Ők nyilván tőlünk tartottak, hátha mégiscsak fasiszták vannak ebben a tömegben és éjszaka megtámadják őket.

Az éjszaka nagyon lassan telt el. Tudtam, hogy a tömeghisztériának nincs alapja, de maga az az érzés, hogy most nem szabad kimenni és fegyveres őr áll az ajtóban, szorongató volt. Nyugtalanul múlt az idő, a hatalmas hortyogásokba ideges beszélgetések hangja vegyült, az emberek ki-bejártak a „kübli” benyílóján. Az én keskeny fekvőhelyem közel volt a pincelépcsőhöz, hűvösen áramlott le fölről a friss levegő. Feleségem sem tudott aludni, hajnaltájban kisurrantunk a lépcső alá egy cigarettát elszívni. Aztán átadtam helyemet a feleségemnek, de bizony ő sem tudott aludni. A bizonytalanság érzése egyszerre nagyon eluralkodott bennem. Mintha kicsúszott volna a talaj a talpunk alól, minden szétmállott, szétfoszlott és gyökértelenül lebegtünk a pince sötétségében. Vajon mit hoz a holnap? Mi lesz velünk? Mikor indul meg ismét az élet? Amit építettünk, amiért dolgoztunk, semmivé vált. A megsemmisülés örvényének a mélyén voltunk, talán sohasem lesz innen felemelkedés.

Ott álltam a szakadék szélén, hogy elveszítem a hitemet. Mintha a legrosszabb következett volna el. A sötétben egyszerre megdöbbenve vettem észre, hogy feleségem sír.

– Érdligetre gondoltam – mondta –, a Napházzról álmodtam. Azt, hogy ott ülünk a mi kis szobánk melegében, a mi magányunkban. Minden ép volt. Semmi sem hiányzott. Rettenetes így élni ebben a tömegben.

Értettem, nagyon is értettem. És elhatároztam, hogy ide, ebbe a zsúfolt tömegbe többet nem jövünk le, akármi is történik odafönn. Akkor sem, ha német bombázók jönnek és akkor sem, ha odafönn ránk törnek az ajtót.

Nemcsak én éreztem ezt így, hanem azt hiszem, mindenki. Másnap este, azt mondják, már senki sem ment le a pincébe.

Hét órakor halványan szürkülni kezdett a pince lejárataánál. Épp a lépcsőnél álltam, amikor az ör lekiáltott:

– Hallo, hallo! Mozsno! Ki lehet menni!

A pince vendégei ekkor már mind ébren voltak. Mint a gátat vesztett, meglódult folyó, áradtak elő az emberek. Mindenki a motyóját csomagolta, úgy látszik, senki sem akart még egyszer fogoly lenni. Pedig hát előző éjszaka sem dugta ki senki az orrát a levegőre. De akkor tehette volna, most pedig nem volt szabad. A fogságnak még a látszatát sem bírják az emberek elviselni.

Délelőtt, amit csak lehetett, felcipeltünk a pincéből. Sógoroméék hazamentek közeli lakásunkra, mi is úgy határoztunk, hogy fönn alszunk, nem megyünk le a pincébe. Nappal mintha valamivel nyugodtabb lett volna a légkör, itt-ott zörgették ugyan a bezárt kapukat, de újabb rémhír nem érkezett. Ekkor hallottuk először, hogy közmunkát rendelnek el, a 18–40 éves férfiaknak a repülőterre kell menniük dolgozni.

Ismét zuhogott az eső és nagyon korán alkonyodott. Villanyvilágítás még mindig nem volt és fél kilenc sem lehetett, amikor megvetettük az ágyakat. Bezárkóztunk és aludni tért a család.

Künn az utcán az orosz autók, páncélcsochik dűbörögtek, ahogy sem tudtunk elaludni. Itt-ott mély kapudöngéseket lehetett hallani, úgy látszik újabb és újabb csapatok kerestek „kvartirt” maguknak. Fel-felütöttem a fejemet és füleltem, honnan hallatszanak a meg-megújuló döndülések. Ágyúdörgés, vagy a kapu döng? Nem a mi kapunk volt?

Talán tíz óra lehetett, amikor egyszerre csak nagyon közélről hallatszott a mélyen és vészesen döndülő zörgetés. Mintha a mi kapunk lenne. Már biztos voltam benne, nekünk szólnak a meg-megújuló torokhangú kurjongatások, a mi házunk földszinti ablakait zörgetik odalenn. De nem akartam elhinni és nyugtatgattam magam, hogy nem minálunk zörögnek. Nem, nem nyitunk kaput. Aztán motordurrogás hallatszott és utána még erősebb, még nagyobb döndülés a kapun. Mintha recsegett és ropogott volna valami odalenn. Lehet, hogy hallottam, lehet, hogy nem. Nem akartam hinni. Aztán egyszerre súlyos lépések dobogása hallatszott és most már fönn a folyosó ajtót kezdtek döngötni. Semmi kétség, már az emeletre értek az éjszakai vendégek.

Kinyitottuk az ajtót és a kísértetiesen lobogó gyertyafénynél egyszerre vagy nyolc fegyveres katona tódult be. Legelől egy magas férfi, mély, sötét ráncokkal az arcán, utána a többi, vezetőjük arca véres volt, homloka sáros. És mindannyian tetőtől-talpig sárosak, piszkosak.

Szállást kértek. Szerbül beszéltem velük s igyekeztem a dühös férfiakat lecsillapítani. Beinvitáltam tehát őket a hálóba, ahol csaknem egy rakáson volt az egész család. Felajánlottuk, hogy a másik szobába elhelyezkedhetnek. Két ágy és egy dívány volt, hamarosan előkerítettünk még egyet és elhatározták, hogy ők négyen alusznak majd két ágyban, ketten-ketten pedig egy-egy díványon.

A társaság letelepedett a hálóban, s a szerb nyelv ismerete máris enyhítette a helyzetet. Elhelyezkedtek a szobájukban, aztán a konyhában megmosakodtak, majd átjöttek a mi szobánkba, leültek az asztalhoz és a megenyhült hangulatban beszélgetni kezdtünk. Elmondták, hogy Mohácsról jönnek, útközben autójuk árokba fordult, s valamennyien meghemperegtek a sárban, egyikük fel is horzsolta az arcát. A közlegények a szomszéd házban telepedtek meg, a tisztok hozzánk kerültek.

Így ismerkedtem meg Gyorgyéval, a mély ráncokkal szántott arcú „autómérnökkel”, egyébként kapitánnyal és bajtársaival: Szergejjel és Fedorral.

A váratlan éjszakai vendégek nekiültek a vacsorának s bár későre járt és fáradtak is voltak, ahogy sem akartak aludni térni. A hangulat egyre inkább felmelegedett, most már elmondták, ki hová való és a mi bizalmatlanságunk és aggodalmunk is fölengedett. Mielőtt aludni mentek volna, Gyorgye kapitány a szívemre tette a kezét:

– Nem ver nagyon? És a keze nem reszket?

– Ahogy látja, a szívem most is nyugodtan ver, akkor is így vert, amikor csaknem ránk törték az ajtót. És nézze meg a kezem, nem reszket.

És kinyújtottam a karomat. Tényleg, bár egyébként ideges vagyok, tán soha ilyen nyugodt nem voltam, mint akkor.

Négy napig voltak nálunk Gyorgyéék és nagyon megbarátkoztunk. Másnap dél előtt már egy tizenöt literes demizsonban bort hoztak és vagy öt literes demizsonban pálinkát. Két üveg pezsgőt is előkerítettek, s azon nyomban még délelőtt benyakaltuk. (Azóta sem ittam délelőtt pezsgőt.) A barátság megvolt és este már együtt énekelgettük a szép orosz dalokat. Én szerb és magyar dalokat énekeltem nekik, a borillatra és nótá hangjára átjött a szomszéd lakó és sógora, ők magyar nótákat énekeltek. Most már nyugodtabban éltünk orosz barátaink oltalma alatt.

Az öreg Gyorgye nagyon szeretett énekelni. Volt egy egyszerű kis orosz dal, amely épp egyszerűségért volt nagyon szép, ezt dúdolgatta mindig. Egyébként ő volt a társaság lelke, egyben italbeszerzője, ételfelhajtója, napjában többször is hazajött, s ilyenkor mindig hozott különféle ételeket és italokat. Nagyon szerette a társaságot, este, alighogy abbahagyták a munkát, elsőnek ő jelent meg és közöttünk volt a késő éjszakai órákig. Első este még nem volt villanyunk, de másnapra már kigyulladt a fény, és ez külön öröm volt. Utolsó este Szergej, a társaság tulajdonképpeni vezetője, felhozott egy rádiót, és áhitattal hallgatta Moszkvát. Szegény Gyorgye fanyalogva nézte a készüléket, mert miatta nem lehetett énekelni, s már fél tizkor arra hivatkozva, hogy nagyon elfáradt, sértődötten aludni ment. Sajnálunk, mert kellemes, meleg hangját szívesebben hallgattuk volna, mint a rossz rádió nyekergését.

Negyednap elutazott a társaság, s bár a családnak nagyon össze kellett húzódnia miattuk, mégis hiányoztak nekünk. Gyorgye érzékenyen elbúcsúzott tőlünk, a címét is megadta (közben elkallódott; csak arra emlékszem: Asztrahánban lakott), hogy az életben még egyszer találkozhatunk.

*

A frontkatonaság már messze járt valahol Somogy nyugati részén és a Balaton partján, s a város élete is lassan éledezni kezdett. Megjelentek az első villamosok, a közmunkára kirendelt emberek eltakarították az utcákról a háború nyomait, a forgalmasabb utcasarkokon piros és sárga zászlóikkal fiatal orosz közlekedési rendőr-lányok irányították a vonuló oszlopokat.

Most a közmunka napjai következtek. Egy hétfő reggel én is „bevonultam”, s engem, a Rákóczi út lakóinak legnagyobb részével a Frigyes laktanyába vezényeltek, ahol egy tábori kórházat rendeztünk be. Ez mindenestre sokkal kellemesebb munka volt, mint a repülőtéri szolgálat, ahol a legnagyobb latyakban kellett reggeltől estig dolgozni. A laktanyában orosz orvosok és orvosnők felügyelete mellett dolgoztunk, reggel nyolctól délutáni sötétedésig, s minden este kávékonzervvel és marmeláddal megrakodva térhettünk haza.

Negyednap már nem is kellett a Frigyes-laktanyába mennem, közmunkára. Üzembe helyezték az Engel fatelephez tartozó gőzfürdőt, amely a nagy gőzfürész mellett működött, és a telepre beköltözött orosz parancsnok elrendelte, hogy a fürdő szolgálja ki az orosz katonaságot. A pénztáros kisasszony nem jelentkezett, s kellett valaki, aki a katonákkal beszélni tud. Sógornőm, aki a fatelep irodáján dolgozott, engem ajánlott, s a vállalat vezető kapva kapott rajtam. Így lettem az Engel fürdő pénztárosa, illetve az első napokban az orosz katonákat kalauzoló tolmács. Fizetést persze nem kaptam, de a közmunka alól mentesítettek. Pár nap múlva már orosz nyelvű igazolványom is volt, életemben az első háromszögletű bélyegzővel ellátott igazolványom.

Napokig ki se dugtam orromat a fürdőből, ott voltam virradattól alkonyatig egy kis kalitkában, amiben épp hogy elfértem és adogattam ki a jegyeket oroszainknak, szedtem be tőlük a gyűrött dinárokat, vörös pengőket és helyel-közel rubeleket. A bevétel napról napra emelkedett, néha már elértük a rendes „békebeli” forgalmat is.

Ami a nagy fordulat első napjait legjobban jellemezte, az talán a szörnyű bénultság érzése volt, egy furcsa ájulathoz, amikor az ember félig éber állapotban csak azt látja, hogy életben maradt, de egyetlen tagját sem tudja mozditani. A telefon süket, az üzletek zárva, kirakataik betörve, az utcákon növekvő szemét. Napokig tartott ez így, de ebben a süket és sötét bénultságban az ember heteknek érezte a napokat. S

milyen elképzelhetetlen öröm volt, mikor néhány nap múlva kigyulladt a villany, milyen nagy öröm volt, amikor végre, vagy négy-öt nap után elvitték a holttesteket az utcákról, s mikor vagy két hét múlva megjelent az első utcaseprő is és eltakarította a ház előtt kimult ló maradványait, amelyek mindaddig ott diszlettek az utca sarában és a nagy átmenetre, a harc napjaira emlékeztettek.

(Folytatjuk.)

BENKE JÓZSEF

A somogyi példa

A barcsi Vörös Csillag Termelőszövetkezet története

III.

1957. tavaszán a szövetkezet legfontosabb feladata a „számvetés” volt: a személyi feltételek mellett tisztázni kellett a kilépések után visszamaradt földterület nagyságát, az állatállomány létszámát, a gépek és felszerelések értékét – tehát a megmaradt közös vagyont mennyiségét. Június 30-án a „Vörös Csillag” családjainak száma 77, tagjaié pedig 113 volt, a szövetkezet használatában mintegy 1600 kh földterület maradt. Ilyen körülmények között a földeken olyan növényeket kellett termesztetni, amelyek kevesebb kézi munkát igényeltek, s amelyek megmunkálásában több gépet lehetett alkalmazni. 1957-ben ennek ellenére – a több mint 1000 kh bevetett szántóterületről – gazdag termést takarítottak be, amelynek átlaga nem sokkal maradt el az addigi legjobb év termésátlagától, s ez különösen jelentős, hiszen az egy tagra eső földterület 1957. nyarán kb. 15 hold volt. Az állattenyésztésben is szép eredményeket értek el, annak ellenére, hogy 56–57 telén a szövetkezet teljes szarvasmarha-állományát átadta a somogytárnócai állami gazdaságnak. Tavasszal vásároltak az átadottak helyett 141 db törzskönyvezett vemhes üszőt és tehenet. A sertésállomány teljes egészében megmaradt, azonban 57-ben csökkenteni kellett részben a férőhely hiánya miatt, részben pedig azért, mert nem volt elegendő értékes abrakakarmányuk. Az évvégi állatleltár szerint mintegy 700 db volt a termelőszövetkezet sertésállománya.

Az eredményesen zárult esztendőben jelentős összegeket (közel 750 ezer Ft-ot) fordítottak gépek vásárlására. „1957-es mérleg szerint a „Vörös Csillag” vagyona 15 millió 573 ezer Ft, amelyből a szövetkezeti alap 4 millió 390 ezer, termelési alapokban és tartalékolt eszközökben 2,5 millió Ft érték szerepel, s ezenkívül a fel nem osztható szövetkezeti alap növelésére és az üzemviteli kiadások fedezésére több mint 5,2 millió Ft szerepel. Ezzel szemben hosszú és rövid lejáratú hitelünk mindössze 1,5 millió Ft” – állapította meg a zárszámadási közgyűlésen Losonczy Pál elnök. Ennek következtében – és a földterület csökkenésének eredményeképpen – jelentősen növekedett az 1 kh-ra jutó állóeszköz és fel nem osztható szövetkezeti alap értéke, s mindkettő most volt a legmagasabb a szövetkezet első évtizedes történetében: az előbbi 3465 Ft, az utóbbi 2809 Ft-t ért el.

A tagok közt több mint egymillió hétszázezer Ft-ot osztott a szövetkezet, amelyből egy tagra kb. 16 000, egy családra pedig 21 000 Ft jutott. A közösből kapott részesedés megtette hatását az előző évben kilépett tagokra: 57 utolsó két hónapjában több mint húsz család kérte fel- és visszavételét, s így december 31-én a „Vörös Csillag” családjainak száma 103, tagjaié pedig 150. Az 1957. évi egy tagra eső jövedelem mintegy 30%-kal haladta meg az eddigi legjobb, az 1955-ös év – s mintegy 60%-kal az előző év átlagát. Ezt a jelentős részesedést a jövedelemelosztás új módszerével, a készpénzfizetés rendszere alapján osztották el.

A szövetkezet vezetősége jól átgondolt, racionális számítások alapján tért át az új módszerre. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a tagok jobban értékelik a havi pénzilletményt, mint a több részletben kapott terményt. Fontosabb ennél – s 1957-ben különösen nagy jelentősége volt –, hogy az új bérforma igen jó hatással volt a családtagok közös munkába való bevonására. A legfontosabb azonban mégis az, hogy a jövedelemelosztás új módszere az *árutermelés irányába* fejlesztette a gazdaságot.

Az 1957-es zárszámadó közgyűlésen – amelyen Kádár János vezetésével részt vett a kormány és a központi bizottság több tagja is – több fontos határozatot fogadott el a szövetkezet tagsága. Elfogadták például a vezetőség azon javaslatát, hogy a 65 éven felüli tagoknak 400 Ft éregségi járadékot folyósítsanak havonta. Nagy jelentősége volt annak a határozatnak is, amely arról intézkedett, hogy azok a tagok, akik huzamosabb ideig – de legalább 1 hónapig – betegségük miatt nem tudnak dolgozni, havi átlagkeresetük 70%-át kapják meg a szövetkezet szociális alapjából.

A „Vörös Csillag” elnöke közgyűlési beszámolójában nemcsak a szövetkezet életével és eredményeivel foglalkozott, hanem olyan kérdéseket is felvetett, amelyek *minden szövetkezet, az* egész magyar mezőgazdaság fontos problémái voltak. Foglalkozott azzal a kérdéssel, legyen-e saját erőgépe a szövetkezetnek, vagy minden munkát továbbra is a géppálmások végezzenek. Saját tapasztalatukra hivatkozott, amely azt bizonyítja, mint mondotta: „olcsóbb a saját gépi munka . . . , de szerintünk nem is ez a döntő, hanem az, hogy a gép akkor áll rendelkezésre, amikor arra szükség van. Ennek értékét a mezőgazdaságban kimutatni nem is lehet. Többször 1–2 napos késés is nagy terméskiesést eredményezhet”. E tapasztalatok alapján a „Vörös Csillag” – különösen a következő években – a szükséges munkagépek mellett egyre több erőgépet is vásárolt, s elérte azt, hogy saját gépparkjuk elegendő volt területük megmunkálásához.

Kiemelkedő gazdasági eredményei mellett jelentős politikai sikereket is ért a szövetkezet. 1957. év végén a járás 11 termelőszövetkezetében található tagság 38%-a, a megye egész termelőszövetkezeti parasztságának 5,2%-a a „Vörös Csillag”-ban tömörült, elérték az 1955. év végi létszám 44%-át (ezzel szemben mind a járás, mind pedig a megye szövetkezeti tagsága alig érte el a két év előttiinek 15%-át).

Ebben a fenti tényezők mellett szerepet játszott az is, hogy a szövetkezet vezetősége és tagjai belátták, hogy az év első felében a kilépetekkel szemben alkalmazott politika helytelen volt – de most is csak azokat vették vissza, akik saját elhatározásukból és jól felfogott érdekükből léptek soraikba.

A következő két év során tovább nőtt a szövetkezet vagyona, 1959-ben az állóeszközök értéke meghaladta a 9 millió 280 ezer, a fel nem osztható szövetkezeti alap pedig megközelítette a 8,4 millió Ft-ot, s ez azt jelentette, hogy az 1 kh-ra jutó állóeszközök, valamint a fel nem osztható szövetkezeti alap értéke 4816, illetőleg 4352 Ft-ra nőtt (s ez közel négyszer annyi, mint a megyei átlag). Ezzel a „Vörös Csillag” tagsága megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy a község egész dolgozó parasztságát egyetlen szövetkezetbe tömörítsék.

1960-ban két nagy jelentőségű változás történt a szövetkezet életében: Losonczy Pál – aki több mint 12 éven át megszakitás nélkül állt a „Vörös Csillag” élén – 1960. január 16-án földművelésügyi miniszterré történt kinevezése következtében megvált a szövetkezettől, s tisztségét öccse, Losonczy Mihály vette át.

A másik változás: 1960-ban a „Vörös Csillag” a község már csaknem egész dolgozó parasztságát egyesítette: január 1-vel 154 s még ugyanebben a hónapban 62 új tag lépett szövetkezetbe. Márciusban 120, áprilisban 21, októberben pedig 40 új tagot vettek fel, s így a tagság 1960. év végén meghaladta az 550 főt, területe pedig megközelítette a 4 és fél ezer holdat.

1961-ben a szövetkezet áruértékesítése meghaladta a 17,6 millió Ft-ot s ha egy dolgozó tagra számítjuk ezt az értéket, akkor több mint 38 000 Ft-ot kapunk. Joggal állapította meg az elnök: „Barcs község dolgozó parasztsága annyi árut még sosem termelt és nem adott el az államnak . . . Ilyen értékű áru megtermelésére csak a nagyüzemben tömörült dolgozó parasztság képes . . . nagyteljesítményű gépek segítségével, műtrágya felhasználással, a technikai vívmányok fokozott alkalmazásával, szakemberek közreműködésével és egyesült erővel valósíthatjuk meg terveinket, fokozzuk állandóan termelésünket”. Nőtt a tagok jövedelme, tovább gyarapodott a szövetkezet vagyona. 1961-ben az egy tagra eső átlagos részesedés megközelítette a 20 ezer forintot, a szövetkezet vagyonnövekedése pedig meghaladta 1961-ben a 8,5 millió Ft-ot (amelyből az állam által nyújtott beruházási és egyéb kedvezmény mindössze 2,7 millió).

Az ösztönző bérrendszer (a munkák garantált pénzbeli javadalmazása, valamint az 1958-évi ösztönző bevezetett önelszámoló brigádrendszer) eredménye az lett, hogy a munka termelékenységének megnőtt, az egy főre eső jövedelem jelentősen emelkedett és a termelőszövetkezet vagyona is jobban nőtt, mint az előző években, s az állóeszközök értéke meghaladta, a fel nem osztható szövetkezeti alap értéke pedig megközelítette a 21 millió forintot. Az eltelt fél évtized alatt a gyakorlat bizonyította be, hogy a pénzbeli javadalmazás jobb a munkaegység-rendszerénél.

1960 nagyjelentőségű változás nemcsak a „Vörös Csillag”, de a község életében is. 1960-ban a község mezőgazdasági kereső lakosságának közel 60%-a a termelőszövetkezetbe tömörült. Ez nemcsak azért jelentett nagy változást az 1952–53-as évekhez képest, mert most egy szövetkezetbe tömörült a paraszti lakosság, hanem elsősorban azért, mert most alakult ki, most valósult meg egy olyan termelőszövetkezet, amely valóban *szocialista nagyüzem* volt s amely többet adott, mint ami egy 10–12 holdas egyéni gazdaságban egyáltalán elérhető.

Ezzel – a földreform után (és mellett) – a község mezőgazdaságának termelési – és tulajdonviszonyai már másodszor változtak meg gyökeresen. A földreform eltüntette ugyan a kiáltó igazságtalanságokat a tulajdonviszonyok terén, de nem számolta fel teljesen a volt cselédek és napszámosok kizsákmányolását.

Az 1948-ban elkezdődött és 1961-ben befejeződő folyamat, a mezőgazdaság szocialista átalakítása nyomán egy olyan társadalmi nivellálódás következett be a község parasztságán belül, amely *nemcsak kiegyenlítette, de fel is emelte a község egész parasztságának életszínvonalát* (a jármódú volt középparasztúra).

1961. évi termelési és gazdasági eredményei alapján a „Vörös Csillag” ismét az első helyre került, s nemcsak az ország egyik legjobb termelőszövetkezte, nemcsak tökeerős, szilárd szocialista nagyüzem, hanem – az ellenforradalom óta eltelt fél évtized alatt – néhány olyan szervezési módszer kezdeményezője és gyakorlati megvalósítója (pénzbeli munkadíjazás és a gazdaságon belül önelszámolás), amelynek alapján ma is példának tekintik tapasztalatait, és amelyek joggal biztosítják az ország sok jó termelőszövetkezte között is előkelő helyét.

Amióta a gazdasági (termelési) eredményei országszerte ismertek, nem lehet azt állítani – mint korábban tették –, hogy a tagság viszonylag magas részesedése állami dotációkból, kölcsönökből ered. Kiváló eredményeit ma sokan a barcsi földek első osztályú minőségével magyarázzák. A község viszonylag jó talaja (átlagban 12 aranykorona értékűek), valamint kedvező földrajzi fekvése, továbbá az éghajlati elemek és tényezők szerencsés találkozása; jelentős mértékben befolyásolják a község mezőgazdasági termelésének mennyiségi és miniségi alakulását s olyan objektív feltételek, amelyeket a legmodernebb technikával és munkaszervezéssel sem lehet pótolni.

Az objektív tényezők mellett azonban, a szubjektív tényezők egész sora is szükséges. Ilyen – hogy csak néhányat és a legfontosabbat említsük – a földek szakszerű kezelése, a korszerű termelési technika és technológia alkalmazása, a korszerű gazdálkodás, a tudományos tervek alapján folyó munka. Ennek megteremtéséhez pedig elsősorban jó munkaszervezésre van szükség, mert nagyüzemi gazdaságban mindennek ez az alapja. De mindezek mellett szükség van lelkes, odaadó, öntudatos munkát végző szövetkezeti tagságra. Ez természetesen – mint arra már rámutattunk – nem lehet csak öntudat és nevelés kérdése. Ehhez elsősorban az szükséges, hogy a tagok érdekeltnek legyenek munkájuk tökéletes és gyors elvégzésében, s ezt csak anyagi ösztönzéssel lehet megvalósítani. A „Vörös Csillag” kimagasló eredményeit jelentős mértékben befolyásolta, hogy szinte kezdettől fogva töretlenül követte ezt az elvet s tagjait érdekeltté tudta tenni a termelésben. Ez és a biztos jövő, a biztos kereseti lehetőség a következő években is tovább ösztönözte a tagságot jobb munkavégzésre, még odaadóbb munkára. A 60-as években is tovább növekszik mind a tagok jövedelme, mind a termelőszövetkezet közös vagyona. A 60-as évek elején kialakul a szövetkezet standard személyi állománya és területe. 1964 végén a családok száma 558, a tagoké pedig 678. Összes területük 5571 kh, amelyből 365 kh háztáji föld.

1964 első felében a közös gazdaság munkáiban résztvevő 516 fő, amelyből 194 nő. A „Vörös Csillag”-ban 156 homogén család dolgozik 273 keresővel (és nyugdíjassal), a további 402 családból mindössze három (!) azoknak a száma, amelyek családonként 2 *taggal* vesznek részt a közös munkában. Ezen utóbbi családok közel egynegyede nyugdíjas és járadékos, tehát mindössze 300 azoknak a családoknak a száma, amelyekből vagy a családfő, vagy az együttélő dolgozó valamelyik családtag nem mezőgazdasági termeléssel foglalkozik. A „Vörös Csillag” 678 tagjából

az év közepén tehát 530 volt a nem nyugdíjas és nem járadékos tagok száma, a nyugdíjasoké és járadékosoké pedig összesen mintegy 148, az összes tagságnak mintegy egyötöde.

1960-tól 1964-ig a községben nagyfontosságú „társadalmi átrétegződés” ment végbe. 1960-ban a keresők közül 980 dolgozott a mezőgazdaságban, 902 az iparban (és építőiparban) és 1499 volt egyéb foglalkozású (elsősorban közlekedésben dolgozók és értelmiségiek).

A legnagyobb változás a mezőgazdaságban dolgozók számában következett be. A 980 keresőből ma tehát 678 termelőszövetkezeti tag (kereső és nyugdíjas; hiszen 1960-ban a még be nem lépett idős dolgozó parasztokat is keresőnek vették fel, akik már – ha pl. 1960 márciusában a termelőszövetkezetbe beléptek – mint nyugdíjasok szerepelnek!), s 35–40 a még mezőgazdasággal foglalkozó, de a termelőszövetkezetbe be nem léptettek létszáma, s így 1964 végén mindössze 715–720 a mezőgazdasággal élethivatásszerűen foglalkozó keresők (és nyugdíjasok) száma. A mezőgazdasági nagyüzem létrejöttével a landflucht csak szűkebb értelemben következett be: csak a földtől, de nem a községtől szakadt el a „hiányzó” 260–270 volt mezőgazdasági kereső (de ezek közül is mintegy 110–120 azoknak a – nagyrészt háztartásban dolgozó – nőknek a száma, akik rendszeresen mint segítő családtagok dolgoznak a szövetkezetben), s az így fennmaradó kb. 150 férfi is talált munkát a községben: 1964 májusától mintegy 7–800 főnyi munkással megkezdte a termelést egy ipari üzem, amely nemcsak a község, de a környék fel szabaduló munkaerejét is felszívja.

A nyugdíjasok nagy számából is következik, hogy a tagság nem „fiatal”. A 60 évnél idősebb tagok alkotják a tagság közel 30%-át(!), a 40 év alattiak csupán 33%-át adják. Más eredményt ad – és ennél kifejezőbb, – ha a községben dolgozó tagok arányát vesszük szemügyre. Ekkor a következő képet kapjuk:

É v	Közösben dolgozó		Ö s s z e s dolgozó
	férfi	nő	
70 éves és idősebb	7	–	7
60–69	46	24	70
50–59	83	38	121
40–49	56	49	105
21–39	109	81	190
20 éves és fiatalabb	23	16	39
összesen:	324	208	532

A termelőszövetkezeti tagok életkor szerinti megoszlása tehát a következő: 50 év feletti a kereső tagság 37,2%-a, 50 év alatti 62,8%-a (szemben az országos átlaggal, amely 54,8%, illetve 45,2%!). A somogyi termelőszövetkezeti tagok életkor szerinti megoszlása még ennél is rosszabb: 50 év alatti a tagság egyharmada, 50 feletti pedig kétharmada! A „Vörös Csillag” keresőinek életkor szerinti összetétele világosan mutatja, hogy a fiatalság – amennyiben az anyagi feltételek biztosítottak – nem „menekül” a szövetkezettől (amit bizonyít, hogy a termelőszövetkezet kereső tagságának 15%-a 25 év alatti és 43%-a 40 év alatti!).

Az 532 közösben dolgozó családtag 5206 kh. közös területet művelt. 1964-ben a „Vörös Csillag” összterületéből szántó 3672 kh, az összterület 70%-a (rét 142 hold, legelő 715, erdő 472, gyümölcsös 23, kert 15, szőlő 2, nádas 14, nem művelhető 151 kh). Ezen kívül a családok tulajdonában (és használatában) van 365 kh háztáji föld is. 1964-ben 3589 holdnyi szántóterületen a következő főbb növényféléseket termelték: kenyérgabona 875 kh, (24,3%), szemes-takarmány 1502 kh (41,8%), ebből kukorica 940 kh, az összes szántóterületnek 26,2%-a, szőlő- és egyéb takarmány 381 kh (10,6%), ipari növények 831 kh (23,3%), amelyből burgonya 342 kh, (az összes szántónak 9,5%-a).

Ez évben viszonylag jó volt az időjárás – s kitűnőek a terméseredmények. Az ősszel és tavasszal vetett növényfélések jól előkészített, szerves- és műtrágyával megfelelően ellátott földekbe kerültek s így a jó eredmények nem maradtak el: búzából 16,91-, rozsából 13,4-, árpából 18,31-, kukoricából 25-, burgonyából 130-, takarmányrépából 470-, cukorrépából 248-, napraforgóból 7,3 q termett holdanként.

Hasonló kiváló eredményeket ért el a termelőszövetkezet az állatállomány növelésében is, 1964. július 1-én 715 szarvasmarha, továbbá 120 ló és 3260 sertés (ebből 300 anyakoca) összesen tehát 1044 db számos-állat a szövetkezet állatállománya. Az állatállománnak nemcsak mennyiségi, hanem minőségi javítását is szem előtt tartották s így elérték, hogy ma minden tenyész-állat törzskönyvezett. Ennek a jelentős állatállománynak már – ellentétben pl. 1960-nal – az elhelyezése nem okoz gondot, hiszen rendelkezésükre áll: 11 szarvasmarha istálló 860 férőhellyel, 4 lóistálló 150 férőhellyel és 15 sertésól több mint 5000 férőhellyel. Terményeik tárolására is elegendő gazdasági épületük van: 5 magtár 115 vagon befogadására, 11 kukoricagóré összesen 109 vagon férőhellyel, továbbá egy 4 vagonos gyümölcstároló (ezenkívül még sok gazdasági és egyéb épülettel rendelkeznek, pl. gépszín, tejüzem, garázs, üzemi fürdők, konyha, bédélővel, stb.).

1964-ben a kitűzött célokat elérték: egészében teljesítették a tervet: a költségek összege a megtermelt értéknek csupán 52,8%-a. A legnagyobb kiesés – az előző évhez viszonyítva közel egymillió forint – a sertésatenyésztésben és hizlalásban mutatkozott. A közgyűlésen az elnök nyomatékosan felhívta az állattenyésztők figyelmét a tervszerű etetésre, hiszen mint mondotta: „minden daraértékesítési százalék javulás vagy romlás 400 000 Ft pluszt vagy mínuszt jelent!” Ennek ellenére azonban a hizlalás szép eredményt hozott: sertéshúsból 3673, szarvasmarhából pedig 978 q húst adott el a szövetkezet az államnak s elérték, hogy az ötéves tervben előírt hús-eladási kötelezettségüket 15 000 q-val túlteljesítették(!).

1964-ben a „Vörös Csillag” árutermelése közel 26 millió Ft volt, s a szövetkezet tiszta vagyona meghaladja a 63 millió Ft-ot, ebből az 1964-es növekedés 9,6 millió Ft, s a fel nem osztható szövetkezeti alap az év végén 41 646 000 Ft.

1950 végétől a szövetkezet összterülete közel kilencszeresére, tagsága pedig tízszeresére emelkedett, s ezalatt a fel nem osztható szövetkezeti alap több mint kétszázszorosára nőtt! Az pedig már szinte törvényszerűvé vált, hogy a tagok jövedelme is évről-évre emelkedik. 1964-ben a termelőszövetkezeti tagok közösből származó részesedése 13,6 millió Ft. Egy tagnak a közösből származó átlagjövedelme tehát kb. 24 ezer Ft.

Jelentős mértékben kiegészíti még ezt a részesedést a *háztájiból származó jövedelem*, amely az 558 családnak mintegy három, három és fél millió Ft körül van, tehát családonként kb. 6000 Ft. Így egy családra kb. 28 000 Ft összes jövedelem jut, amelyből a háztáji jövedelem mintegy 20%. (A háztáji föld nagysága családonként 800–1600 n-öl).

„Mindezeket a kérdéseket elsősorban azért vetjük fel, mert vannak egyes tagjaink, akiket jó emlékeztetni arra, hogy a *jövedelem fokozása nálunk nem járt együtt az emberi munka*, a tagok munkájának *nagyobb igénybevitelével*, hanem a jövedelem fokozását elsősorban a gépesítés- és egy sor egyéb termelési eljárás bevezetésén keresztül a tagok munkájának könnyítésével érték el” – mondotta a közgyűlésen Losonczy Mihály, a szövetkezet elnöke. „Arra törekedtünk – folytatta –, hogy egy tag minden esztendőben anélkül, hogy többet dolgozott volna, többet tudjon termelni. Vannak akik panaszkodnak, hogy a szövetkezetben sok a munka. Azok a tagok, akik 1952–1953-as években termelőszövetkezetünk tagjai voltak, nagyon jól tudják, hogy akkor általában gyalog jártak ki a határba, jobb esetben fogatos kocsival. A füveket és az egyéb vetett takarmányokat, döntő többségében kézzel kaszálták, forgatás után gyűjtötték, s így takarították be. A kenyérgabona szinte teljes egészében kézi aratással, csépléssel került betakarításra. A trágyát a legmesszebb fekvő táblákra is fogatosok hordták ki, a burgonyát kézi kapával ásták. Az 1951-es évben a belcsapusztai részen lakó termelőszövetkezeti tagok naponta gyalog mentek Szilonicba dolgozni. Ebben az időszakban ugyanannyi szántóterület, illetőleg földterület jutott egy dolgozó tagra, mint amennyi jelenleg. Ekkor a tagok általában sötétben indultak el hazulról reggel és sötétben érték haza este, még a leghosszabb nyári napokon is. Most jelenleg a takarmány, a gabonafélék aratását, kaszálását majdnem teljes egészében gépek végzik. A gabona felfűvását a magtárba szintén gép végzi, a burgonya betakarítását nem kell kézi kapával végezni, a kukorica górézását transzportörök segítségével oldjuk meg.

A trágya és egyéb szállítások többségét szintén gépekkel végezzük. A tagokat a munkahelyre vagy gépi szállító eszközzel szállítják ki, vagy saját kerékpárral rendelkeznek... Mindebből világosan következik, hogy a tagok munkája jelentősen könnyebb a növénytermesztésben, de ugyanezt lehet elmondani az állattenyésztésre is, hiszen ott is a vízellátást, a trágyakihozást és egy sor munkát sokkal könnyebbé tettünk, mint a szövetkezet megalakulásának kezdeti időszakában volt”.

1964-ben a „Vörös Csillag” termelőszövetkezetben egy átlagos kéttagú – volt középparaszti család – jövedelme a következő összetevőkből adódott: 1. munkabér: 48 000 Ft, 2. 10 kh bevitt föld átlagos aranykorona értéke barcsi viszonylatban 12 kat. holdanként, azaz 120 aranykorona, amelynek pénzértéke kb. 1300 Ft.

Igy tehát egy kéttagú, egész évben dolgozó volt középparaszti család a községből mintegy 50 000 Ft jövedelmet élvezett. Ezt még kiegészítette – két tag esetén – 1 kh háztáji föld, amely – a házkörüli gazdasággal együtt – újabb 10 000 Ft-ot biztosított. Így egy család évi tiszta jövedelme elérte a 60 000 Ft-ot.

1957–1958-ban, amikor az egyéni paraszt hazánkban viszonylag a legjobban élt (s amely év gazdasági szempontból a legkedvezőbbek közé tartozott), ugyanennek a családnak évi tiszta jövedelme alig haladta meg ennek az összegnek a felét. Ez a középparaszt pedig mindössze 1300 Ft-tal kapott többet bevitt földje után, mint egy volt agrárproletár, egy föld nélküli belépő. A szegény- és a középparasztiség közötti nivellálódás nem úgy ment végbe, hogy a volt középparaszt életszínvonala lesüllyedt a volt szegényparaszttéra, hanem úgy, hogy – miközben a volt középparaszt életszínvonala mintegy kétszeresére nőtt – a szegényparaszté is erre a színvonalra emelkedett! Ezzel a „Vörös Csillag” elérte azt, hogy nincs különbség – éppen mert ilyen magasra emelte tagjainak életszínvonalát – régi és új tag között, nincs ellenségeskedés volt nincstelen és középparaszt között.

De nemcsak a szociális, hanem a társadalmi (nemzetiségi) ellentéteket is megszüntette: azok az ellentétek, amelyek éveken át szétválasztották a soknemzetiségű Barcs lakosságát, amelyek elválasztották egymástól a sváb és a telepés, a telepés és a „magyar” s az egész „magyar” lakosságot a cigányoktól, amelyek elválasztották egymástól a különböző felekezetekhez tartozókat (a reformátust a katolikustól), ezek a válaszfalak leomlottak, eltűnőben vannak! A „Vörös Csillag” tagságát nem aszerint különböztetik meg, hogy szociális szempontból milyen társadalmi réteghez tartozott termelőszövetkezetbe való belépése előtt, hanem annak alapján: hogyan dolgozik. S a „Vörös Csillag” tagsága nemcsak szorgalmasan és eredményesen dolgozott évek óta a közös munkában, de olyan eredményeket is produkált, amelyek nem magyarázhatók *csak az anyagi ösztönzés* megvalósításával.

A múlt év végén végzett szociológiai felmérés azt mutatja, hogy vannak e kérdésnek tudati komponensei is. A szociológiai felmérés eredménye azt mutatja, hogy a termelőszövetkezet tagjainak túlnyomó többsége tudatosan magáénak vallja a közöset, s arra a kérdésre adott válaszok: „Egyénileg vagy a szövetkezetben dolgozna-e szívesebben?” érdekes megoszlást mutatnak. Nagyjában egészében (a kor szerinti megoszlás alapján) három csoport különíthető el (több-kevesebb pontossággal): 1. a 35. év alattiak, 2. 35–60 év közöttiek és 3. a 60 év felettiek.

1. A 30–40 év alattiak *túlnyomó többsége* a közös gazdaság, a termelőszövetkezet mellett foglalt állást. Véleményem szerint ennek több oka van – mindenekelőtt azt emelhetjük ki, hogy a „Vörös Csillag” fiataljai *megtalálják számításaikat* a termelőszövetkezetben: átlagkeresetük is 20–30%-kal a tsz-átlag felett van, meghaladja a 30 000 Ft-ot! Ezen túlmenően fontos az, hogy a *községben* megtalálják szórakozási, kulturális és sportolási lehetőségeiket (amelyek még igen sok községben hiányoznak hazánkban). A fiatalok jelentős része szakmunkás, s szinte valamennyi (90%-uk) elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, sőt többen a gimnáziumot is. Továbbá nyilván jelentős az is, hogy nem köti őket annyira a magántulajdonosi szemlélet, mint pl. a következő (2) kategóriába tartozókat.

2. A 35–60 év közöttieknek kisebb része (kevesebb mint 50%-a) választotta a közös és az egyéni közül az előbbit. Érdekes szóródás figyelhető meg e csoporton belül. Úgy találtuk, hogy a *pozitív*, vagy *negatív* válasz nagymértékben függ: 1. a községből származó jövedelem nagyságától, 2. a községben eltöltött évek tartalmától, 3. van-e a családban olyan kereső, aki a termelőszövetkezetben kívül dolgozik és 4. a család hány taggal dolgozik a községben. Érdekes – s azt hiszem, következik a fentiekből –, hogy a homogén családok 35–60 évesei túlnyomó többségükben a közös mellett foglaltak állást, a heterogén családoknál viszont a korcsoporton belül csak kisebb részüik. E csoporton belül kétségtelen igen nagy szerepet játszik a negatív válaszok nagy számában a magántulajdonhoz való ragaszkodás.

3. E csoportban nagyrészt nyugdíjasok és járadékosok vannak, akiknek nagyobb része – ellenkezőleg, mint gondolnánk – a közös gazdaság, a termelőszövetkezet mellett állt ki. Talán magyarázata lehet ennek az, hogy az idősebb tsz-tagok – a tsz által biztosított *nyugdíj*, *céregségi járadék* és *segély* mellett – még 1/2 kh háztáji földet is kapnak (amelyet kényelmesen, meg-

erőltetés nélkül megmunkálhatnak), valamint a *közösben is végezhetnek annyi munkát, amennyi erejükből telik* – s ez jó jövedelemkiegészítés számukra. A nyugdíjasok és járadékosok átlag 600–800 Ft havi jövedelemmel rendelkeznek, amely bőségesen elegendő ahhoz, hogy öreg napjaikat gond nélkül leélhessék (s elegendő, hogy ne szoruljanak gyermekeik támogatására vagy szociális otthonba).

A „Vörös Csillag” termelészövetkezetben – a magasfokú gépesítettség, a termelési technika és technológia alkalmazása következtében – *a mezőgazdasági munka fokozatosan az ipari munka egyik váltójává válik* (a közös munkában résztvevő tagok 40%-a szakmunkás), a termelés folyamatában a fizikai munka mellett fokozatosan előtérbe kerül a szellemi is, ami végülis nemcsak azt jelenti, hogy a tagság műszaki színvonala fokozatosan közeledik a munkásokéhoz, hanem azt is, hogy a munka jellegének változása következtében *egyre közelebb kerül a parasztság az értelmiséghez is* (középiskolát végzett a tagok 80%-a, öt egyetemet és főiskolát végzett tagjuk, illetve alkalmazottjuk van).

Így fokozatosan – természetesen még egy hosszabban tartó fejlődési folyamat eredményeképp – nemcsak a szociális homogenitás, de a társadalmi kiegyenlítődés, nivellálódás is végbe megy, s a fejlődés során fokozatosan – *nemcsak gazdasági, hanem tudati-ideológiai szempontból is* – kialakul a „Vörös Csillag”-ban *az egységes, szocialista termelészövetkezeti parasztság*.

Úgy gondoljuk, a barcsi példa – a „Vörös Csillag” példája – mutat egyet-mást, méghozzá igen lényegeset az ország minden termelészövetkezetének – hisszük – nem is a távoli jövőjéből.

(Vége)

CSEH LÁSZLÓ: Fonyódi táj

HÁRS ÉVA: *A pécsi képzőművészeti élet húsz éve*

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS: *Az én alkotó műhelyem*

H Á R S É V A

A pécsi képzőművészeti élet húsz éve

II.

*A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége
Baranya megyei Munkacsoportja*

1950–1957

1949 őszén Budapesten megalakult a Szövetség. Az országos szervezet tikára Váli Zoltán lett. Tagjai sorába zömmel budapesti művészek kerültek, vidékről csak nagyon kevesen. Ezzel szemben a nagyobb városokban, főleg ott, ahol korábban is folyt művészeti élet, megszervezték a Szövetség munkacsoportjait. A munkacsoportnak mindenki tagja lehetett, aki a képzőművészet iránt rokonszenvet érzett, a tagság sorainak korlátozása egyedül a csoportvezetőtől függött. Általában azonban a gyakorlat az volt, hogy aki az évi közös kiállításokon egyszer-kétszer szerepelt, kérhette felvételét a munkacsoportba. A Szövetség célja – az általános kultúrpolitikai irány-
nak megfelelően – a vidéki szervezetek népművelő tendenciájának kiemelése volt, tehát lényegében átvette és a munkacsoportokra ruházta a szakszervezet korábbi ez-
irányú feladatait. Ami azonban a szakszervezet tevékenységében a maga idején helyes és célravezető volt, az most a Szövetség működésében egyre inkább visszasságot
szült. Azáltal, hogy Budapesten nem hoztak létre munkacsoportokat és a „művész-
számba” vett alkotók a Szövetség tagjaként működhettek, eleve éles határvonal hú-
zódott a fővárosi és a vidéken élő művészek közé. Mivel pedig a munkacsoport-tagság
elnyerése nem támasztott olyan szakmai követelményeket a belépő elé, mint a szövet-
ségi tagságé, természetesen, hogy a vidéki „művész” létszám a dilettánsok seregével
erősen felhígult és semmiképpen sem volt többé mérhető a Szövetség mércéjével (noha
címében a Szövetség Munkacsoportja elnevezést viselte). Ennek következtében azután
a munkacsoportok belső élete hosszas küzdelmek színterévé vált. Az elégedetlenség

forrásai a kiállítási zsűrizések, pályadíjak, a vásárlások körül fakadtak, s az elégedetlenkedők persze mindig azok közül kerültek ki, akiknek munkáit a bírálóbizottság nem tartotta kiállíthatónak, díjazásra méltónak, vagy megvásárolhatónak. Ilyen nézeteltérések, hangoskodások és vádaskodások leküzdésével azután azoknak a művészeknek az ideje és ereje fecsérlődött el, akiket művészi munkásságuk megbecsüléseként a Szövetség kért fel a munkacsoport vezetésére, s akiket nem egy esetben a sok intrika igaztalanul támadott.

A Szövetség „Dél-Dunántúli Csoportja”-nak megalakulása és működése

1950. március 20-án alakuló ülésre gyűltek össze a pécsi képzőművészek és iparművészek a Múzeum Rákóczi uti helyiségében. A Szövetség országos vezetését maga a titkár, *Váli Zoltán* képviselte, de itt volt *Redő Ferenc* festőművész is, aki akkor a Népművelési Minisztérium Képzőművészeti Osztályát vezette. Az ülés eredményeként – a vidékiek közül elsőnek – megalakult a „Dél-Dunántúli Csoport”, melynek működése kiterjedt Baranya, Somogy és Tolna megye területére, az itt élő művészek munkásságára. Az újonnan létrehozott szervezet *Martyn Ferencet* választotta meg vezetőjének s egyúttal kimondták a „Pécsi Képzőművészek Szabadszervezete” megszűnését. Az alakuló ülés bizakodó, lelkes hangulatban folyt, s mint minden újtól, a Szövetségtől is sok jót, előbbrejutást reméltek. Számos határozat született arról, miként dolgozzanak majd a továbbiakban, hogy érvényesülhet a Szövetség vezető segítsége a vidéken. Elhatározták, hogy az augusztus 20-án nyíló budapesti kiállításon, mely „A dolgozók alkotmánya” címet viseli, az összes művész részt vesz, még hozzá sajátos, helyi problémákat felvető művekkel. Határozatba foglalták, hogy a Fővárosi Képtártól kölcsönanyagot kérnek, s pécsi, szekszárdi, bonyhádi, kaposvári kiállításon mutatják majd be a XIX. századi magyar realista művészek alkotásait. Azután szó esett arról, hogy a szabadiskolák célja: friss vérkeringést vinni az ott tanuló munkás és parasztfiataloknál keresztül a képzőművészeti életbe. Bár a szabadiskolák feladata nem lehetett a művészképzés, hisz erre a Képzőművészeti Főiskola hívatott, mégis a pécsi szabadiskolából valóban több tehetséges fiatal jutott be később a főiskolára, vagy vállalhatott olyan megbecsült munkakört, ahol művészi képességeit hasznosíthatta.

A Szabadszervezet megszűnése és helyette a Szövetség Dél-Dunántúli Csoportjának létrehozása lényeges változást nem hozott a pécsi művészek életében. A csoport szervezeti felépítése, munkássága a szokott mederben folyt tovább s talán csak a taglétszám lassú felduzzadása vetítette előre a későbbi problémák árnyékát.

A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Baranya megyei Munkacsoportjának megalakulása, szervezeti élete

Amikor a Szövetség országos vezetősége a sorait rendezte, létrehozta a Vidéki Bizottságot, élén Baksa Soós György szobrászművésszel, akkorra már a képzőművész körökből és szabadiskolákból jött új emberekkel erősen megnövekedett a vidéki csoportok létszáma. Ez természetesen azzal járt, hogy a kiállítások száma megszaporodott ugyan, de azok művészi színvonala a felhígulás következtében csökkent. Központi, budapesti bírálóbizottság még nem volt, a helyi csoportvezetők pedig nem tudtak minden esetben megbirkózni a kiállításokra áramló dilettáns munkák és alkotók jogkövetelő fellépésével. A Szövetség vezetősége az igényesség és a magasabb művészi színvonal biztosítása érdekében 1951-ben újabb átszervezéshez folyamodott. A nagyobb területi egységeket magukba foglaló csoportok helyett most már megyénként szervezte meg a Szövetség vidéki munkacsoportjait, melyeket alapszabállyal, működési renddel ellátva a Vidéki Bizottság közvetlen felügyelete alá helyezett. Ebben az alapszabályban – melyet a sárospataki alkotóházban folyt háromnapos tanácskozáson vitattak meg és alakítottak ki a vidéki szervezetek vezetői és a vidéki titkár: *Baksa*

Soós György, valamint *Luzsicza Lajos* minisztériumi osztályvezető – a tanári hivatást betöltő művészek munkájának megkönnyítésére heti egy alkotónap biztosítását is rögzítették. A munkacsoportok helyi vezetését a tagság soraiból jelölt titkárok látták el, akik félvétenként találkoztak az országos titkárral együtt megtartott közös budapesti értekezleten.

A Baranya megyei Munkacsoport élére 1951-ben a Kaposvárról csak nemrégiben ideköltözött, fiatal, ambíciózus festőművész, *Soltra Elemér* került. A pécsi festők megbecsült tanítómestere, Martyn Ferenc, aki éveken keresztül fáradhatatlanul vitte a csoport ügyeit, sok évi munkájára és a még rá váró művészi feladatokra hivatkozva, lemondott. Soltra nagy lendülettel látott munkához. A Szövetség által kitűzött célok lebegtek szeme előtt: tartalmában szocialista, formájában nemzeti, magas színvonalú művészet kialakítása, szoros kapcsolat a dolgozó néppel, akinek érdekében a művészetet közérthetővé kell tenni, együttműködni a helyi tanácsokkal, a párt kulturális osztályával és velük együtt kialakított terv értelmében mozgósítani a művészeket. Mind ezt fiatalos hévvel, az ügy iránti buzgalommal sietett megvalósítani. Ám művészi célokat csak művészekkel lehet véghezvinni, ezért Soltra az elkövetkező kiállításokat már a zsűri szigorú rostjában szűrte át. 1951 őszétől a Szövetség zsűribizottságai maguknak tartották fenn minden kiállítás bírálati jogát. Pécsen az volt a gyakorlat, hogy a budapestiek megérkezése előtt már néhányan ún. előzsűrit végeztek, ami azután csak megerősítette az elégedetlenséget. A kizsűrizettek szerint a csoport vezetője részrehajló volt, nem a művek értéke szerint bírálta, hanem azt vette tekintetbe, hogy ki végzett főiskolát, ki nem. Kevésnek találták az évente rendezett őszi tárlatot, cseré kiállításokat, több szereplési lehetőséget kívántak, negyedévenként összehívott csoportgyűléseket. – Hogy a panaszok és kívánságok mennyiben voltak jogosak – ma már írott adatokkal nehéz lenne bizonyítani, mert a Munkacsoportnak ez időben még nem lévén adminisztrátora, a gyűlésekről, tanácskozásokról jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. A korabeli újságkritikák szigorú és elítélő hangja pedig a résztvevők és szemtanúk véleménye szerint nem eléggé tárgyilagos. Ami azonban a sajtó híreiből is megállapítható, kiállításokban nem volt hiány, hisz az őszi csoportos bemutatkozáson kívül számos kisebb és egyéni tárlatról is olvashatunk, annak ellenére, hogy a Szövetség csupán az évi egyetlen, közös kiállításra adott anyagi hozzájárulást. Igaz viszont, hogy egy-két tehetségtelen, inproduktív „művész” tevékenysége széthúzást és békétlenséget szított, intrikájával szétrobbantotta az addigi baráti, közösségi szellemet.

A népművelő munka nem szünetelt és a szabadiskola hagyományait folytatva a megyei és a városi tanács anyagi gondoskodásával Képzőművész Kör címen működött tovább, s mint „Pécs és a megye képzőművészeti nevelésének fontos egységét” tartották számon. A sajtó közöl hírt arról is, hogy a jó eredményt elért növendékek munkáit elküldték a budapesti országos kiállításokra, egyesek pedig részt vehettek a nagymarosi művésztelep munkájában. A képzőművész körök vezetésébe 1950-től Martyn Ferenc és Gebauer Ernő mellé bekapcsolódott Erdősi András is, aki a főiskola elvégzése után itt kezdte meg működését. A képzőművész kör feladatai közé tartozott a Népművészeti Intézet által 1952-ben megindított „képzőművészeti tanácsadás” is. Ez lényegében levelező oktatás volt azok számára, akik falun, vagy olyan községben éltek, ahol képzőművész kör nem működött. A levelező hallgatók évente öt-hat feladatot kaptak, amelyet a megoldás után a legközelebbi kör vezetőjének küldhettek el, tanácskérés céljából. A levélben nem tisztázható problémák megbeszélésére az oktató körzetvezetőt évente kétszer felkereshették a levelezők.

A Munkacsoport tevékenyen kivette a részét az 1953-ban rendezett „Országos Képzőművész Hét” ünnepi programjából. Művészeti ankétokat, előadásokat szervezett a Pedagógus Szakszervezet klubjában, ahol a Munkacsoport tagja, Kelle Sándor is tartott előadást. Az ünnepi hét egyik fontos eseménye az „Új Magyar Képzőművészeti Kiállítás” megnyitása volt, amely budapesti művészek alkotásait mutatta be a pécsi közönségnek. A kiállításról szóló ismertetésben Debitzky István ismét felveti az állandó képtár sürgető fontosságát. Elmondja, hogy Pécs Dél-Dunántúl kultúrközpontja, mégsem rendelkezik képtárral. Fontosnak tartja ezért, hogy legalább az

ilyen alkalmakkor rendezett országos kiállítások átfogó képet nyújtanak a magyar művészetről.

A munkacsoportok központi irányítása nemcsak a zsűrizésekben, hanem a mind gyakoribbá váló vásárlásokban is kifejezésre jutott. Ám az 50-es években még nem beszélhetünk rendszerességről, ekkor csupán a Képzőművészeti Alap megbízásából vidékre járó Holba Tivadar látogatott el időnként Pécsre is. Ilyenkor a kiállításokról, vagy az e célra összegyűjtött anyagból kiválogatott néhányat, azzal a meghagyással, hogy azt a Munkacsoport küldje fel a budapesti vásárló zsűri elé. Az ily módon keletkező anyagi érdekltség ismét felkeltette a tagság egy csoportjának elégedetlenségét, mely végül is 1954-ben, az őszi tárlat alkalmával rendezett ankéton éles felszólalásokban robbant ki. A sértettek a vásárlásokban elmarasztaltak és a kizsűrizettek voltak, akik – miután a Szövetség megalakulása előtti lazább szervezetű csoportban zsűrimentes kiállításokat rendezhettek – a régi vezetés visszaállítását követelték.

A viharos gyűlés után rövidesen új vezetőséget választottak és most már hárman együtt intézték tovább a Munkacsoport ügyeit. Soltra Elemér mellé Martyn Ferencet és Bizse Jánost jelölték a vezetőségbe. Az új vezetőség a tagság szakmai problémáinak megbeszélésére több műteremlátogatást tervezett, a kiállítások tartalmi elmélyítésére pedig felvetette a pályázatok gondolatát. Ismét előtérbe került az állandó képtár létesítésének gondolja és a vezetőség újabb javaslattal fordult a városi tanács végrehajtó bizottságához: a szakértetségizők kollégiumának átadását kérte e célra, majd rövidesen más, megvalósíthatóbbnak látszó lehetőség kínálkozott: a Múzeum új épülethez jutott a Káptalan utcában, azt tervezték, hogy a műemléképület földszinti termében rendezik majd be a képtárat. Martyn Ferenc Pestre utazott és tárgyalta a Szépművészeti Múzeummal, ahonnan 120–150 képből álló letéti gyűjteményt ígértek. Ám az épületről a későbbiek során bizonyosodott, hogy festmények kiállítására a földszint nedves falai nem alkalmasak, így a terv megvalósítása megint elodázódott.

1955 nyarán a Munkacsoportot a Képzőművészek II. Országos Tanácskozásán Soltra Elemér képviselte. A plénum tapasztalatairól csoportgyűlésen számolt be. Az országos tanácskozás sokat vitatott kérdése volt a realizmus és a naturalizmus problémája. Megállapították, hogy a fénykép-hűségű naturalizmus téves útra vezette a képzőművészetet, s „a festőknek bátrabban kell nyúlniuk a szocialista témákhoz, melyeknek eszközként kell szolgálniuk a realista művészet kialakításában”. Sok szó esett a vidéken élő művészekről is és elérendő célul a magasszínvonalú, igényes alkotások létrehozását jelölték meg.

A Munkacsoport irattárát böngészve, az 1956. februári levelezések között arról olvashatunk, hogy a mohácsi Béke szálló eszpresszójának freskóit illetéktelen kezek átfestették. A népi tárgyú figurális kompozíciót 1940-ben Kolbe Mihály mohácson élő festőművész készítette. Nemes arányaival, harmonikus színeivel gazdag művészi élményt nyújtott a szemlélőnek. Egyszer azonban a Vendéglátóipari Vállalat megyei főnöke elhatározta, hogy a presszót felújíttatja és a freskók helyébe is „szebbet” készítet. Hasztalan volt a mohácsi Tanács, a Munkacsoport erőyes tiltakozása, az új falkép minden művészetet nélkülöző tarka horgászjelenetei a terem egyik falán elfedték Kolbe freskóit. Ilyen és ehhez hasonló ügyekben sajnos nem egyszer volt szükség a Munkacsoport vezetőségének hivatalos állásfoglalására. Többször felléptek a művészet porondjára olyanok, akik ízlésrontó, a giccs fogalmát kimerítő „alkotásaikkal”, jóhiszemű emberek buzgalmát és a törvényes zsűrirendelkezéseket kijátszva, kárt és zavart okoztak. Előfordult, hogy a Munkacsoport vezetőségének óvó figyelmeztetése az ellenkező hatást érte el, mert a demagóg álarcban jelentkező dilettáns támadással védekezett és a Munkacsoportot vádolta féltékenységgel, irigységgel. Hosszú évek következtetés, kitartó munkájára volt szükség ahhoz, hogy a művészi színvonal, a kulturális igényesség emelkedése ilyen vonatkozásokban is kifejezésre jusson, és a művészetben csupán pénzkereseti lehetőséget vagy társadalmi előnyöket látó bajkeverők a háttérbe szoruljanak.

Az 1956-os ellenforradalom a pécsi képzőművészeti élet rendjét is felforgatta. A megtorpanás nem tartott sokáig, a kiállítások menete hamarosan a rendes mederbe terelődött, de a Munkacsoport eddigi szervezeti rendje megbomlott. A Szövetség írá-

nyitó szerepe megszűnt és hosszú ideig nem adott támpontot ahhoz, hogy a művészek hol, merre keressék a kibontakozást. Az 1957-es budapesti Tavasz Tárlat nyílt teret adott a festészet és szobrászat legszélsőségeiből megnyilatkozásainak és a Szövetségnek nem volt vezető ereje, mely kézben tudta volna tartani a széthúzó erőket.

A Baranya megyei Munkacsoport 1957. január 24-én körlevelet kapott Budapestről, amelyben közölték a Szövetségben történt átalakulásokat. Február 6-án a pécsiek is közgyűlést hívtak össze. Itt ismertették a Szövetség intézőbizottságának javaslatát, mely a képzőművészeti élet átszervezéséről szólt. Ennek hatására a pécsiek elhatározták a Munkacsoport rendjének bizonyos megváltoztatását. Eszerint az eddigi intézőbizottság tagjai egy-egy stílusirányzat képviselőjeként működtek tovább s a mögójük tömörült tagság ezután az eddig szokásos formáktól eltérően, külön-külön is rendezett kiállításokat. A tagozódást azzal indokolták, hogy a Munkacsoport tagsága sokirányú művészi stílustörekvést képvisel s így jobban adott az egymással törődés, a szakmai segítség lehetősége. A Munkacsoport négy egységgé alakult: Soltra Elemér köré tömörültek a „Baranya megyei művészek Szinyei csoportja”-hoz tartozók, Martyn Ferencet a „Rippl Rónai csoport” választotta elnökéül. „Nagybánya” nevet viselt Erdősi András vezetése alatt néhány – a képzőművész körből kinőtt – fiatal, végül „Független” szervezetet alakítottak Gebauer Ernő vezetésével azok, akik az előző három egyikének felfogásával sem tudtak közösséget vállalni. Az egyes csoportok voltaképpen azokat a művészi törekvéseket voltak hivatva továbbvinni, amelyekről magukat elnevezték. Valójában természetesen mindenki a maga módján dolgozott tovább, hisz a jó mű születése sohasem függött attól, hogy alkotója milyen nevű csoportosuláshoz tartozott. Mégis, annyi eredménye volt ennek a négyfelé tagozódásnak, hogy kialakult egyfajta versengés és megszorodott a kiállítások száma. A csoportosulások valódi indítói: a közös alkotói koncepció azonban a külön-külön rendezett tárlatokon már nem érvényesült, egyrészt mert a rövid együttműködés idején nem alakulhatott ki, másrészt mert az egyes csoportok tárlataikra vendégként meghívták a másik csoport egy-egy tagját is.

Az intézőbizottság az első időszakban havonta rendszeresen összeült és ezeken az összejöveteleken minden alkalommal más bizottsági tag volt az elnök. Később már csak az egyes kiállítások előkészítése során, a szükséghez mérten üléseztek. A Munkacsoport tagjai alkotó tevékenységük mellett a képzőművészeti kultúra népszerűsítéséből is változatlanul kivették részüket. A szabadegyetem művészettörténeti tagozatán, valamint a városi tanács által szervezett előadásokkal biztosították az állandó érdeklődés ébrentartását.

A négyfelé tagozódás végül mégsem hozta meg a várt eredményt, s ezt a Munkacsoport 1957. évi munkásságáról adott jelentésében le is szögezi: „Egy év megfellelő idő volt arra, hogy a tapasztaltak alapján kimondjuk: a Munkacsoportnak egységesnek kell lennie szervezetében, magasfokú művészi erkölcs tekintetében, a művészi színvonal folyamatos fokozásában és abban a szándékában, hogy a csoport gazdag arculatát, többségét megtartva, szocialista kultúrát támogató művészetet hozzon létre, a dolgozó nép érdekében.” Megállapítják emellett azt is, hogy a további munka eredményessége megkívánja a függetlenített szervező, vezető titkár kinevezését, mert az iskolai hivatás, a képzőművészeti alkotómunka mellett a Munkacsoport tagjai nem vállalhatják a megnövekedett szervezői feladatok elvégzését.

A vezetőség 1957. december 31-én, a szabályzatok értelmében lemondott, a Szövetség vezetőségéhez fordult, s közgyűlés összehívását és új tisztikar megválasztását kérte.

A Munkacsoport kiállításai, pályadíjak, vásárlások

Az 50-es évek kiállításai a szocialista realista képzőművészet téves értelmezése következtében az erőszakolt „tematizmus” jegyeit viselték magukon. Azt a helyes törekvést, hogy a művészet tükrözze a szocialista építést, sokan félreértették, s a munkaábrázolások teátrális jelenetein csupa dagadóizmú, optimista mosolyú embert láthattunk. Ám ebben a céltévesztett, tétovázó időszakban is számosan voltak olyanok,

akik őszintén küzdöttek a művészi igazság kifejezéséért, a megváltozott tartalommal adekvát formanyelv kialakításáért. Ezért, ha eltekintünk a túlkapasoktól, e korszak művészi próbálkozásait mégis eredményesnek kell mondanunk abból a szempontból, hogy a képzőművészek figyelmét az emberre, a dolgozó közösségre terelte. Mindemellett pedig az állam teremtette bőséges lehetőségek – ha buktatók árán is – mégis elősegítették néhány tehetséges fiatal művészi kibontakozását.

A pécsiek első tematikus kiállítása 1950. februárjában nyílt „Munka a művészetben” címmel. Építkezéseket, dolgozó embereket jelenítettek meg a képek, melyeket a művészek a városi pártszervezet helyiségeinek díszítésére ajánlottak fel. Tavasszal a bonyhádi és pécsi szabadiskolák növendékei mutatták be munkáikat a városi múzeumban. A kiállítást Martyn Ferenc rendezte, részint saját tanítványai, részint pedig Horváth Olivér bonyhádi növendékei köréből. A tárlatot a Népművelési Minisztérium kiküldött bizottsága is megtekintette és néhány művet kiválasztott a Nemzeti Szalonban rendezendő kiállításra. Júniusban Gádor Emil, Kelle Sándor és Martyn Ferenc közös kiállításáról ad hírt a Dunántúli Napló, majd októberben arról olvashatunk, hogy a nyári pihenőt ezúttal is többen töltötték a mecseknádasdi művésztelepen s itt készült alkotásaikat az őszi tárlaton mutatták be.

1951. februárjában Pécsre is eljutott az előzőleg Budapesten megrendezett „Szovjet képzőművészet” c. kiállítás. Ezt követően a kaposvári festők rendeztek tárlatot a városi múzeumban, majd ismét Budapestről hozott anyagból a „Magyar Karikatúra-művészek Kiállítása” következett. Pécs közönsége nem panaszkodhatott, változatos seregszemlében volt része. Alig zárult a karikaturisták tárlata, júniusban az akkor Magyarbólyban élő Simon Béla mutatkozott be a festőkollégák előtt is meglepetést keltő műveivel. Két évet töltött el már a kis baranyai faluban s a kiállított tizenhat olajkép híven tükrözte az ottani élet jellemző motívumait. Decemberben, a Janus Pannonius Múzeumban Martyn Ferenc kiállítását nyitotta meg Szegi Pál, a Szabad Művészet főszerkesztője. Ebben az évben mutatta be Martyn a „Vázlatok a kurucorról” c. 35 olajképből álló sorozatát, amelyet Pécs után Kaposváron és Szekszárdon is kiállítottak.

1952-ben ismét számos művészi eseményről tájékoztatnak a sajtó hírei. Az év elején Johan Hugó üvegfestő műveiből rendezett emlékkiállítást a Munkacsoport, majd grafikai tárlatról, Leonardo da Vinci születésének 500 éves jubileumi ünnepeiről olvashatunk. A legszembetűnőbb, egyben elszomorító kritika azonban a „Megyei őszi tárlat” alkalmával látott napvilágot. E cikk iránymutatásait követve a legjobb szándékú művész is zavarba jöhet, ugyanis amit elismerésre méltónak tart a névtelen cikkíró az egyik művésznél, ugyanazt kifogásolja a másiknál. Pedig a sajtó kritikus állásfoglalása, szakértő véleménye nemcsak az ilyen történeti visszapillantás alkalmával nagyon fontos segítség, hanem a közönség aktuális tájékoztatása szempontjából is nélkülözhetetlen.

A Szövetség vidéki munkacsoportjai, a megalakulásuk óta eltelt 2–3 esztendő után egyre több helyről s egyre sürgetőbben adtak hangot annak a kívánságuknak, hogy közös, országos kiállításon léphessenek a budapesti közönség elé. A Szövetség vezetősége eleinte hallani sem akart erről a seregszemléről, feltehetően azért, mert a „vidéki” művészetét nem tartotta a fővárosi bemutatkozásra érdemesnek. A munkacsoport-vezetők azonban ebbe nem nyugodtak bele és háromnapos tanácskozás egymást követő felszólalásaival, jogaik elismerését sürgető követeléseikkel olyannyira meggyőzték a Szövetség vezetőségét, hogy a jól sikerült kiállítást végül is maga az elnök, Bernáth Aurél nyitotta meg. A Vidéki Bizottság támogatása és a munkacsoportok vezetőinek határozott fellépése után a következő évben már nem voltak akadályai a Nemzeti Szalonban megnyíló közös tárlatuknak. Itt a Baranya megyei Munkacsoport is jelentős számmal képviseltette magát: Bizse János, Buday Lajos, Cseh László, Gádor Emil, Kelle Sándor és Soltra Elemér küldték el képeiket. Ezután a Szövetség úgy döntött, hogy a továbbiakban ne a fővárosban, hanem a nagyobb vidéki központokban, Miskolcon, Székesfehérváron, Pécsen rendezzék meg a vidék bemutatkozóit. Miskolc máig is évente rendszeresen megszervezi a pályadíjjal egybekötött orszá-

gos kiállítást, Pécs azonban, állandó helyiséghiánnyal küszködve, a második után megakadt.

Az országos kiállítások mellett azért természetesen nem maradtak el a Baranya megyei Munkacsoport őszi közös bemutatkozásai és az egyéni, vagy kisebb csoportos kiállítások sem. Az 1954-es őszi tárlat már a Baranya megyei Munkacsoport IV. Képzőművészeti Kiállítása címet viselte. A csoport szervezeti életének áttekintése során az előbbieken már említést tettünk arról az ankétról, amelyen e kiállítás résztvevői, de főleg a kimaradtak, a vezetőség munkáját bírálták. Tekintetbe véve, hogy a bírálóbizottság elé 34 beküldőtől összesen 254 „mű” került, s ebből 74-et elfogadott, azt kell feltételeznünk, hogy a nagy szám sok gyenge munkát takarhatott, amelyek közül jónéhányat, valószínűleg hosszas mérlegelés és vita után, mégis elfogadott a zsüri. Így történhetett, hogy a Dunántúli Naplóban megjelent kritika unalmasnak, szürkének ítéli meg a tárlatot, ugyanakkor egyes festők kényszerű távolmaradását nehezményezi.

Pécs idős, sokoldalú mesterének, a szecesszió idején a Zsolnay gyár kitűnő művészgárdájához tartozó Nikelszky Géának 1955-ben Budapesten, az Iparművészeti Múzeumban rendeztek kiállítást. Kerámiák, kerámia tervek, a Zsolnay gyárban töltött hosszú évek munkássága került itt bemutatásra.

1955-ben a városi tanács népművelési osztálya „Ünnepi heteket” rendezett, amelyek a későbbiek során évről évre megújuló programjában a képzőművészek kiállításai is szerepeltek. Az őszi tárlatot ez évben két helyen: a Janus Pannonius utcai MSZT székház nagytermében és a múzeum Rákóczi uti helyiségében rendezték meg. Ott az olajfestményeket, itt a grafikai anyagot láthatta a közönség. A kiállításon bemutatásra kerültek a megyei és városi tanács által meghirdetett képzőművészeti pályázat művei is. „Baranya múltja és jelene” legsikerültebb alkotásainak, valamint a legjobb pécsi vonatkozású festményeknek volt esélyük a pályadíjak elnyerésére. A tárlatra beküldött közel háromszáz műből kb. hetven került kiállításra. A pályázati kiírás értelmében a művésznek kompozíciós vázlatot kellett készítenie, amelynek egy részletét azonban külön, befejezetten meg kellett alkotnia. A tanácsok kilátásba helyezték, hogy a pályadíjjal kitüntetett vázlatok kivitelezésére megbízást adnak. Erre azonban nem került sor, így a nagy tervekből ránk csupán a vázlatok maradtak. A megyei tanács első díját Erdősi András: Csertetői sortűz című képe nyerte, a másodikat Soltra Elemér: Tárlatlátogatók c. vízfestménye. A harmadikat megosztotta a bírálóbizottság Gádor Emil: 1905-ös parasztfelkelés Baranyában és Simon Béla: Kútnál c. kompozíciója között. A városi tanács díjával négy művészt tüntettek ki: Buday Lajos „Pécsi szőlőházak”, Cseh László „Tettye”, Gádor Emil „Pécsi ősz” és Farkas János „Leányfej” c. márványszobra érdemelte ki a zsüri elismerését. A kiállítás egyik legszebb darabja volt Kolbe Mihály „Zrínyi” c. mozaikja, amelyet a megyei tanács meg is vásárolt a szigetvári Zrínyi Miklós Múzeum részére. Kár, hogy a kitűnő terv kivitelezésére Kolbe mindmáig nem kapott megbízást.

1956. tavaszán megnyílt az első pécsi Országos Kiállítás, a Pécsi Ünnepi Hetek keretében. A Munkacsoport egyik legnagyobb gondja volt a megfelelő kiállítóhelyiség hiánya. Végül is két helyen rendezték meg a nagyszabású seregszemlét: a járási tanács nagytermében, ahova jelentős költséggel külön vendégfalakat kellett készíttetni a képek felfüggeszthetősége érdekében, és Siklóson, a vár emeleti termeiben. Az ünnepélyes megnyitóra, amelyet Mihályffy Ernő művelődési miniszterhelyettes tartott, külön autóbusszal érkeztek a budapesti képzőművészeti élet jeles képviselői, köztük a 92 esztendő Csók István is. A kiállítás legszebb darabjait Janus Pannonius emlékéremmel tüntették ki, ebből néhányan a pécsiek közül is részesültek. A nagysikerű tárlat a város életének fontos kulturális eseménye volt, nemcsak képzőművészeinket, hanem az érdeklődő közönséget is bekapcsolta egy időre a művészi tájékozódás országos vérkeringésébe, közelebb hozta a szélesebbkörű megismerés lehetőségéhez.

Az országos kiállítás után a nyári erőgyűjtés következett: készülés az őszi, megyei tárlatra. Az ellenforradalom eseményei azonban lehetetlenné tették a kiállítás megnyitását, amelyet pedig már kiragasztott plakátok hirdettek. Annál lendületesebben indult el a kiállítások sora a következő esztendőben. A Munkacsoport 1957. évi

jelentése 16 kiállítást sorol fel, köztük kettőt a megyében, Szigetvárott és Mohácson. Október 6-án, a Műcsarnok és a Munkacsoport közös rendezésében Martyn Ferenc 80 alkotásából nyílt nagyszabású kiállítás, a járási tanács nagytermében. A megnyitót Achátz Imre, országgyűlési képviselő, a művészeti ügyek régi, lelkes támogatója tartotta. A bemutatott festmények áttekintést nyújtottak a művész több évi munkásságának tájélményeiről és néhány kitűnő, nagy emberismerettel festett portréjáról.

A Munkacsoport pécsi kiállításain és csoportos csereakcióin kívül jelentősek azok az egyéni szerepelések is, amelyek révén a megye művészei a budapesti közönség előtt is ismertté váltak. Az évente megtartott fővárosi országos kiállításokon gyakran találkozhatunk a pécsiek neveivel, bizonyoságul annak, hogy megállják helyüket az országos seregszemle versenyében. Ugyanakkor gondjuk volt arra is, hogy a megye művészetéhez ritkábban jutó községekbe vándorkiállításokat vigyenek. Többször tettek erejüket is meghaladó erőfeszítéseket e célból, sajnos nem sok biztató eredménnyel. Nem a kiállítás összeállítása, a megrendezés, vagy a tárlatot ismertető vezetés megszervezése volt probléma, ezt a művészek feladatuknak, kötelességüknek érezték egy-egy vándorkiállítás alkalmával. Azonban a képek csomagolása, szállítása, a helyiség megszerzése, a képek felfüggesztési lehetőségének biztosítása, a kiállítás propagálása stb., stb. mind olyan feladatok, amelyek megoldása nélkül nincs kiállítás, de amelyek elvégzését a művészek mégsem vállalhatták, hisz nekik elsősorban a képek megfestéséről kellett gondoskodniuk. Így aztán ezek a kezdeményezések valahol mindig elakadtak s a legjobb szándék mellett sem valósult meg évente 1–2 vidéki tárlatnál több.

(Folytatjuk)

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS

Az én alkotó műhelyem

Ami egy interjúból kimaradt

Az igazi művészet nem szenzációkeltésre törekszik. Nem idénycikk az, hanem az időtlenség számára készül. A mű keletkezésében, munkafolyamataiban sincs semmi, amit a szenzáció reflektorfényébe lehetne állítani. Sokkal egyszerűbb és ugyanakkor bonyolultabb dolog ez, minthogy egy, az alkotásban járatlan ember, egyszerű betekintéssel megérthessen. Különböznék is nehéz a művészt alkotás közben meglesni. Sokszor jönnek hozzám ilyen szándékkal s bizony csalódással kell távozniuk. Sok író, költő, zeneszerző barátom van, de egyik sem írt előttem verset, novellát, vagy zeneművet. Nem mintha titkokat rejtegetnék, hanem mert az alkotás pillanatai vagy órái minden művésznak a legmeghittebb belső ügye, ami nem való kíváncsiskodó szemek elé, mint ahogy az élet sok egyéb folyamata sem. Sokszor a meghitt magány teszi könnyűvé az alkotást, de nehéz vívódásaink is vannak, s ilyenkor fokozottabban kell a magány... Csak a kész műveket szeretjük megmutatni, mert ekkor már jól esik a társ, az érdeklődő figyelem és mi tagadás, a siker.

A szobrásznak vannak munkafolyamatai, amikkel nem lehet mindig magányba vonulni. Előfordul, hogy tavaszi vagy nyáridőben, amikor az udvaron faragok, meglesnek munka közben. De mit láthatnak a kíváncsiskodók? ... Hogy egy vésővel és kalapáccsal verem a követ, amiről riadt kőszilánkok röpködnek szerte a levegőben. Ilyenkor a köportól, izzadtságtól piszkosan, a kalapácsnyéltől feltört tenyeremmel, inkább hasonlítok egy kötő munkáshoz, mint a romantikus regények – vagy mint az interjúíróm által ábrázolt – hőzöngő vadzszenikhez.

Leselkedő látogatóm ilyenkor megkérdezi: – Így születik a mű? – Nem! – Így készül a mű – felelem én.

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS: Fiatalok

Bár mondhatnám azt is, hogy így születik. Sőt azt is hozzátehetném, hogy vérrel és verejtékkel születik, miként az ember gyereke. Tetszetős, hatásos felelet és még igaz is. Mert a munka hevében a súlyos acélkalapács, aminek a lapját a véső pikkelyesre veri, sokszor félrecsúszik a vésőről s ilyenkor nemcsak a bőrt sérti meg a kezemen, hanem az éles acélpikkelyek mélyen beleszántanak a húsba is. De a munka

hevülete tovább lendíti a kalapácsot. Csattog az acél, pattog a kőszilánk s a kezemről hullik a vér a születendő szoborra, homlokomról, testemről a verejték.

A kőből bontakozó műnek valóban a születéshez hasonló jellege van. Ezért helytállóan látszik, amikor azt mondják, hogy a mű születik.

Igen, de a kötőmb árnyékában ott lapul egy kis agyag, vagy gipszvázlat, amiben a leendő mű alapvonalai már megmutatkoznak. Lehet, hogy ezt is megelőzte néhány papírra vetett ceruza vagy tollvázlat.

Tegyük föl, hogy a papíron kezdte meg látható életét a mű. De ennek is volt előzménye. Csakhogy ez már szemmel nem követhető. Idáig egyszerű az alkotás mikéntjét figyelemmel kísérni, hiszen a művész egymás után elének rakhatja a papírra vetett első vázlattól az agyagvázlaton keresztül a kőbe véglegessé formált művet. Ezután már bonyolultabbá válik a mű követése, mert túljutunk az anyag határán a szellem területére, ahová a szem már nem hatolhat be. Valójában ez az igazi alkotóműhelye a művésznek. Az íróasztal, vagy műterem a másodlagos, a kivitelező műhely. Természetesen ez sem jelentéktelenebb, mert a mű végső kiteljesedése itt ölt látható és esetleg maradandó formát. Azért mondom esetleg: mert nem minden mű sikerül olyanra, amilyenre a művész megálmodta. – A köznapi életben is előfordul, hogy álmaink megcsalnak... Szóval sok vers, novella vagy regényrészlet, teleírt kotatlap kerül papírkosárba. Sok kész szobor a kalapács alá. Itt nem úgy van, mint az emberekkel; kiket úgy kell elfogadni, amilyenre sikerültek. No de térjünk vissza a műhöz, mit a látható anyaghatáron hagyunk el. Kövessük most már a szellem területén, ahol az élményből gondolat s a gondolatból alkotó szándékká, illetve tetté fejlődik.

Az élményből fogan a gondolat, s a gondolatból formálódik a mű; először csak képzeletben, majd vázlatokon át érlelődik a végleges megvalósulásra.

De hogy jut a művész az élményhez, amiből művet lehet alkotni? Hiszen élménye mindenkinek van. El tudják mondani, le is írhatják; mégsem lesz belőle mű. Pedig nincsen csak a művész számára gyártott külön élmény. Ugyanabból a kútból merítenek ők is. Ugyanazt a tájat, vagy emberi sorsot látják, mint bárki más. De más a látásmódjuk. Túllátnak a naturális valóságon. Egyszerűsítik, vagy felfokozzák, vagyis művé alakítják az élményt. Az élmény csak nyersanyag, s miként a kőből a szobrot, abból is ki kell hámozni a művészi témát.

Például: a vizsgálóbíró az eléje vezetett vádlottat szemtől szembe megismeri. A vallomások az egész tényállással együtt írásba foglalja. Ebben az írásban benne van egy gyilkosság minden tragikus mozzanata. A rendőrségi nyomozás, a helyszíni szemlélő, a tanúk vallomásai mind papírra kerül. Mire egy ilyen bírósági eljárás befejeződik, az írásokból vastag kötetet lehetne csinálni. Bár minden betű élmény, végtelen emberi sorsok, véres tragédiák; mégsem tekinthető művészi alkotásnak. De egy ilyen-szerű élményanyagból Dosztojevszkij a Bűn és Bűnhődésben a világirodalom egyik remekét alkotta meg.

A művész az élményből kiemeli a magvát vagyis a témát, amit műfajának megfelelően: az író novellává, regénnyé oldja. A költő verssé tömöríti, a szobrász a költőnél is szűkebbre, formává alakítja.

De nemcsak a személyesen átélt élmény nyújt témát. Közvetett, vagy más művészi alkotások felidézte élményekből is születhetnek nagyszerű új művek. Irodalmi és képzőművészeti alkotások inspirálták a zenészeket s zenei művek képzőművészeket, írókat. Saját munkásságomban is kimutathatók különböző művészeti ágak hatásai. Különösen a zenének; még közelebbről Kodálynak és Bartóknak volt nagy hatása művészetem szellemi és formai fejlődésére, kialakítására. De hatottak rám irodalmi művek, vagy írókkal való személyes kapcsolataim. Az sem ritka, hogy más művészeti ágakba is beleártjuk magunkat. A szobrász verset, vagy prózai művet ír, fest. A festő szobrot csinál stb. Mindezt nem azért tesszük, hogy más műfajokban is teret hódítsunk magunknak, hanem mert ez mind hozzá tartozik az alkotótevékenységhez. Véleményem szerint az igazi művész csak akkor teljes, ha az összes más művészeti ágakat is annyira ismeri, mint a sajátját. A megismerésnek legjobb gyakorlata a mű-

Tajokkal való próbálkozás. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy azonos szinten is kell tudni művelni – de ha sikerül, nem árt...

Szobraim témáit legszívesebben saját élményeimből veszem. Hogy miként lesz az élményből téma, majd mű; ez nem egyöntetű folyamat. Vannak élmények, melyek robbanásszerűen válnak témává, vagy művé. De vannak, melyek hosszú időn át, sokszor évekig érlelődnek. Hogy jobban érzékeltessem a különböző folyamatokat, két példát említek: 1940-ben Párizs elestének híre rendkívül fölizgatott. Idegességemben egy előttem heverő papírra össze-vissza firkáltam. Csak úgy céltalanul, ahogyan az ideges emberek szokták. Egyszer csak két kusza vonal összekapcsolódásán akadt meg a szemem. Nem volt az rajz, csak firkálás, de a fölizgatott idegállapotban ez a két vonal mozogni kezdett, s egy menekülő anya alakját fedeztem fel a kusza vonalakból. Olyasmi ez, mint a felhőbe, vagy a falon az eső csurgásfoltjaiba belelátott alakok, mozgások. – Gyerekkoromban sokat szórakoztunk ezekkel.

Ezekből a kusza vonalakból született meg ezen a nyáron az életnagyságú Háború című szobrom.

Evvel szemben a Falu bolondja című szobrom (mindössze hatvan centi) gondolatát közel tíz esztendőn át hordtam magamban. Sokszor már meg is feledkeztem róla, de újra és újra fölbukkant – nemcsak mint gondolat, de vidéki útjaim során élő valóságban is. Végül mint nyomasztó adósság nehezedett rám. Majd 1953-ban végre szobor lett.

A példákban két végletet mutattam be, egyik sem általánosítható, de mégis jellemzően mutatják az alkotómunka szellemi folyamatát.

Ha már ennyit elmondtam alkotóműhelyem belső világáról, a teljesség kedvéért szólnom kell a legkedvesebb anyagomról: a kőről.

Kőbe faragni nemcsak nehéz, de a legnagyobb gyönyörűség is alkotóművész számára. (Meg kell jegyezmem, hogy én ma is a régimódi faragást űzöm. A ma általánossá vált üzemesített kőbe másolást, mit pontozógép segítségével ipari szinten végeznek, nem tudom művészetként értékelni.) A kő a művész számára a legvarázsosabb anyag. Michelangelo egyik szonettjében így vallott róla:

„A legjobb művész sem tud oly eszmét
mit fölöslegével nem rejt a kő
magába; s csak az elmét követő
kéz bonthatja ki burkából a testét”

(Rónay György fordítása)

Ebben a versben nincsen semmi költői túlzás. Személyes élmény diktálta minden sorát. Ez a szonettészlet azt példázza, hogy a kő a művész számára nem élettelen, hideg anyag, hiszen a burok alatt ott van a szobor. Csak a fölösleget kell lehántani róla, hogy kiszabadítsuk.

Számomra a kő minden más anyag fölött áll. Amikor szembe kerülök egy kötőmbbel, napokig, vagy hetekig figyelem, kerülgetem. Próbálom kilesni, kitapintani, mi rejtőzik benne? – Mivel anyagi helyzetem nagyon szűk korlátok közé szorított – nem mindig áll módomban előre megtervezett műhöz követ beszerezni. Úgy látszik, örök sorstársammá szegődött a szegénység. Mint fiatal művész (harminc évvel ezelőtt) az első kőkísérleteimhez az utcán talált köveket használtam. A márvány, néhány kis mérettől eltekintve, örök vágyálom maradt mindaddig. Innen-onnan kapok egy-egy darab követ, de ezek nem mindig ideális arányúak, vagy formájúak. Ez alkalmazkodásra kényszeríti a művészt, mert ilyenkor nem én határozom meg a kompozíciót, hanem a kötémböt a lehető legkisebb fölösleg eltávolításával alakítsam szoborrá, így a legkülönösebb mozdulatú alakok öltönek testet vésőm alatt. Bizony sokszor szomorú alakok kerülnek napfényre a kötőmből s mintha fájlalnák, hogy meg kellett születniök.

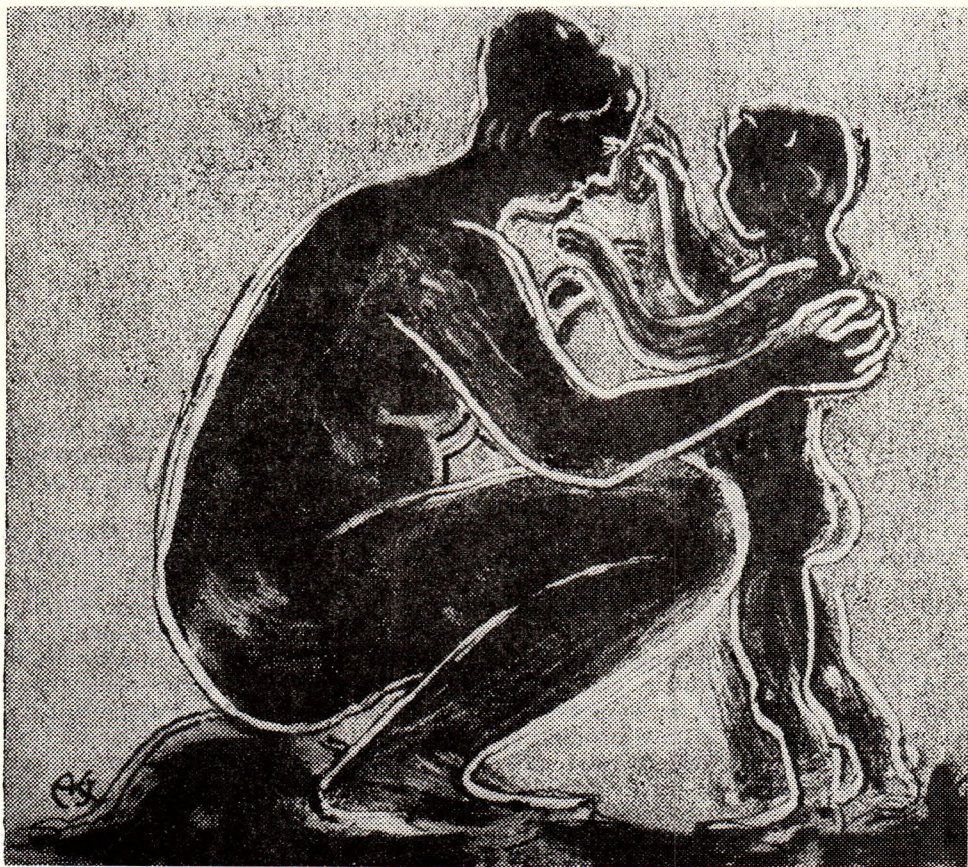
Legtöbb kőszobrom ilyen körülmények között született, mégis ezeket szeretem legjobban; talán mert leginkább érzem a magam sorsát, emberi mivoltomat ezekben a kicsit mindig torzónak ható művekben.

A kőben költészet van. A legnagyobb élmény, amikor a vésővel megbontott kötőmb élővé kezd válni és néz. A durva, pattintott felület még csak sejtelmesen mutatja a leendő szobor formáját. Nincsenek még határozott formák, vonalak, csak sejtelmes, szinte látomásszerű jelenségeként mutatkozik, mint ahogyan ködös időben láthatók az emberek, dolgok. Az ilyen állapotban félbehagyott kőszobor már teljes művészi élményt nyújt. Sőt sokszor izgalmasabb, mint a túlságosan befejezett mű. Gondoljunk csak Michelangelo félbemaradt rabszolga szobraira. Ilyen önálló életszerűséggel semmilyen más anyag nem rendelkezik. Ezért mondom, hogy a kőben költészet van.

Említettem már, hogy a készitendő művet rendszerint vázlatok előzik meg. De ezeket legtöbb esetben csak a faragás megkezdésénél használom, mert a kötőmb megbontása után maga a kő új gondolatokat, ötleteket ébreszt. Ekkor már a vázlatokhoz való ragaszkodás gátolna az anyagnyújtotta lehetőségek kihasználásában. Így érem el, hogy kőszobraim mindig anyagszerűek s a kész műben is visszacsendül a kötőmb eredeti formája.

A kőszobor faragása sok vívódást, kemény fizikai munkát igényel, de jóleső fáradtság. Ilyenkor valóban érzi a művész, hogy alkot, mert alkotni jó...

– Ilyen a valóságban az én alkotóműhelyem. Nincs abban semmi bohémi, semmi romantika. Csak munka!... munka!... munka!...

ANDRÁSSY KURTA JÁNOS: Anyaság

HARSÁNYI ISTVÁN:
Az ifjúsági irodalom sorsa...

BAUER TIBORNÉ:
A legújabbak irodalmáról

HORGAS BÉLA:
Három gyermekvers

HARSÁNYI ISTVÁN

Az ifjúsági irodalom sorsa a tömegkommunikációs eszközök korszakában*

Mondanivalóm lényegének kiemelése céljából mindenekelőtt utalni szeretnék a szociálpszichológia néhány fogalmára.

A kultúra termékeinek átadása a következő nemzedékek számára részben tárgyaknak, részben pedig közleményeknek, *kommunikációknak* az átadásával történik. A kommunikációnak minden társadalomban kifejlődnek a maguk sajátos jel- és jelképrendszerei. Ilyenek a legkülönbözőbb egyezményes jelek, jelzések, a szavak, szimbólumok. Előrehaladott fejlődési stádiumban lévő társadalmakban a legelterjedtebb közlés a beszéd felhasználásával történő szóbeli vagy írásos kommunikációs forma. Ahhoz, hogy egy társadalmi értelemben vett kommunikáció megvalósulhasson, szükség van legalább egy közlőre, *kommunikátorra*, valamiféle közlendő tartalomra, mondanivalóra, közleményre vagyis *kommünikére*, valami közvetítő eszközre, csatornára, vagyis *kommunikációs eszközre* és legalább egyvalakire, aki a kommunikátor közlésének tartalmát intenciói szerint felfogja, megérti. Ennek neve: *kommunikáns*. Bármelyik mozzanat hiányzik, vagy zavaró körülmények miatt megsérül, érthetatlenné válik, nem valósul meg a kommunikáció. Egy parancsszó, egy vers, egy mese csak akkor válik kommunikációvá, ha van valaki, aki megérti.

Társadalomlélektani szempontból minden író kommunikátor, minden írásmű kommuniké, s minden megértő olvasó kommunikáns. A közvetítő csatorna lehet közvetlen élő szó, technikai úton közvetített emberi beszéd, írott betű, pl, kínai, cirill, latin vagy bármilyen más, vagy vakírás.

* E cikk jelentős része a Magyar Írók Szövetsége által Budapesten, 1965. február 12-én rendezett vitán elhangzott, „Az ifjúsági irodalom és a televízió kapcsolatának lélektani problémái” című előadás anyagát tartalmazza.

A kultúra kincseinek továbbadása óriási léptekkel haladt előre a könyvnyomtatás felfedezésével és a könyvek elterjedésével. A könyvek jelentős része jóideig valóban a kultúra szempontjából legjelentősebb alkotásokat terjesztette. A nyomdatechnika elterjedtével és tökéletesedésével százazrekhez és milliókhoz eljuthattak a kultúrának ugyanazok a termékei. Közöttük a szépirodalmi, még közelebbről az ifjúsági szépirodalmi termékek is. Az olvasás a művelődés, a „kulturálódás” legelterjedtebb eszközévé, csatornájává vált, amelyen át egyes emberek ismeretei, gondolatai és érzelmei áradtak az olvasók tömegei felé. A szóbeli, „verbális” művelődés e hamarosan elterjedt eszközének évszázadokon át nem voltak versenytársai. Az iskolai tanítás is csaknem kizárólagosan a közvetlen szóbeli és írásbeli kommunikációra támaszkodott, s hosszú ideig semmi egyébből nem állt az iskolai munka, mint tankönyvekbe foglalt „kommunikék” szószerinti megtanulásából, megtanításából. Csak fokozatosan kezdtek színezni a tankönyveket az egyszerű rajzos szemléltető ábrák, például Comenius Orbis Pictus-ában, még később az önállósult rajzos, plakátszerű vagy éppen egyszerű szemléltető eszközök. Még további lépést jelentett a vetített állókép, a „laterna magica” mágiája, vagyis szószerint: csodája.

De mit szólunk mindehhez mi, mai emberek, a modern tömegkommunikációs eszközök, a *napi és heti sajtótermékek*, a *szélesvásznú, színes, hangos film*, a *rádó és a televízió* korának a legfantasztikusabb „csodák” egymás utáni születéséhez immár hozzászokott, elkényeztetett gyermekei? S ne gondolkozzunk-e – most már visszatérve felvetett témánkhoz – igen komolyan azon, hogy a kommunikációkat egyidejűleg milliókhoz és milliókhoz, gyakorlatilag szinte mindenkihez eljuttató, a szó legszorosabb értelmében házhoz szállító tömegkommunikációs eszközök virágkorának, sőt: gigantikus versenyének idején *milyen sors vár az ifjúsági irodalomra?* Soha nem látott fejlődést jelentenek-e számára az új közlési eszközök, vagy olyan konkurenciát, amellyel – régi fegyverzetében – képtelen felvenni a harcot, s eleve meg van pecsételve a sorsa?

Az a meggyőződésem, hogy a mindenki által hozzáférhető, olcsó tömegkommunikációs csatornák a helyesen értelmezett, rangos és igényes gyermekirodalom, ifjúsági irodalom számára éppen úgy jelenthetnek csodálatos újjászületést, mint gúzsba kötő, sőt pusztító szorítást. Az, hogy milyen irányban halad a fejlődés, elsősorban a társadalmi közvéleménytől, de gyakorlatilag legalább annyira azoktól a társadalmi hatalmasságoktól függ, akiknek kezében ezek a kommunikációs eszközök vannak. Teljesen egyetértek azzal a felfogással, amely azt hirdeti, hogy korunkban a legnagyobb felelősség azoké a tudósoké, akik a világ, a társadalom átalakítására alkalmas törvényszerűségeket kutatják és felfedezik. De nagyságrendileg nyomban az ő felelőségük után következik a tömegkommunikációs eszközök felhasználását irányító emberek felelőssége. Hiszen éppen ezek az eszközök játsszák korunkban a legnagyobb szerepet a kultúra terjesztésében, az erkölcsi és esztétikai igények és standardek kialakításában. Tőlük függ a holnap társadalmának tömegizlése éppen úgy, mint a kulturális értékek súlypontozása. Az is ezen belül, hogy a két – vagy inkább három – kultúra, amelyek erőjátékáról C. P. Snow nyomán az utóbbi időben nálunk is annyi szó esett: a természettudományi, a társadalomtudományi és az esztétikai-irodalmi, milyen fontossági rangszámot kap. Semmi kétségünk sem lehet afelől, hogy jelentőségüknél, a tömegek életének mintegy centrumába férközésüknél fogva ezt a kérdést hosszú időre a tömegkommunikációs eszközök kézben tartói döntik el. Ezzel együtt az is elsősorban tőlük függ, hogy a társadalom legfiatalabb nemzedéke, *a gyermekek és a serdülők milyen mennyiségű és minőségű irodalomesztétikai élményben részesülnek* abban a fogékony életszakaszban, amely szinte egész életre megszabja az ember esztétikai, irodalmi élményszükségletének a színvonalát, sőt dinamizmusát is.

Pszichológiai vizsgálatok, saját megfigyeléseim szilárd meggyőződésemmé tették, hogy *szinte jóvátehetetlen fejlődési hátrány származik abból, ha gyermekeink, egészen fiatal koruktól kezdve, nem részesülnek rendszeresen megfelelő mennyiségű és kiváló minőségű verbális, irodalomesztétikai élményben*. Kérem, engedjék most el nekem

olvasóim a gyermekkori olvasás jelentőségének részletes fejtegetését, hiszen ezt – egyelőre – talán senki sem vitatja. E helyett hadd utaljak itt néhány témánkkal szorosan összefüggő, lényeges mozzanatra.

Az olvasáshoz idő kell, mégpedig meglehetősen sok idő. No meg természetesen megfelelő mennyiségű és minőségű könyv is. Felméréseim szerint jó nevelésben és tanításban részesülő gyermekeink az extenzív olvasás szakaszában, amelyet a 8–15. életév között figyelhetünk meg általában, szinte játszva elolvasnak évenként 50–60 könyvet, de nem ritka a heti kettő, illetőleg az évi 100 könyv elolvasása sem. A jó tempójú szellemi fejlődéshez szükség is van arra, hogy ebben az életszakaszban hetenként egy-egy, évenként mintegy 50–60 könyvet elolvassanak gyermekeink. Ehhez azonban megközelítőleg és átlagosan naponként körülbelül egy órai olvasásra van szükség. Adatok vannak azonban arról, hogy például az USA-ban, ahol a tömegkommunikációs sajtó kifogyhatatlan bőségszaruból ontja a szűkszavú szövegrészből és sok, legtöbbször színes képből álló közleményeket, az úgynevezett képregényeket vagy „comics”- (olvasd: kamiksz-)okat, ilyenekből *hetenként tízet* vagy annál többet is elolvasnak a fiatalok, ezzel szemben viszont szépirodalmi, „ifjúsági” könyvet *évenként alig egyet-kettőt*. Ismerve ezeknek a – sajnos nálunk is egyre jobban terjedő – képregény műfajoknak legtöbbször teljesen művésztelen, irodalmiatlan, sőt egyenesen ízlésrombolóan alacsony színvonalát, minden szépség nélküli, vázként meredező „szövegelését” (s most szándékosan használok ezt az ifjúságunk körében újabban eléggé elterjedt, a „blabla” és a „süket duma” párhajként felfogható kifejezést), csak szomorúan gondolhatunk arra, hogy egyszerscsak majd nálunk is ezek lesznek gyermekeink fő „irodalmi” táplálékai.

Ja, persze: ifjúságunk a cselekmény, a mozgalmasság iránt érdeklődik. Sőt: a „lényegét” keresi. Például azt, hogy X-nek sikerült-e lelőnie Y-t, lezuhant-e a megtámadott repülőgép, elsüllyedt-e a hajó, sikerült-e megszökniük a rablónak, és így tovább. Ugyan mire való még ehhez az a sok „irodalmi” szósz? De az ilyen elveket hirdetőik ugyanakkor mit sem törődnek azzal, hogy milyen lelki- érzelmi- esztétikai- erkölcsi emberi értékektől fosztják meg azokat, akiket műalkotás színvonalú irodalom helyett ilyen, nagyon véges számú típusba sorolható cselekményvázlatokkal tömnek tele.

És jön a másik érv: hol van a mai gyermekeknek idejük ahhoz, hogy naponként egy órát töltsenek szépirodalmi könyvek olvasásával? Mert még ha figyelmen kívül hagyjuk is azt az időt, amelyet gyermekeink a rádió mellett töltenek, s csupán felkerekítjük ezzel a film és televízió nézésére fordított idejüket, akkor is nehéz napi- rendjükbe beiktatni azt az egy órát. Valóban, ma már tömegeket tesz ki azoknak a gyerekeknek és serdülőknek száma, akik hetenként legalább egy filmet megnéznek, s tíz órát is eltöltenek a televízió képernyője előtt. Ha nálunk még nem is, a mienknél fejlettebb technikájú országokban, főleg ahol egész napon át több tv-leadóállomás műsora is fogható, még ennél is sokkal több időt vesz el a film és a tv a fiataloktól, akik tudvalevően a legszorgalmasabb mozilátogatók és tv-nézők körébe tartoznak. Napi két órai mozizás és tévénézés mellett valóban nehezen lehet az iskolai munkán kívül még napi egy órát olvasásra is beosztani gyermekeink napirendjébe. Vagy nehéz beosztani a filmezést, és a tévét. Igenám, csakhogy ezek mágnesként vonzzák gyermekeinket, s így csak abban az esetben számíthatunk az ifjúsági irodalom valamelyes versenyképességére, ha az – sajátos értékei, vonzóerei és hozzáférhetősége révén – meg tud vívni az audiovizuális, egyszerre látható, hallható, mozgást, tömeget, teret, részben színeket is közvetítő, rendkívül hatékony összehatású tömegközlelési eszközökkel, a filmmel és a televízióval. Ez pedig, a dolgokat reálisan, pszichológikusan nézve, csaknem eleve kudarcra ítélt feladat.

Mi hát a megoldás? Schogyan másképpen nem látom a probléma megoldhatóságát, mint a *tömegkommunikációs, elsősorban az audiovizuális tömegkommunikációs eszközök irányítói teletlősségtudatának, kulturális lelkiismeretének a fokozásával.*

Azért elsősorban az övékének, mert a kezükben lévő eszközök népszerűsége révén szinte korlátlan irányítási, nevelési lehetőségek birtokosai. Nézzük, mit tehetnek az egyes tömegkommunikációs rendszerek?

A sajtó és a rádió középponti jelentőségű közlési eszköze, csatornája az írott, illetőleg a hangoztatott szó, a beszéd. Vagyis ugyanaz, ami az irodalomé. Ennek a két közlési eszköznek a legkönnyebb tehát ezen a téren a szerepe. Csupán megfelelő, esztétikai szempontból igényes, írói produkció szempontjából rangos írásokat kell *kiválogatnia és céltudatosan termeltetnie*, s az irodalomesztétikai nevelés követelményeit is komolyan figyelembe vevő műsorpolitikát kidolgoznia és folytatnia. Sem az időszaki sajtó, sem a rádió nem vonhatja ki magát ez alól az igen fontos társadalmi kötelezettség alól. Széleskörű és megbízható tudományos pedagógiai, pszichológiai, szociológiai felmérések lennének hivatva annak a megállapítására, hogy melyik szerv milyen mértékben teljesíti ezen a téren hivatását, vagy egyszerűen társadalmi kötelezettségét. Ilyen vizsgálatok még jórészt hiányoznak. De már az egyszerű megfigyelések alapján is ki lehet mondani, hogy időszaki sajtónk távolról sem szolgálja jelenleg olyan mértékben a felnövekvő nemzedék irodalomesztétikai nevelését, ilyen jellegű élmények nyújtását, mint tehetné. Ahol látszólag vannak ilyen törekvések, az igény színvonal egyenetlen, zavart keltő, az esztétikai tájékozódást sokszor inkább megnehezítő, mint megkönnyítő. Aránylag rengeteg a közölt selejt, s ki tudja milyen elvek alapján nyomdafestékhez jutó „kommüniké”. S itt csak ismételten utalunk mindarra a rosszra, rombolásra, amit a már nálunk is burjánozni kezdő tehetség-iz-zamat-szín-esztétikum nélküli „képregények” rontanak a közizlésen. Nem érzi a sajtó annak a kötelezettségét, hogy gyermekeink esztétikai ízlésének, érzelmvilágának a nevelése terén is vannak másra át nem hárítható felelősségei? S hiába mutat fel bárki egyes eseteket, hiába gyűjt csokorba akár egy halom, valóban értékes, publikált gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotást. Az *arányt* kell nézni, s azt, hogy mennyire volna ebből szükség az optimális ízlés- és személyiségfejlesztéshez. S mennyi ilyennek a közlésére volna reális lehetőség. A *minőségileg jó, rangos és érdekes, fülbe mászó és szívbé, agyba turakodó gyermek- és ifjúsági irodalom minden eddiginél kiterjedtebb és következetesebb publikálását várjuk az időszaki sajtótól.*

Ugyanezt mondhatjuk a rádióra vonatkozóan is, azzal a különbséggel, hogy ott a társadalmilag szükséges, korrekt törekvést nagyobb mértékben észleljük, mint a sajtóban. Nehéz lenne legalábbis annak a tendenciáját észre nem venni, s igazságtalan nem értékelni, hogy a rádió a rendelkezésére álló eszközöket határozottan, egyre fokozottabb mértékben igyekszik az igen szép hagyományokkal dicsekedhető és eredményes zeneesztétikai nevelés mellett az igényes-rangos gyermekeknek való irodalom propagálására is felhasználni. A rádió meseválogatása, gyermekműsorai általában tanúskodnak e tendencia mellett.

S nézzük most a két másik versenytársat, az audiovizuális kommunikációs eszközöket, a *filmet* és a *televíziót*. Megnyugtatóan elvégzik-e ezek azokat a különlegesen fontos kulturális feladatokat, amelyek társadalmi jelentőségüknél fogva rájuk várnak, s amelyeket helyettük semmi más eszköz nem végezhet el? Sajnos, itt megint csak megfigyelésekre, jelzésekre, elszigetelt tapasztalatokra támaszkodhatunk inkább, mint a kérdés jelentősége által igen is indokolt – egyelőre meg nem történt – alapos és kiterjedt vizsgálatokra, felmérésekre. De, azt hiszem, a kérdés jelentőségénél fogva arra is szükség van, hogy még bizonyos impresszió jellegű észrevételeinket is közöljük, ha azokkal fontos kérdések és feladatok megoldását siettetjük, vagy akár csak magukat a kérdéseket felvethetjük.

A film sokszor vesz témát az irodalomból. Sőt a forgatókönyvműfaj, amely egyre jobban elterjed, ha nem csupán útmutató szöveg, hanem szavakban megfogalmazott művészi mondanivaló, teljes joggal foglalja el helyét az irodalmon belül. Jó példa ez arra, hogy az új technikai vívmányok hogyan gyarapíthatják új, korszerű formákkal az irodalmat. S éppen ez az útmutatás ad példát arra, hogy minden új tömegközlési, vagy kulturaközvetítő eszköz irányítóinak kutatniuk, nyomonzniuk, kipróbálniuk kell

azokat a megoldásokat, műfajokat és formákat, amelyek segítségével a kultúra elidegeníthetetlen és fontos irodalmi szektorát is annak legmagasabb művészi szintjén tudják közvetíteni hallgatóik, nézőik felé. Már a rádiójáték is olyan irodalmi műfaj, amely elsősorban abban különbözik minden más irodalmi műfajtól, hogy a rádió sajátos lehetőségeit, közvetítő eszközeit is az irodalmi mű, az író elképzeléseinek, művészi céljainak minél tökéletesebb tolmácsolása szolgálatába állítja. Szép eredményekkel dicsekedhetik már a mi magyar rádióink is kétségtelen művészi értékű ifjúsági irodalmi alkotások rádiójáték formájában történő közvetítésével. Csak tovább kell haladnia a már-már kitaposott csapásokon, s még merészebben kell mai rangos írókat megnyernie magas irodalmi alkotások gyermek- és ifjúsági rádiójátékok írására, s már meglévő értékes irodalmi alkotások rádiósítására.

Mit tesz ezen a téren a filmgyártásunk? Nem tagadható, hogy itt is történnek értékelendő kezdeményezések. Sőt, már szinte hagyománynak mondható ifjúsági irodalmi alkotások film-bábjátékokká való feldolgozása. Ezen a téren elismerés illeti filmgyártásunkat. Legfeljebb a mennyiséggel és a forgalmazással elégedetlenkedhetünk, de azaz, azt hiszem, joggal. Miért nem oldották meg mindeztideig megnyugtatóan a célszerűen összeválogatott, vegyes műfajú, kb. egy órás „komplex” gyermekműsorokat, amelyekben előkelő hely illelt meg a szépen hangzó, nagy esztétikai értékű gyermekverseket, történeteket, meséket, ifjúsági irodalmi alkotásokat, természetesen filmnyelvre lefordítva, a látható, mozgó képek, alakok, bábok megfelelő kooperálásával?

S ha ilyen aktív és tudatos ügyszolgálatot kívánunk a filmtől, még fokozottabb igényekkel kell fellépünk ezen a téren az esztétika, a pszichológia, a pedagógia nevében egyaránt a *televízióval*, ezzel a modern házi istenné előlépett, a családi otthonok központi helyén ott trónoló elkápráztató technikai csodával szemben, amely különösen majd színes formájában jóideig kétségtelenül a tömegkommunikációs eszközök legkedvesebb, legkisebb királyfia lesz. Már csak azért is, mert lényegéhez tartozóan mindazt a leggyyszerűbb otthonok falai közé is be tudja vinni, amit az elmenést, oda zárandóklást megkívánó színház és mozi nyújt, s ezeken kívül még sok-sok mindenféle, főleg aktuális anyagot. Ford szerint a motor kivitte az embereket otthonukból, a televízió visszaviszi őket oda. De éppen ezért senki számára sem lehet közömbös az, hogy *mit, miből mennyit és milyen színvonalon sugároz a televízió* a tömegek, ma holnap már szinte mindenki lakásában a nap jelentős részében.

Akiknek szívügyük az ifjúsági irodalom, a gyermekek és serdülők olvasásának, irodalmi kultúrájának az ügye, egyelőre csak szorongó aggodalommal nézhetik, hogy az irodalomesztétikai nevelés alapanyagából, az értékes gyermek- és serdülő irodalomból vajon mit tud majd fokozatosan műsorába kebelezni a televízió. Nem mondhatjuk, hogy eddig semmiféle kísérlet nem történt ezen a területen. Sokkal inkább azt, hogy a feladat jelentőségéhez mérten eddig még mindig nagyon kevés történt. S valljuk meg, ami történt, az csak ritkán eléggé szerencsésnek mondható kézzel.

Ha a tv műsorpolitikájának intézői, rendezői azt mondanák, hogy ott vannak például a mesék, erre azok, akik a televíziótól is a magas színvonalú, értékes *szépirodalmat*, annak propagálását kérik számon, nagy jóindulattal, inkább csak azt mondhatják, hogy egyelőre talán ne elemezzük a televízió meseműsorait irodalmi színvonal szempontjából. Ebből ugyanis olykor hajmeresztő eredmények jönnének ki. S a mesén kívül más gyermekműsor, például a Cicavízió is kénytelen lenne az esti mesék sorsában osztozkodni. De a szövegen túl: sajátosan televíziós formanyelvet kívánunk a televíziótól. A rádió még elbirja egy hosszabb irodalmi mű folytatólagos felolvasását. A televízió semmiképpen. Már a rövidebb mesék felolvasása vagy félig-meddig szabadon elmondása sem igazi televíziós megoldás. Ezen a téren a televízió tudósaira, dramaturgjaira, szerkesztőire és egyéb munkatársaira vár az ifjúsági szépirodalom optimális színvonalú televíziósításának nem könnyű, de igen fontos és szép feladata. Az adekvát műfajok kidolgozása, kipróbálása és kiművelése még bizonyára hosszú időbe telik, de egyetlen illetékes sem zárkozhatik el feladatának megoldása előtt.

Az máris bizonyosnak látszik, hogy a megoldás egyik iránya a bábjáték, másik a televíziójáték. De ki tudja, milyen új műfajok keletkeznek majd ezen a széles szűz területen. Bármifélek legyenek is majd ezek, az irodalomesztétikai és személyiség-fejlesztési szempontokat jelentőségüknek megfelelően értékelő szakemberek csak azt hangoztathatják, hogy ezeknek a műfajoknak *az irodalmi, művészeti értékek minél magasabb szintű tolmácsolása a legfőbb feladatuk*. Igazságtalanok volnánk, ha nem ismernénk el, hogy televíziónk műsorában már akadtak ilyen próbálkozások, de ezek mennyisége egyáltalában nem kielégítő. Pedig az egyetlen műsor és a televízió egyelőre még teljében lévő varázsa optimális esztétikai izlésnevelés lehetőségeit tartja nyitva. Néhány év alatt, megfelelő műsorpolitikával, következetesen alkalmazott esztétikai célkitűzéssel nagyot lehetne lendíteni a társadalmi igényen, sőt a közízlésen is..

*

Minden tömegkommunikációs eszköz szakembereinek feladata, hogy megkeressék, kikísérletezzék és fokozatosan egyre tovább fejlesszék azokat a sajátos irodalomközlési formákat, műfajokat, amelyekben nemcsak hogy nem torzulnak, hanem szinte szárnyra kapnak, meghatványozódnak az irodalmi alkotásokban potenciálisan meglévő művészi, érzelmi, társadalmi értékek.

Különösen nagy jelentősége van ennek azokban a korai években, amikor a gyermeki lélek annyira fogékony az esztétikailag értékes versek, zenés játékszövegek, mesék iránt. Ebben az életkorban lehet legkönnyebben megalapozni az ember esztétikai kultúráját. De ugyancsak jelentős, bár kissé más jellegű feladat vár a tömegkommunikációs eszközökre a későbbi gyermekkorban, a prepubertásban és a pubertás idején, amikor az objektív tájékozódás vágya különösen a fiúkat meglehetősen eltéríti a sajátos esztétikai területektől. A kezdeti – jellegzetesen esztétikai – vers-tánc-daljáték-mese-érdeklődés utáni időszakban is meg kell találni az esztétikai érdeklődés fenntartásának, sőt fejlesztésének a módjait, – s e cikk írójának az a benyomása, hogy ezen a téren rendkívül gazdag lehetőségek vannak a tömegkommunikációs eszközök birtokosai kezében, s aligha térhetnek ki e lehetőségek megvalósításának felelőssége elől.

BAUER TIBORNÉ

A legifjabbak irodalmáról

Az altatók, tapsoltatók, höcögtetők, állatmondókák, amelyeket évszázadok óta mondogatnak az egymást követő nemzedékek, ma is alapját képezik irodalmunknak, s a gyermekirodalomnak, amely lényegében századunkban indult virágzásnak.

Szerencsére az utóbbi időben sokat vitatkozunk az ifjúsági irodalomról, a gyermek irodalmi érdeklődéséről, olvasottságáról. De miként fejlődik irodalmi érzéke, izlése addig, hogy az önálló olvasás szakaszában esztétikai élményt jelentsen a könyv, arról kevés szó esett.

Sok, gazdagon illusztrált képeskönyvet, mesekönyvet, verseskötetet adunk ki – mondja a kiadó. Valóban számos könyv kerül forgalomba ezzel a megjelöléssel: óvodásoknak.

Tetszenek ezek a könyvek a kisgyerekeknek? Feltárják előttük a környező világot? Feleletet adnak „miértjeikre”? Ráébresztik a szépre? Szépélménnyé válik az olvasni nem tudó kisgyerekekben a könyv? S egyáltalán a mai gyerekirodalom elérte-e azt a színvonalat, amelyet a mondókák, a népmesék nyújtanak? Ma ezek a kérdések látszanak a legidősebbnek óvodai irodalmi nevelésünkben, a családi nevelésben, gyermekkönyvkiadásunkban.

Kiindultunk abból, hogy a kisgyermek legelső irodalmi élményei a népköltészethez kapcsolódnak. Ez így van világszerte évszázadok óta. Ehhez járul, első könyvélményként, a képeskönyv.

„Mert az nyilvánvaló dolog, hogy a gyermekek (csak nem csecsemőségüktől fogva) a képekben gyönyörködnek, szemeket – is ilyen látnivaló dolgokkal örömet legettetik.” – állapította meg Comenius már a XVII. században, s a képeskönyv ma is szociális nevelésünk egyik művészi eszköze.

Az utóbbi időben megjelent szövegnélküli képeskönyveink, a leporellók, lapozgatók, keresgélők valóban alkalmasak arra, hogy a gyermekekkel megismertessék a környező világot és esztétikai érzékük fejlődését is elősegítsék. Nagyon jó, hogy a hagyományos használati eszközök rajzán kívül a mindennapi életben általánossá vált gépek képét is megtalálja a kisgyerek. Ezen a téren arra kellene törekedni, hogy nagyalakú, hatásosan színezett képeskönyvek kerüljenek forgalomba. Jó kezdeményezés e téren a nem régen megjelent „Add ide”-c. lapozgató.

A szöveges, rendszerint verses képeskönyveink illusztrációi többé kevésbé megfelelőek, de irodalmi színvonaluk csak igen ritkán megnyugtató. Ez azért is aggasztó, mert a kisgyermek már két éves korától kezdve könnyen tanulja a verseket, s az ilyenfajta szövegek nem adnak hiteles képet az állatok világáról, aligha fogják irodalmi ízlését fejleszteni: „Cserebogár vigan él, / foga a finom falevél / Vékony ágon cinegék, / fejük, szárnyuk színe kék.”

Mennyivel jobb lenne, ha szépen illusztrált népi mondóka-gyűjtemények jelennének meg a 2–4 éves korú gyerekeknek. Hiszen Gáspár János, Kiss Áron, Kodály Zoltán gyermekjáték-gyűjteményeiből szebbnél-szebb verses lapozgatókat állíthatnának össze. Milyen szép könyvek születnének az évszakokról, állatokról, virágokról! Vidám könyvet lehetne szerkeszteni a kisházi állatokról, amelynek képei egy-egy gyermekjáték jellegzetes mozzanatait örökítenék meg. Élvezettel forgatnák kisgyerekeink, nagy sikere lenne óvónőink körében, s e könyvek irodalmi színvonala is magas lenne.

Nem állíthatjuk, hogy nincs ilyen jellegű könyvünk. Csak kevés! Tudomásom szerint az 1954-ben megjelent „Csip-csip csóka” és az 1964-ben kiadott „Jár a baba, jár” c. kötetekben jelentkezik ez a törekvés. Csakhogy az illusztráció egyik kötetben sem szerencsés. A képek melegek, a színhatás nem egységes, s éppen az a könnyedség és absztrakció hiányzik belőlük, amely a népköltészeti alkotásokban kifejeződik. Találunk még az Óvodások Verseskönyvében is mondókákat. De ez sem elég! Adjunk ki önálló képeskönyveket, amelyeknek versei maradandó élménnyé varázsolják kisgyermekünkben a népköltészetet! Élvezhetik a szavak játékoságát, a pattogó ritmust, a szép, minden erőltettség nélkül alkotott tömör, természeti képeket. Ilyen képeskönyvekkel induljon az irodalom világába!

A gyermekirodalom történetét kutatgatva látjuk, hogy kevés a jó alkotás. A kisgyermeknek minden jó, úgyse értik, nincs esztétikai érzékük, mindegy, hogy mit adunk kezébe, úgyis széttépik – mondták az elmúlt század kapitalista könyvkiadói, s ennek következtében elképesztően silány művek tömegével árasztották el a gyermekeket. Sajnos, ez a kísértet még ma is felbukkan, ha a leporellókat lapozgatjuk. Ötletelen, sivár versek kerülnek elénk, melyekben a didaktikai szándék képzavarral, ritmustalansággal, helytelen pedagógiai és világnézeti törekvésekkel társul. Jellegzetes példák erre: Donázi Magda: Jelmezből az óvodában; Kopácsi-Németh: Csili és Csali c. könyvei. Mindez nyilván azért, mert kevés költő vállalkozik arra, hogy képes leporellóba írjon verset. Pedig ha látnák, mennyire élvezik kisgyermekünk Benjámin László, Devecseri Gábor, Képes Géza, Nemes Nagy Ágnes, Rónai György, Zelk Zoltán rövid, vidám, az igazi költészet erejét sugárzó verses képeskönyveit, szívesebben segítenének nekünk abban a munkában, amelyben a jövő század olvasóit neveljük.

Mikor ezeket a legkisebbeknek szóló könyveket szerkesztik, mindig arra kellene gondolni, hogy nem olvassák, hanem hallják! S a versmondás, felolvasás során, még jobban előbukkanak a művészietlen mondatok. Ehhez még azt is hozzá kell tennünk, hogy a kisgyermek néhány felolvasás után megjegyzi a verset, s mondogatja. Ki ne látott volna már kisgyereket, amint képeskönyvét fordítva tartja ölében és szorgalmasan, hangosan „olvassa” a hallásból megtanult szöveget. Ha vigyázunk egészségére, gondosan etetjük, szépen öltöztetjük, nem felelőtlenség, hogy rossz versekkel terheljük meg emlékezetét?

„Ihletből és alkotókedvből” szülessenek a leporellók, lapozgatók és képeskönyvek! Inkább jelenjen meg kevesebb, de az irodalmi értékű legyen. S ahogy a jó, a klasszikussá vált ifjúsági regényeket összegyűjtjük és kiadjuk az Én Könyvtáram sorozatban, úgy létre lehetne hozni az Én Képeskönyvem sorozatot, amelyben a legértékesebbeket, a legsikeresebbeket rendszeresen kiadnánk.

A 4–6 éveseknek megjelent lírai termést olvasgatva sokkal megnyugtatóbb a helyzet. A mai gyermekköltészet két nagy klasszikusa, *Weöres Sándor* és *Csanádi Imre* mellett *Jankovich Ferenc*, *Fazekas Anna*, *Czadag Erzsébet*, *Kassák Lajos*, *Pákolitz István*, *Pilinszky János*, *Tarbay Ede* gyermekvers kötetében, és a már említett óvodás versantológiában, vagy az Aranykapu c. versgyűjteményben egyaránt találunk olyan verseket, amelyek alkalmasak arra, hogy a líra szeretetére neveljünk. Persze jó lenne, ha az óvodai, általános iskolai ünnepélyekre is találnánk irodalmi értékű alkalmi verseket. A gyermekirodalom tanítása során azt az elvet érvényesítjük, hogy a szép vers nagy hatással van a gyerekekre, felnőttekre, s ünnepivé varázsolja az ünnepélyt akkor is, ha témája nincs szoros kapcsolatban az ünnep tartalmával. S ezt az elvet az óvodában különösen érvényesíthetjük, ahol három év alatt mintegy 32 verset tanítunk meg a gyerekeknek. Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy ezek valóban a gyermekköltészet gyöngyszemei legyenek. A világnézeti, hazafias nevelés céljait is figyelembe véve, jó lenne egy olyan antológiát összeállítani, amelyben a 4–10 éves gyerekeknek elmondható – tehát rövid versek lennének – a történelmi évfordulókra, társadalmi ünnepekre.

Benedek Elek Apa mesél c. kötetének előszavában ezeket írja: „Ezt a könyvet kisfiam megrendelésére írtam. Nem vezettem Tündérország káprázatos földjére, a való életből vettem meséim anyagát, melyek nem is annyira mesék, mint inkább a gyermek lelkét foglalkoztató eleven képek, jelenések Azoknak a gyermekkönyv íróknak sem követtem példáját, kik erős megfélemlítéssel vélik fölkelteni a gyermekben a jobb erkölcsöket.”

Ez volt az első törekvés a magyar gyermekirodalom történetében olyan elbeszélések kiadására, amelyek a korabeli életben, társadalomban megtörténhettek egy négyéves kisgyerekkel. Benedek Elek szavainak igazságát igazolta a modern gyermeklélektan, s ma a reális történetek, elbeszélések iránt egyre erősebb a kisgyermek igénye. Tudomásul kell vennünk, hogy a „mesekorban” lévő 4–6 éves gyermek követeli az olyan történeteket, elbeszéléseket, amelyeknek reális magja van. *Kováts Miklós* – a Móra Ferenc Könyvkiadó igazgatója – egyik cikkében helyesen hivatkozik arra a pszichológiailag is igazolt tényre, hogy a mai gyermekek értelmeleg gyorsabban fejlődnek. Megállapítását a prepubertás korban lévő gyermekekre vonatkoztatja, de ez érvényes az óvodáskorú gyermekek irodalmi érdeklődésére is. A kisgyermeket sarkallja a megismerés vágya, s miérteiket nem hagyhatjuk felelet nélkül.

Az elmúlt évben ezekre az egyik legkedvesebb választ *Janikovszky Éva*: Te is tudod? c., a különböző foglalkozásokat ismertető könyvében adta. Hasonló sikerült törekvéssel már korábban is találkoztunk, például *Pápa Relli: Ferkó, Tóth Eszter: A mi utcánk* című kötetében. Néhány év alatt klasszikussá vált óvodáinkban *Donáth Blanka: Kati öltözködik* című elbeszélése. Hány gyerek tanult meg öltözködni e történet hatására, s ma, középiskolás korában is nagy gyönyörűséggel emlékezik az érzékletes képekre. Nagy sikere van a kisgyermek körében *Medgyesy Károly: Csere-bere* című történetének, amely mulatságos fordulataival szórakoztatja a gyermekeket. S mennyire elbűvöli a hallgatóságot a német *Fred Rodrian: Erzsike kiskacsái* c. eleven, a mai falusi életet sugárzó elbeszélése. Csak néhány alkotást ragadtam ki, főként azokat, amelyekben az ismeretterjesztő jelleg nem szürkíti el a szépirodalmat.

Mi kellene még? Elsősorban témabeli rendszerezettség. A felsorolt könyvek azért jók, mert a történeteket egy központi mag köré tömörítik az írók, s ezáltal lehetőségük van az elbeszélés esztétikumainak, az érzékletes képek, fordulatok párbeszédnek, egyszerű mondatok és szép szavak harmóniájának megteremtésére. Az ihlet adta intuición lendületében, a gyermek életkori sajátosságainak megfelelően láttatják meg vele a valóságot, s így teremtik meg azt a realizmust a gyermekirodalomban, amelyet a prágai konferencián – valamennyi résztvevő teljes egyetértésére – *Gergely Márta* így foglalt össze:

„A jó gyermekirodalom sohasem csonkította meg a valóságot, mégcsak nem is egyszerűsítette, az egyszerűség, a világosság, a közérthetőség csak az előadásmódban kötelező, mint ahogy Beethoven vagy Schumann, ha gyermekszonátát írt, tekintettel volt még arra is, hogy a kicsi kezek még nem érik át az oktávot. Ez azonban nem szegényítette a dallamkincset.”

A kisgyerek mindig csak egy kis részletét észleli a természetnek, a környező világnak. Ezért nem egy történeten belül kell összezsúfolni mindazt, amire kíváncsi, hanem más és más témájú könyveket kell kiadni. Felesleges például annyi könyvet megjelentetni az óvodáról. Ezek semmi mást nem mondanak el, mint azt, amit a gyermek maga is tud, az óvodai napirendet és ezzel járó kötelességeit. De örömmel hallgatja *Tersánszky Misi* Mókusának kalandjait, s a kis sünnről szóló részletet *Richter Ilona: Homokország-ából*, vagy *Szász Imre: Kisanna kertországban* c. könyvének egyes részleteit.

Tehát mindarról, amit a természetben s a társadalmi környezetben felfedez. És ne feledjük el, hogy a 3–4 éves gyermekek ma már a technika világában élnek. Nemcsak a városi, hanem a falusi gyerekek is. A motorok, autók, traktorok, háztartási gépek mindinkább tért hódítanak, s a kisgyermek csak kérdez, egyre kérdez. Ellenvethetik, hogy ráér majd mindezzel később is megismerkedni. A valóságban azonban ezt nem mondhatjuk nekik. S azután itt vannak a szputnyikok, lunyikok, műholdak! Kétségtelen, ezeknek a történeteknek írói megoldása nehéz feladat. De kísérleteznünk kell ezzel is!

Szándékosan nem szólok a meséről, a verses meséről. Egyrészt, mert sok szép és jó mesekönyvünk van, másrészt, mert a mai kisgyermek és a mese viszonyának kibontása éppúgy, mint gyermekköltészetünk elemzése, egy új cikkre, vagy vitasorozatra való gondolatot vet fel. Azt akartam megmutatni, hogy mi hiányzik a kisgyermek könyvespolcáról, s milyen irodalmi igénye van az olvasni még nem tudó óvodásoknak.

A felnőtt ember újságot olvas. A kisgyerekeknek csak egy lapjuk van, a *Dörmögő Dömötör*. A mulatságos *Dörmögő* és társait azért szeretik a gyerekek, mert jót nevtnek mókáikon, s a lapban megjelenő történetek is gyakran adnak szépirodalmi választ miértjeikre. Csak az a baj, hogy igen kicsi a formája, s az illusztrációk bizony lényegesen szebbek a *Kisdobosban*. Színben és képanyagban legalább azt a színvonalat kellene elérnie, mint az NDK kedves óvodáslapjának, a *Bumminak!* Hiszen a magyar gyermekkönyvek többségének grafikai megoldása világ-hírű. Miért ilyen szegényes a 3–6 éves korosztály egyetlen gyermekújságja?

Kisgyermek könyveiről tanítok. Ezekről a könyvekről vizsgáznak évről-évre hallgatóink. De a kisgyermek könyveiről hallgatnak a kritikusok. Egyetlen fórum az *Óvodai Nevelés* c. szaklap. Az irodalmi folyóiratokban, könyvtáros szaklapokban csak ötletszerűen találkozunk egy-egy bírálattal. Az *Óvodai Nevelés* könyvismertetései rendszeresek, de zömében csak könyvtájékoztatók, a prospektus színvonalán. Sokoldalú, irodalmi igényű bírálattal ritkán találkozunk. Pedig ez adná az alapját a jó gyermekirodalom kibontakozásának. S az az érzésem, ez lendületet adna a sokszor szinte visszhang nélkül dolgozó gyermekíróinknak is.

Képzelnék el, hogy óvodáinkban a 3–4 éves gyermekek évente ötven, az 5–6 évesek hetven irodalmi-mese, elbeszélés, versfoglalkozást hallanak. Az óvodások ezrei őrzik meg szépműveiket, s egy-egy versnek, elbeszélésnek nagyobb sikere van, mint egy százas szériában játszott színházi előadásnak! Öröm ez és felelősség! Gondoljanak erre az írók, a költők, s az Írószövetség!

HÁROM GYERMEKVERS

Péter tiannak

1. TÉL

Pitt-patt,
csitt-csend, a fákon,
az ágon,
az egész világon,
csitt-csend, most hajlik,
pitt-patt, most mozdul,
ütődik,
hívja csengetőit,
csenget és kovácsol,
ág-bog hull a fáról:
kis üvegcsonkok, tűhegyes fogak,
a ritkás levegőben
fölvillámlanak;
szél zúg, zeng, most,
szél fönn, lenn, most;
sineken utazik,
fejszefokba ütközik,
forgács lesz belőle:
ejha!

2. NYÁR

A nyár, a nyár
(mély kutjai)
az ég, az ég
(hús holdjai)
a kut, a hold, a kut, a hold
(s a kettő között valahol)
egy ház, egy kert,
egy vaskerék:
(a nyár, a nyár,
az ég, az ég)
a vaskerékben kék szögek
(kék holdsütésben fénylenek)
a kert puha,
és nagy, sötét –
világít fönn
a vaskerék.

3. ŐSZ

Dobog a horpadt kocsutak háta,
dobog a lovak lába,
messzire gördül, gomolyog –
sötétpiros fák gömbjei tartják a földet.
Hajlik a fűzfavessző,
ragyog a nyárfateknő,
krumpliszsákok utaznak kék gumikeréken –
az égen
csillagismellű madarak röpködnek,
egész éjjel csattognak, füttyülnek –
villanyoszlopokra drót tekeredik.

GELLÉR ISTVÁN: Busó-fej

HEGEDÜS ANDRÁS

„Tanár úr volnék magam is...”

Jegyzetek Juhász Gyuláról, a tanárról

Kezdetben voltak a nagy tervek és a merész álmok! Szíve gyermetegül áhította a nagy városok csodáit: a párizsi világot, ahol „Anatole France ... egy irodalmi szalonban ül és ... társalog Rabelais-ről meg Ronsard-ról;” a pesti életet, ahol „... a Nemzetiben Hamlet dán királyfit adják, az operában pedig a Cárment.” Az volt a vágya, hogy olyan nagyobb városba kerüljön, „ahol könyvtár van, és több kultúra, megértő emberek”, ahol nemcsak költői, hanem tudományos ambícióját is kiélheti. Juhász Gyulának a nagy városok csodáit a művészet, a kultúra, az írókkal, alkotókkal való találkozás, az izgalmas eszmecsere, a tehetségét sarkalló, nőtető kulturális légkör jelentette. Ennyi vágya, ilyen álma és terve joggal lehetett: a pesti egyetemen az első soraiban volt, tehetsége korán nyilvánvalóvá vált, a tanárok és az ifjúság kedvencének érezhette magát. Aztán elérkezett az álmok és a tervek megvalósulásának időszaka. S rögtön rá kellett döbbsennie: ahol álmait szötte, az egyetem, ez volt a magaslát, s ahol vágyait el akarta érni, az élet, a munkahely, az lett az alvilág, benne ő, a helyettes tanár, Tantalus.

1906-ban Pest helyett Máramaroszigetre nevezték ki a piaristák algimnáziumába helyettes tanárnak. A magányra, az elszigeteltségre kárhoztatott életben fájó lemondással sóhajtott fel: „Tűnt álamimat temetgetem én.” Az újabb állomás ismét vidék, még kínzóbb magány, kegyetlenebb reménytelenséggel: „A magány úgy borult rám, mint az örültre a kényszerzubbony” – írja rövid lévai tanárságára utalva egyik barátjának. Ekkor már szinte zokogott az eltűnt álmok után: „Színház, művészet, irodalmi élet: ez kell nekem, város, mert megfulladok.” Szigetről is, Léváról is megszökött. Léváról úgy, hogy vissza sem tért oda többé. A világból is ki akart futni: Sziget is, Léva is az öngyilkosságot, a halált érlelte benne. Aztán jött három boldogabb év Nagyváradon: irodalmi tervekkel és sikerekkel, szabadabb politikai légkörrel, kulturált környezettel. De a premontrei gimnáziumban most is csak világi helyettes tanár. Itt „a hivatalnak packázásait” mégis béketűrőbben viselte: az öreg premontrei tanárok lenézését semlegesítette a gimnázium szűk falain kívüli nagyváradai tágas irodalmi élet. A már-már teljesen eltemetett vágyak itt ismét ostromolni kezdték: „E forró és rengő világ Új csodáit hordozza hátán”.

A sors kegyetlen játékot űzött vele: néhány évre magasabbra emelte, a lehetőségeket felcsillantotta előtte, hogy aztán minden eddiginél nagyobb mélységbe taszítsa. 1911. februárjában a premontreiek felmondtak neki. Eddig helyettes tanár volt, most meg kellett ismernie az állás nélküli tanár helyzetét. Kezdődött a kilincselés, a megálázkodás, a visszautasítások sorozata. „... Állás nélkül maradván – írta egyik kérésvényében – kérek egy kis helyettes tanári megbízást a nagymélt. minisztériumtól... Még a helyet sem határozom meg, hogy hova szeretnék kerülni, de igen természetesen, jobban szeretném, s előnyösebb lenne számomra, ha nagyobb városban kapnék alkalmazást.” Hatvány Lajosnak ezeket a keserű sorokat írta: „... én már öt éve okleveles tanár vagyok és még mindig nem tudtam helyettesi állást sem kapni az államtól. Jelenleg állás nélkül vagyok. Eddig hiába pályáztam az államhoz, kénytelen voltam ideiglenesen éhbérért tanítani, papí iskoláknál, legutóbb is Nagyváradon. ... Panaszkodni nem kenyerem, de a diplomám után élni akarok. Eddig hiába mondtam ezt illetékes helyen...”

Az állás nélküli tanár szorult helyzetében még Rákosi Jenőhöz is fordult segítségért. Az eredmény, a válasz: hideg, elutasító, fölényesen lekezelő és kioktató levél. 1911. szeptemberében végre megkapta az állami kinevezést. Nagyvárad után a kietlen felvidéki kisváros, Szokolca királyi katolikus főgimnáziumában lett helyettes tanár. A vidék, a magány, a kulturálatlan környezet még elviselhetetlenebb számára most, mint Nagyvárad előtt. Levelei döbbenetes dokumentumok. „Már a saját hangom is idegen lett előttem, annyira nem volt kivel beszélni...” „... akárhová, csak innen el.” „A kultúra máza is hiányzik itten, édes máz, kávéház, színház...” – írta csak egyetlenegy levélben Babitsnak. Végül tanári bolyongásának utolsó stációja, Makó következett. 1913–1917-ig végre rendes tanárként működhetett, ha nem is Szegeden, ahová megnyírbált vágyai vonzották, de legalább Szegedtől 30 kilométerre. Azonban itt már hiába volt az okos, jó barátok köre, vidéki magányos éve elnyűtték az idegeit. Fáradtan állt a katedrára, betegszabadságot kért, öngyilkossági kísérletet követett el... Makón búcsút mondott a katedrának...

Ebben a kálváriás tanári tevékenységben hányszor jutott eszébe Juhász Gyulának Arany János, a „magyar Homér”, a nagy előd, akit – a többi között – azért is érzett lelki rokonának, mert költő és tanár volt egyszerre éppúgy, mint ő. Mindketten: Arany a *Tanári jubileumra*, Juhász Gyula a *Tanár úr volnék...* című versében szólaltatta meg a „régit átkot”: Quem dei odere, paedagogum fecere. (Akire az istenek haragudtak, pedagógussá tették.) Nekünk pedig sokszor eszünkbe jut Gyulai Pál megállapítása is. Gyulai, amikor Arany János iskolai munkájára, a dolgozatok javítására, a robotra gondolt, így méltatlankodott: „vajon nem sóhajthatunk-e fel mi is, hogy egy olyan költőnek, minő Arany volt, kihez hasonló századok is aligha fognak szülni, oly vesződségek között kellett eltölteni életét, melyek természetével nem igen hangzottak össze...” Mi a sóhajunkba Arany Jánossal együtt Juhász Gyulát is méltán befonhatjuk.

Ez a kemény és kegyetlen realitás érteti és érzékelteti velünk igazán Juhász Gyula emberi nagyságát, heroizmusát. Ez a sok kudarc, szép vágyainak, költői ambícióinak porba, sárba hullása éppen elégséges okot adhatott volna arra, hogy közömbös felelőtlenséggel, nemtörődöm lelkiismeretlenséggel álljon a katedrán, révedező szemmel nézzen a messziségbe a tanulók feje fölött, sértett göggel, az értékeit ismerő költő magabiztos arisztokratizmusával zárja el magát a tanároktól és lemondó kézlegintés legyen a válasza a kultúrpolitika, az iskolaügy híreire, törekvéseire. Juhász Gyula jóllehet Odysseusként bolyongott egyik szigetről a másikra az óhajtott világ: a művészet, a kultúra világába érkezés biztos reménye nélkül, jóllehet kedvét szegték, idegeit tönkretették a sorsát irányító földi istenek rendelkezései, mégis emberként, teljesértékű emberként végezte munkáját mindaddig, amíg bírta. A katedrán nemcsak annyit adott, nemcsak azt végezte, amire a helyettes tanári fizetés kötelezte. Erkölcsi nemessége nemcsak akkor irányította, amikor az emberi haladás szolgálatába szegődött, amikor művészi gonddal formálta verseit, hanem a katedrán is munkált benne! A tanárokról szólt, de elsősorban önmagára gondolt, amikor 1908-ban ezeket a sorokat vetette papírra: „Természetes dolog, hogy a tanárok munkássága elsősorban

a tanítás. Egy tanár, aki jól tanít, megtette kötelességét. De csak a kötelességét teljesítette. Igaz, hogy a mai világban, a gazdasági, erkölcsi és egyéb válságok szomorú világában szinte szobrot érdemelni látszik az, aki becsülettel, férfiasan, mindhalálig megteszi kötelességét... , de azért éppen a tanárság az a pálya, az a hivatás, amely a pusztá kötelességen felül az arravaló, a valódi tehetségtől még többet vár, még többet követelhet."

Juhász Gyula életében a tanári pályának kettős szerepe volt: jelentette a kényszerű megélhetést, hiszen költő volt nagy ambíciókkal és szép tervekkel; de ha már ide vetette nehéz sorsa, jelentette annak a lehetőségét is, hogy a magyar világ, a magyar társadalom e területét is birtokba vegye, hírt adjon róla, ezt is megmozgassa, hiszen költő volt tele újító szándékkal, jobbra formálni akaró elszántsággal. Ha a bevezető sorok a megélhetés kényszerűségéről vallottak szinte döbbenetes erővel, a most következő vázlatos gondolatok arról győznek meg, hogy milyen nagy értéket jelent az, ha népéért, nemzetéért élő költő, alkotó kerül – bár kedvezőtlen körülmények között is – a katedrára.

*

A katedrán eltöltött évek lehetőséget adtak Juhász Gyulának arra, hogy a tanárok világát, életritmusát, a foglalkozás közben kialakult sajátos lelkiséget *belülről* lássa és tanulmányozza. Rögtön hangsúlyoznunk kell azt a tényt is, hogy ezt a tanár-vizsgálódást Juhász Gyula nem a tanároktól különválva, hüvös magasságba föléjük helyezkedve, hanem velük együttérezve, önmagát közéjük tartozónak vallva végezte. Ennek a szolidaritás sugallta, ihlette tanár-szemléletnek egyik alapvető gondolati eredménye az lett, hogy Juhász Gyula az 1900-as évek igazi, emberségben is nagy tanárait a munka és a korabeli körülmények miatt tragédiák hordozóinak tartotta. Az 1910-ben írt *A tanárok* című cikkében summázta legpregnansabban ezt a gondolatot: „Mi a tanár igazi emberi tragikum? Először is, a tanári pálya az egyetlen szellemi foglalkozás, amely az idegeket egészen kihasználja az állandó lelki éberséggel, a folytonos fegyelmeléssel. A tanár az az ember, aki arra való, hogy fölöslegessé tegye magát, mint már Sokratesz mondotta. Hálát tehát ne várjon. Ha láttok öreg tanárt elnyűtt idegekkel, szegényen és magányosan, aki egész nemzedékek boldogságát akarta és maga mindenből kifosztva csak a munka és a vergődés tudatát viszi a sírba: gondolatokat a tanár tragikumára, amely néma, mint az igaz tragédiák!”

Ez az állásban lévő, kenyeret kereső tanárok tragédiája! Az állástalanoké, a munkánélküli diplomásoké még súlyosabb. Juhász Gyula, aki maga is kilincsel segéd-tanári állás után, felfokozott érdeklődéssel figyelte a szellemi proletárok sorsát. Szocialisztikus szemléletét erősíthette, társadalmi magatartását, állásfoglalását határozottan tisztíthatta az olyan esemény, amelyhez 1909-ben írt *A tanár* című cikkében komoly reflexiókat. Egy több év óta állástalan középiskolai tanár agyonlőtte magát a fiumei gyorsvonaton. „Az a szegény öngyilkos – írta Juhász Gyula – az illetékes körök szerint is igen komoly ambíciójú és nagy tudású fiatalember volt. Háromszoros érték ebben az értéktelen emberekkel bélelt világban. Istenem, mennyit olvashatott, vergődhetett, tanulhatott és várhatott az a szegény, állásnélküli fiatal tanár, amíg szembekerült a pisztoly csövével. Az egyetemen négy keserves esztendőn át két néhez tudomány problémáival kellett vesződnie, mialatt talán több mint két gazdag gyereket kellett nevelnie, hogy ebédje vagy vacsorája legyen, ki beszél reggeliről, mikor filozopter? Azután jöttek a vizsgák, azután a folyamodások, azután a hosszú, keserű várakozás éveken át az élet előszobájában. Mert az egyetemen megtanulhatja a szegény árva filozopter azt... , hogy a rhizopodák miből élnek és hogyan szaporodnak, de hogy a diplomával hogy lehet protekció nélküli állást kapni, kenyeret keresni, arra nem tanít meg se a lektor, se a dékán, se a rektor. Ide ideg kell, bőr kell, esetleg pofa, ellenkező esetben marad a nyomorúság vagy a revolver.”

Az emberi értékek pusztulása mellett nem mehetett el szó nélkül. S ha a tanárt nemcsak a kenyérhiány döntötte tragikus mélységbe, hanem haladó meggyőződése, hite sodorta kegyetlen helyzetbe, ekkor különös erővel és határozottsággal támadt fel Juhász Gyulában a szolidaritás. Amikor a Tanácsköztársaság után a forradalmi eszmei-

ségű tanárokat állásukból elmozdították, meggyőződésük miatt hátrányos helyzetbe taszították, Juhász Gyula bátran emelte fel tiltakozó szavát. Ezt tette akkor is, amikor a szegedi piarista gimnázium tanárainak mellőztetéséről értesült: vezércikket írt a Délmagyarország november 9-i számába, felelősségre vonván magát az igazgatót is. Mennyi támadásnak tette ki ezzel magát, céltáblája lett azoknak, akiket az ellenforradalmi eszmék teljesen elvakítottak. A fehérterror fiatalsága így hallatta szavát: „Igen, nekünk, magyar fiatalságnak vezérünk volt Juhász Gyula, vezérünk volt akkor, amikor a királyhymnust megírta, mikor hazafias lángtól égve, a Tevél prológiusát elszavalta, akkor mentünk volna utána akárhova, gondolkodás nélkül. De nem vezérünk azóta, mióta feliratokat ír a Munkásotthon homlokára, mióta olyan irányzat szolgálatába szegődött, amely eltiporta Magyarországot és amely most is minden pillanatban kész arra, hogy a maga átkos, véres kezébe ragadja az ország gyeplőjét. Vezérünk volt akkor, mikor Arany Jánost méltatta és Toldiját dicsérte; de bizony nem vezérünk azóta, hogy Anatole France internacionalizmusát és vallástalanságát állította élénk követendő példaként! Tiltakozunk! Tiltakozunk az ellen, hogy a mi vezetőnk egy olyan ember, aki azon eszméket becsméri, melyeket mi szeretetnek tartunk, tiltakozunk minden lelki rokonságtól olyan emberrel, aki a „világot megváltó kommunizmus” elveit akarta a mi országunkban is meghonosítani, aki kimondottan és közismerten vörös volt és aki most is esperantót hirdet a helyett, hogy a magyar nyelv zenéjét dicsérné, annak a nyelvnek a zenéjét, amelyen ő is ír...”

Tompa allegóriákban vigasztalta az elnyomatás idején népét, Vörösmarty ódákat és dithirambusokat költött szerencsétlen országáról, Juhász pedig művészi szonetteket faragott a hazáját gúnyoló nemzetközi tanokról. Bocsánatot kérünk, de Juhász Gyula, a jó költő és rossz politikus, gyöngye diplomáciai összeköttetésekkel rendelkezik. Helytelenül érzi és tudja, hogy a magyar, az igazi magyarlelkű, hazáját imádó ifjúság a történetek után elismeri őt vezéréül. Ezt üzeni neki a jövő nemzedéke, a jövő generációja, a nemzet jövődöbéli fenntartója és vezetője.”

De tűrt mindent. A legsúlyosabb, amit kapott ezért, a nyilvános tettleges bántalmazás volt – éppen a pedagógusok, az ellenforradalmi rendszerhez szegődött pedagógusok részéről. Amikor a Tanácsköztársaság alatt irányító szerepet vállalt pedagógusok „bűnlajstromát” sorolták fel a tanárok, tanítók egyik gyűlésén, Juhász Gyulában megmozdult az emberség, és közbekiáltott: „Rágalmazó az, aki távollévőkről ilyet állít!” Az ezt követő incidensről a Délmagyarország így tájékoztatta olvasóit: „Az illusztris költő fellépését az izzó hangulatban a gyűlésen megjelentek nagy türelmetlenséggel fogadták. A kiáltások özöne zúdult az ajtónál álló költő felé, akinek pedig nem volt más célja, minthogy távollévő barátját megvédelmezze. A gyűlés, nem tekintve a közbeszóló személyét, a bántalmazásoktól sem riadva vissza, távozásra kényszerítette Juhász Gyulát, aki egymagában tehetetlenül állott az ok nélküli viharban.”

Amilyen következetes és tántoríthatatlan volt a nyomorgó vagy éppen üldözött tanárok védelmezésekor, éppen olyan igényes is volt velük szemben, amikor hivatásukról, tevékenységük fontosságáról volt szó. Alapvető szándéka az volt, hogy a régi, herbarti foganatású tanárt: a drillel, notesszel, pápaszemmel, ezekkel a külsőséges eszközökkel feyelmet és tekintélyt parancsoló tanárt váltsa fel az a pedagógustípus, amelyiknek jellemzője „a lélek és az értelem csodálatosan egyesült fogékony-sága a gyermek álmái és vágyai iránt.” A Juhász Gyula igényelte tanár nem lehet konzervatív, „mereven és állig begombolkozott, ódon magatartású” tanár. Az ő tanáreszménye a „mai lelkű, minden új szépség, jóság, igazság iránt fogékony elméjű és érzésű tanár”, aki „maga a testet öltött érdeklődés, szellem és jóindulat, aki egyazon érdeklődéssel nézi az antik szobrokat és a modern propagandát.” A tanártól szellemi frissességet, az új, a haladó iránti fogékony-ságot és mindennek előtt gyermekismeretet, a gyermek iránti kötelező felelősségérzetet és gyermektiszteletet követelt.

A gyermekközpontú iskola eszménye lebegett előtte. A századforduló új pedagógiai irányzataiból a maradandót, az értékeset szívta magába. Az anarchista törekvésektől elhatárolta magát. Úgy kívánta a gyermeket az iskolai munka középpontjába helyezni, hogy nem tolta háttérbe, nem merevítette statisztává a pedagógust. Ő közelebb vitte egymáshoz a tanárt és a diákot. A tanárt leemelte a katedra ridég és félelmes magaslatáról, a diákot, a remegő diákot öntudattal és tanára iránti bizalommal, új diákérzéssel telítette. Cikkeiben, publicisztikai írásaiban Juhász Gyula az intelmeket, a tanácsokat a tanároknak adta, mert az új tanár–diák viszony kialakulását az ő magatartásuk megváltozásától várta. A tanár legyen ember, viselkedjék emberként a diákkal szemben. Aforizmájában pragmatikus tömörséggel fogalmazta meg: „a tekintélyt az iskolában csak tudással és jósággal lehet fenntartani; amelyik tanár káplár akar lenni, az levizsgázik.” Maga Juhász Gyula is azért nem tudta soha elfelejteni Riedl Frigyes, egyetemi tanárát, mert egykori professzora a hallgatók közé lépve „a szívét és az elméjét tette ki mintegy az asztalra.” A tanár nem felelhet el egy pillanatra sem saját gyermekkorát, mert akkor képtelen fogékonnyá válni „a gyermek álmai és vágyai iránt.” A gyermekhez közelkerülésnek, a gyermeki lélek ismeretének fontosságát hangsúlyozta *Diák-tragédiák* címmel 1908-ban írt cikkében is. Egy pesti diák agyonlőtte magát, mert három tárgyból rovást kapott. „A lelkiismeretnek micsoda lidércnyomása feszült gyermekszívében, a felelősség micsoda tragikus ereje lüktetett gyermekagyában – jegyezte meg Juhász Gyula –, hogy egyszerre szóltan fehér halottat csinált magából a könnyelműnek látszó, kőszáló, játékos, javíthatatlan kisfiú! Talán az apja se ismerte őt igazán soha, a tanárai se, a barátai se... Elment halálosan összeszorított ajakkal, örvénybe meredő szemekkel és egy véres, fekete foltot hagyott azoknak a lelkén, akik nem ismerték eddig, akik talán rosszul szerették vagy tévesen haragudtak rája.” Ebben a cikkében érezte szükségét annak, hogy megszólaltassa alapvető tételét: a tömegoktatásban érvényesülnie kell „az egyéniség művészi kifejlesztését” szolgáló nevelői törekvésnek. „A mai tanárnak érzékeny lelkiismeretét csak egy tudat teheti nyugodttá: – vallotta meggyőződéssel – hogy a jelen formák között mennél több egyéni lelket önt kis barátaiba, mennél nagyobb szeretettel és megértéssel szemléli és segíti a jövődő virágok rügybontását és jövődő gyümölcsök megérését.” Tömeggel foglalkozni és közben önálló, eredetien gondolkodó egyéniségeket formálni! – ezt az elvet fordította szembe a népellenes rendszer rabszolgahadat dresszírozó iskolájával az 1919-ben írt *Új iskolát az új életnek* című cikkében is: a félféudális Magyarországon „... rabszolgákat termelnek egy rabszolgarendszer számára... Merev és makacs intellektualizmus volt az úr, mely a zsendülő, a fogékony fiatal intellektust a szellemi paragrafusok nádpálcájával fegyelmezte átlaggy egyéniség helyett. Az élet és a természet örök törvényei helyett legtöbbször és legtöbb helyen a szabályok kaptafáit mutogatták.”

És ezzel Juhász Gyula – a tanár–diák viszonyt vizsgálva – ki is lépett a pedagógia „szakmai” köréből, társadalmi üggyé emelte az első látszatra csak iskolai jellegűnek tűnő problémát. Mert ő a diákban az általa óhajtott társadalom jövődő polgárát akarta látni. Ezért hangsúlyozta többször, többféle megfogalmazásban: „... hiszünk abban, hogy ők, a most indulók, nálunknál boldogabbak, szebbek, jobbak lesznek és akarjuk, hogy legyenek.” „A gyermeki lélek az a tabula rasa, amelyre a jövődő írják fel a tanítók.”

Ilyen elvek irányították Juhász Gyula tanári magatartását a máramaroszigeti, lévői, nagyváradi, szakolcai, makói gimnáziumban. Pedagógiai elvek és tanári gyakorlat szép összhangja érvényesült tanári munkásságában. 1963-ban végigjártam Erdély földjét; Máramaroszigeten, Kolozsvárott, Nagyváradon, Szatmárnémetiben felkerestem Juhász Gyula még élő tanítványait. Ezeknek a beszélgetéseknek, iskolai élmények felidézésének a hangulata kapott meg a legjobban. Az egykori tanítványok engem, a teljesen idegent azonnal a rokoni fogadtatások melegeivel árasztottak el, mi helyt az első mondatot kiejtettem: Juhász Gyula tanítványához jöttem. A felcsillant szempárok, a visszaemlékezés melegébe pólyált mondatok, a keresetlen őszinteség.

megnyilatkozások mind-mind arról árulkodtak: ezek a tanítványok Juhász Gyula tanár úrban meleg szívű, gyermeki lelkűkhöz simuló, problémáikat megértő nagy emberrel találkoztak. Az összegyűjtött vallomásokból csak egyet emelek ki, a Szabó Sándorét (diákkori neve: Weisz Samu), aki 71 évével, fizikai és szellemi frissességével, munkabíráásával lepett meg először. A munkahelyén, a nagyváradai klinikán kerestem fel, aztán a lakásán véget érni nem akaró beszélgetésbe kezdtünk. „Végtelesen jól jóságos volt, nem kegyetlenkedett velünk Juhász Gyula – kezdte kiákká visszaváltozva emlékezését. – Szeretetteljes egyéniség volt. Csupa szív. A tanárok közül a nagyváradai gimnáziumban Juhász Gyula tudott a diákokkal a legmelegebb kapcsolatot teremteni. Áldott jó ember volt!” Aztán sorjázta az apró epizódokat igazolásául, fedezetül rajongó kijelentéseinek. Majd az egykori román anyanyelvű tanítványok visszaemlékezése lepett meg. Az azóta eltelt hosszú évtizedek magyarok és románok viszonyát mérgező világa sem tudta a nagy magyar költővé vált Juhász Gyula tanári, emberi arcát elhomályosítani. Sőt! Román nemzetiségű tanítványai előtt azért is emelkedett ki Juhász Gyula a többi tanár közül, mert ő nem a nemzeti ségi hovatartozandóságot nézte tanítványaiban, hanem a belső értékeket. Barna György, akinek magyar kiejtését a román anyanyelv módosítja sajátossá, arról beszélt, hogy Juhász Gyula embersége miatt figyelt fel arra, amit tanított, a magyar irodalomra. Még látogatásom idején is hosszan idézett verssorokat Juhász Gyula óráira emlékezve. „Juhász Gyula tanárkollégája, Beke tanár óráján történt. Kicsengettek már, de a tanár még az osztályban tartózkodott. Az egyik román anyanyelvű diák a csengetéskor felugrott, s a kabátját akarta magára öltetni. A tanár metsző gúnnyal, a sértegetés szándékával így parancsolta vissza padjába a diákot: Nézd, a hegyi franciát, hogy siet! Juhász Gyula szájából ilyen kijelentést nem lehetett hallani! Ő nem tett különbséget magyar, román és zsidó tanítványa között. Az ő hatására olvasom még ma is, pedig már 70 éves vagyok, a magyar verseket” – vallotta az egykori tanítvány.

*

Az iskolában Juhász Gyula igazi területe, ahol minden adottsága: nemes humanizmusa, haladó eszmeisége, esztétikai látása, átélőképessége, előadásainak varázsa maradéktalanul érvényesülhetett, az irodalomtanítás volt. Itt is új elveket, új feldolgozási módszereket hangoztatott és valósított meg. A szakolcai gimnázium értesítőjében megjelent két cikke értékes, haszonnal tanulmányozható, ma is inspiráló ösztönzéseket nyújtó dokumentum Juhász Gyula irodalomtanítása koncepciójának. Elvek és metodikai elgondolások irányították az órákon, – itt is szakítva a konzervatívval és keresve a jobbat, az eredményesebbet. Célját abban látta, hogy olyan öntudatos, ízléssel bíró olvasókat formáljon a diákból, „akik tudják, mit kell olvasni és hogyan kell olvasni.” Tudta, hogy az irodalomtanítástól függ elsősorban, hogy a diák egészséges szellemű és ízlésű lesz-e, vagy pedig „mohó gyönyörűséggel veti magát mindenféle ... szellemi perverzítások ölelő karjaiba.”

Az életre készítő irodalomtanítás volt Juhász Gyula irodalomtanítása. Itt a tananyagnak, az ismereteknek készsége, esztétikai ízléssé kellett finomulnia, átalakulnia.

Az előbb említett alapvető cél határozta meg elveit is. Tanítása középpontjába a művet, az irodalmi alkotást állította: „Olvasson a tanuló minél többet és minél jellemzőbbet.” Kiűzte órájáról a pozitívista szemléletű irodalomtanításnak az írói alkotást háttérbe szorító adathalmazát: „Az irodalomtörténet tanítása a középiskolában többé nem jelenti nevek, címek és évszámok bizonyos mennyiségét, szép és nagy általánosságban mozgó, úgynevezett méltatások hosszú sorát, de jelenti a művek megértésén és megismerésén keresztül az írói egyéniségek és irodalmi korok és irányok megértő ismeretét.” Irodalomtörténeti szelekcióját esztétikai értékek határozták meg: „... csak az értékes alkotó egyéniségeket, csak az eredeti tehetségeket kell ta-

nítani, olvasni, fejtegetni az iskolában." Az esztétikai jegyek kiemelkedő érvényesítése összefonódott nála a haladó gondolatok hangsúlyozásával is: az *Orbán lelke* című regénye szerint azt tanította, hogy „Dózsa György parasztlázadásában ugyanaz az elnyomás és keserűség tört utat magának, amely Apáti Ferenc Feddő énekéből, Hel-tai Gáspár meséjéből és a magyar dráma első kísérleteiből is kiérzik.” – Milyen bátor és határozott szakítás ez a századforduló verbális, szépségeket elsikkasztó, nacionalizmustól duzzadó irodalomtanításával!

Az alapvető célt szolgálták korszerű módszerei is. Az élményszerű irodalomtanítás híve volt: a tanárnak a művek feldolgozásakor újra át kell élnie „mindazt a lelki élményt, benső szenzációt, amit a tanítványok lelkében felidéz.” Az órának varázsa, amócionális ereje legyen, s ne ólomsúllyal, agygyötrően nehezedjék a diákokra. „Nagyon kívánatos – írta 1908-ban –, hogy a tanítás... könnyű, érdekes és művészi módja minden iskolában helyet foglaljon, hiszen a legnagyobb pedagógiai reformátorok és apostolok ideálja az, hogy mennél könnyebben, szinte játszva, mennél több érdekes, életbevágó ismeretet kell adni a jövőendő nemzedéknek.” S ha csak vázlatosan felsoroljuk többi módszeres eljárását: az egyes művek elemzéséből kell eljutni pl. a műfajnak, az irodalmi irányzatok jegyeinek összegezéséhez; a tanulók érdeklődését a feldolgozási módok variációival kell fokozni; öntevékenységüknek az egyes művek dramatizált feldolgozásakor megnyilvánulási teret kell biztosítani stb., akkor igaznak kell tartanunk az órai vázlatos erejéről szóló visszaemlékezéseket. A szakolcai gimnázium igazgatója ezt mondta: „Irodalmi, pedagógiai nézeteit és művészi elveit oly elragadóan tudta előadni, hogy hallgatóit akaratlanul is meggyőzte.” Máramaroszigeti tanításáról egyik tanártársa ezt jegyezte fel: „Órai lenyűgöző élményt jelentettek.”

*

Mindaz, amit eddig vázoltunk, nem szűk, az iskola zárt világára koncentrált állásfoglalás, nem belső iskolai ügy csupán, hanem Juhász Gyula társadalomszemléletének az iskola életére vetülő fénye. Haladó koncepciójában jelentős helyet foglalt el mindaz, ami a tudással, a kultúrával kapcsolatos volt. A Tanácsköztársaság előtti és utáni társadalomkritikájának szerves részét alkotta a korabeli iskola bírálata is. Juhász Gyula egész szemléletéből az világlik elő – s ebben különbözik azoktól a polgári pedagógiai gondolkodóktól, akiknek egyes nézeteit magáévá tette, – hogy nem elégséges az iskola belső reformja, nem megnyugtató egyes tanárok újító törekvése, mert a társadalom és az iskola szerves egységet alkot, az iskolai élet megújítása és a társadalom átalakítása egymást feltételezi. Igaz, hogy ennek a felismerésnek a magaslataira csak az 1918–19-es forradalmak idején érkezett el. De a Tanácsköztársaság előtt kifejtett számos iskolakritikai gondolata is efelé mutatott. A századforduló valláserkölcsei alapra helyezett iskolájával félreérthetetlenül szembeszegezte a maga előremutató álláspontját. 1906-ban ezt vetette papírra: „A jövő nemzedék oktatása és nevelése nem lehet ancilla theologiae, az egyház szolgálya. A modern ember szabadnak született, nem rabja sem babonának, sem előítéletnek. A modern ember fegyvere a tudás és a munka. A tudást nem a középkortól kéri és nem a túlvilág számára dolgozik. A vallás minden embernek magánügye... A valláserkölcsei alap jó lepedő, amelyben a múlt kísértete elfér... Beoltani a jövőendő nemzedék lelkébe a hazug idealizmus mérget, elavult világnézet tömjénével bódítani el a holnapba kilépőt: ez a legnagyobb erkölcsstelség.” 1919-ben már a forradalmár tisztánlátásával ítélte meg a letűnt kor iskoláját. *Új iskolát az új életnek* című írásában ezt hangoztatta: „Ez a régi iskola a reneszánszból nem a görög derűt és az egyetemes humanitást mentette át elsősorban, hanem a formalizmust, a középkori skolasztika realizmusának csökevényét. A rendtartás szellemét addig hangsúlyozták, míg a szabadság szellemét java-részt elsikkasztották. Még az a jobbik eset volt, amikor lázadókat neveltek az ő erkölcsei militarizmusukkal, a lázadók legalább gondolkozók, de rabszolgákat termeltek

egy rabszolgarendszer számára. A formalizmus rabságának iskolája a bürokratizmus rabságának élete számára nevelt és tanított... Az élet és természet örök törvényei helyett legtöbbször és legtöbb helyen a szabályok kaptafáit mutogatták." A Tanácsköztársaság leverése után, – amikor a fehérterror kultúrpolitikusi a dualizmus korának bűnös liberalizmusával próbálták magyarázni a tömegek rokonszenvezését a forradalom eszméivel s ezért 1919 után az iskolákból is száműzték még az eddigi látzólagos liberalizmust is, helyet adván a nyílt ellenforradalmi eszméknek, Juhász Gyula a nemes értelmű liberalizmus mellett szállt síkra *Tanítani és nevelni* című cikkében 1920-ban: „Az iskolába csak tudást és műveltséget, csak erkölcsöt és hitet, csak jószágot és igazságot szabad és kell bevinni, de minden gyűlölséget, minden elfogultságot, minden haragot és főleg minden politikai és felekezeti robbanó anyagot kívül kell hagyni a küszöbén.” S ettől kezdve az ellenforradalmi rendszer kultúrpolitikájának kérlelhetetlen ellenfele lett. Egyszer a kultúrfőlénnyel dicsekvő országban a dolgozó nép műveltté válásának szükségességét hangoztatta: „Tessék a kultúrpolitikát ott kezdeni, ahol legégetőbb a szükség és legfontosabb a segítség, tessék a nép, a nagy tömegek igazi műveltségét becsületesen és mélyen, szilárdan és kitartóan megalapozni!” Máskor a nacionalizmus szellemében rendezett tudomány igazi lényegére mutatott rá: „Jól jegyezzék meg e frázisok patronjaival és a jelszavak sablonjaival dolgozó urak, hogy a nemzeti színűre festett tudatlanság még nem nemzeti tudomány és hogy az álkultúra veszedelmesebb a teljes tudatlanságnál.” 1921-ben *A munkáskultúráról* című cikkében pedig egyenesen a szocialista kultúra mellett tett hitet: „Az új kultúra, amely nem a vér és vas jogán akar hódítani és nem a gépekkel akarja leigázni és elpusztítani a szellemet és a népet, ez az új kultúra valóban a munka kultúrája lesz. Egy értéket ismer: a munkát. Nem a dologtalan és megcsömörlött jóllakottak szeszérvényét akarja majd kielégíteni, de az új szépségekre és igazságokra szomjuhozóknak érdeklődését. Munkáskultúra lesz az eljövendő, a most kialakuló, a szó legszentebb értelmében, mert a munka becsületén és kultuszán épül és minden dolgozóhoz fordul. Nem kiváltságos lesz, hanem egyetemes.”

Ebben a tágabb perspektívában megragadóbb, megkapóbb az is, amit Juhász Gyula tanáregyéniségéről, irodalomtanítási elveiről felvázoltunk. A katedráról indult el, s nemcsak eszményi tanára, költője, hanem nagyon is tisztán látó kultúrpolitikai gondolkodója lett nemzetének.

S Ó S E N D R E

Sebestyén Károly

Nem lehet ugyanegy időben a klasszikus múzsák és a mondén szépasszonyok kegyeit keresni. A hajnalokba nyúló, idegnyűvő íróasztali munkák és a még tovább tartó, boros kaszinói tereferék is alig egyeztethetők össze. Vagy, vagy. Választani kell! Amíg nem késő. Aki nem mer, vagy nem tud választani, és akit sodorni kezd a sors, amit hajlamnak vagy véletlennek is nevezhetünk, készüljön el arra, hogy helyette történik a döntés. És akkor már késő. És akkor már nem lehet segíteni.

Sebestyén Károly sem tudott dönteni. Amikor végleg a múzsák felé kellett volna fordulnia, nem volt ereje lemondani a jó társaságról, az illatos és szellemes asszonyokról, a Lipótvárosi Kaszinóról, a könnyű előadásokkal aratható tapsokról és a könnyű újságcikkekről. A tudósnak indult fiatalemberből nem is lett tudós. Legfeljebb a tudomány népszerűsítője.

Sebestyén Károly tudománynépszerűsítő tárcáiért, irodalmi ismertetéseikért rajongtak a sznobok. A lipótvárosi gazdagok hozzá küldték lányaikat műveltségszerző órákra. Ezekért minden pénzt megfizettek.

Mentségére szolgálhatott Sebestyén Károlynak, hogy tudós ugyan lehetett volna, mert egész alkata erre predesztinálta, de nem volt esélye egyetemi katedrára a kurzus-időkből, amikor még Marczali Henriket, Alexander Bernátot és Beke Manót is kitesékelték az *Alma Mater* falai közül. S nem sok adottság lakozott benne, hogy vállalja a „magántudós” szerepét. Nem volt alkalmas arra, hogy – Benedek Marcell és Király György példájára – megmaradjon az 1920-as években a „salon des retusés”-ben.

Nehezen szerezte meg – sok összeköttetéssel, a műveltségszerző órákra járó lányok papáinak támogatásával, és kinos főhajtásokkal, kilincselésekkel – az Országos Színművészeti Akadémia, a későbbi Színművészeti Főiskola katedráját is. Az intézet akkor még nem érte el a mai színvonalát, de mégis több volt, mint a gimnázium. S arra is jó volt, hogy emelje az aktív színikritikus súlyát. Ezenkívül jól érezte magát a holnap hősnő, a holnapután ünnepelt drámai csillagai között.

*

Sebestyén Károly művelődéstörténetet, poétikát, irodalomtörténetet adott elő, később dramaturgiát is. Az Országos Színművészeti Akadémia tankönyvének írta *Dramaturgiá-ját*, amelynek ez az alcíme: *A drámai műtajok története és elmélete*. Az előszó helyesen állapította meg, hogy a szerző a dráma és a színpad szerves kapcsolatát hangsúlyozta; igyekezett mindkettőt fejlődésében feltüntetni, a drámát az egyetemes irodalom élő folyamatába állítani, a színpadot az emberi művelődés egyéb tényezői közt elhelyezni. Kétségtelen, hogy Sebestyén Károly nemcsak a színház és a dráma történetére vonatkozó összefoglaló műveket tanulmányozta át nagy lelkiismeretességgel, hanem az egyes korokra, stílusokra, költői egyéniségekre erősebb fényt árasztó monográfiákat, sőt, az első forrásokat is. A tankönyv természete azonban nem tette lehetővé, hogy tanulmányainak valamennyi eredményét értékesítse, hiszen tekintettel kellett lennie a könyv sajátos rendeltetésére, amely tömörséget, válogatást és feldolgozási takarékoságot kívánt.

Emlékek és tanulmányok című 1921-es kötetében sok kérdést intézett önmaga-hoz.

„Tudós? Talán valamikor, jobb csillagzatok vezérlete alatt lehettél volna, ha több benned az askéta-hajlam, a képesség a való világtól elvonatkozásra, az elvont gondolatok végiggondolására, ha ki tudtad volna irtani magadból azt, amit a tudomány fejcsóváló megbotránkozással, talán oktalan lenézéssel pszichologizmusnak csúfol.

Író? Hol az eszmék eredetisége, a formák újsága, a látás meglepő és egyben meggyőző ereje? Hol az ékesszólás gazdag áramlása, új fordulatok szikrázó elmésége, a mesemondás bája, a költő édes odaadása, magáról megfélemlítése, álomba elringatása?

Talán újságíró? Közöttük is vannak fejedelmek és napszámosok, építőművészek és téglahordók, országos nevek és névtelenek. Hogy amazok közé felemelkedjem, ahhoz a lángelme intenzív fénye és tüze hiányzott, hogy emezek sorában egy a százak közt eltűnjek, arra nem volt alkalmas a helyzetem. Noha szerettem a névtelenséget és fáj a nyilvánosság fehér ívlámpája megviselt idegeimnek.

Hontalanul én ebben a világban azért mégsem bolyongok. Nekem is van hivatásom, amelyben, mint hatalmas kohóban, egyé olvaszthatom mindazt, amit a tudós, az író, az újságíró külön-külön terem, mindegyik a maga zárt világában. Mostohán nem bánt velem sem a sors. Sőt az istenek szeretnek.

Az istenek szerettek, amikor tanítónak teremtettek . . .”

1927-ben Sebestyén Károly megírta *Summa vitae* című könyvét. Alcíme így hangzott: *Visszatekintés egy életre*. Első részét beszámolóknak tekinthetjük. Talán még helyesebb, ha úgy nevezzük: önéletrajz. Az elkeseredett Sebestyén Károly – aki nehezen tudott beletörődni, hogy az úgynevezett keresztény kurzussal, a fasizmus magyarországi elindulásával megsemmisüljön minden tudósi érvényesülési lehetősége – a következőket írta: „Autobiográfiát szokás szerint eddig azok írtak, akiknek biográfiáját hozzájuk méltó tudósok úgyis vagy megírták volna, vagy meg is írták. Sebestyén Károly életrajzának megírására alig akadna vállalkozó. Hát éppen ezért vállalkozik rá Sebestyén Károly.”

*

Önéletrajzából megtudjuk, hogy kiket szeretett az egyetemi professzorai közül. Szerette Ponori Thewrewk Emilt, az akkori idők európai hírű, kítűnő filológusát, aki úgy becsülte legjobb tanítványait, hogy barlangligeti villájába is meghívta őket. Szerette Petz Vilmost, akitől görög grammatikát hallgatott; a Kolozsvárról Budapestre felkerült Hegedüs Istvánt, a jeles latinistát, az antik világ rajongó hívét; Csengeri Jánost, aki akkor fiatal docens volt, és Szofoklész *Antigoné*-jét magyarázta görögül és szavalta el tanítványainak színészi készséggel. Szerette Beöthy Zsoltot, akit tanártársai és a diákok közül igen sokan „magyar Taine”-nek neveztek, pedig nem volt az! Legjobban szerette Gyulai Pált, akiről feljegyezte, hogy nem volt jó előadó, nehezen beszélt, és nem is tudta mindig megtartani a fonalat, de akitől nagyon sokat tanult. A professzor „szatirikus hajlandóságát és a realizmus iránti érzékét a katedrán sem tagadta meg.” Sebestyén Károly leírta, hogy miképp elemezte az öreg Gyulai Pál, aki Eötvös József életéről és műveiről tartott kollégiumot, a *Dalnok és király* című költeményt. Ez arról szól, hogy egy öreg király és egy ifjú dalnok sájkában ül a viharzó tengeren. A király fején korona, a költő homlokán friss babér. Tombol a vihar, s a király búsan búcsúzik hatalmától, a költő pedig szerelmétől. Végül a sajka, szírtre vetve, törötten elmerül. S mire a vész elült és felkel a holdvilág:

A dalnok friss babérja
Fenn úszik tükörén,
Az aggnak koronája
Temetve fenekén.

Gyulai Pált – mint Sebestyén Károly emlékezésében olvassuk – egyenesen mulattatta ez az ártatlan vers, amelyet egyes magyarázói szimbólikusnak neveztek. Gúnyosan megjegyezte: „Persze, ha a király csónakkirándulásra megy, sohasem felejtí otthon a koronáját. És a költő világért sem szállna ladikba babér nélkül a homlokán.”

Igaza volt Sebestyén Károlynak, hogy Gyulai Pál maróan gúnyos megjegyzései, amelyek Eötvös József költeménye előtt sem szelidültek meg, két irányban voltak mély hatásúak. A professzor felkeltette a diákokban az érzéket a költői igazmondás iránt, amelynek fanatikusa volt. Ugyanakkor kiábrándította őket a csalfa és túlzott romanticizmusból, s felbátorította kritikai szellemüket, hogy nyúljanak merész kézzel a legnagyobb tekintélyhez is, a legszentebbhez is, ha igazságérzetük így követeli.

Sebestyén Károly szinte atyjának tekintette Simonyi Zsigmondot, aki nemcsak diákjainak tanulmányaival törődött, hanem nagy áldozatokat hozott azért, hogy tehetséges szegény hallgatói ne koplaljanak.

Nyolc szemeszteren át hallgatta Alexander Bernátot, aki közelhozta növendékéhez a filozófiát. Alexander Bernát és Bánóczi József később baráti társaságot szervezett, amelybe Sebestyén Károlyt is meghívta, s írói megbízást adott a fiatal tanárnak a *Filozófiai Írók Tára* egyik kötetére.

Sebestyén Károly már egyetemi éveiben nagy szenvedéllyel fordult a színház felé. A fiatal egyetemi hallgató nem akart sem színész, sem színpadi szerző lenni, de

mindenképp látni akarta a bemutatott darabokat. Homályosan, ösztönösen élt benne valami olyan elképzelés, hogy a jövőben még lesz mondánivalója a drámáról, a színészetéről, a színpadról. Vasárnap hajnalban beállt a tömegbe, hogy a következő vasárnapra a legolcsóbb karzatjegyet vehesse a Nemzeti Színház vagy valamely más színház előadására.

*

Ösztöndíjas diákként Lipcsébe és Berlinbe is eljutott. A lipcsei egyetemen még alaposabban megismerhette a filológia problematikáját, céljait, módszereit, elágazó diszciplináinak kölcsönhatásait. Itt nemcsak érdemes és érdekes témák keresésére állították be, hanem azok kidolgozásának módszereit is. „Ha én a Leipzig kijelölte úton tovább haladok, lehetett volna valami belőlem” – írta Sebestyén Károly.

Lipcséből azonban a sokkal élénkebb Berlinbe került. A német fővárosban a színházak elvonták tudományos érdeklődésének egy részét. A *Pesti Hírlap* közölte *Az ember tragédiája* berlini bemutatójáról szóló cikket, sőt, táviratban szőlitotta fel, hogy küldjön tudósítást Konti József *Suhanc* című operettjének előadásáról is, amely Kúry Klárának szép sikert hozott.

Berlinből Kopenhágába utazott, ahol ott lehetett Csiky Gergely darabjának, a *Proletárok*-nak dániai premierjén. Nyolc magyar tapsolt a nézőtérén.

Elzarándokolt Helsingörbe, Hamlet sírjához is.

Amikor visszatért külföldről, több írása jelent meg a *Magyar Nyelvőr*-ben, a *Nyelvtudományi Közlemények*-ben és az *Egyetemes Philológiai Közöny*-ben. Gyulai Pál megnyitotta előtte a *Budapesti Szemlé*-t.

A Gyakorló Gimnáziumban, Kármán Mór oldalán kezdte tanári pályafutását. Rajongott Kármán Mórért. Joggal látta benne az akkori idők egyik legnagyobb pedagógusát.

A Gyakorló Gimnáziumból a Barcsay utcai gimnáziumba helyezték át. Azt írta ottani működésének kezdetéről: „Alig dolgoztam az iskolában néhány hete, már legendák keringtek kérlelhetetlen szigorúságomról.... Aki a puskából próbálta kiolvasni a latin szöveg fordítását, az az én szememben „erkölcsi hullá” volt. Az igazolatlanul mulasztót legalább is úgy értékeltem, mint a büntető bíró a sikkasztót.”

Talán egyetlen tanár sem foglalkozott annyit diákjaival, mint ő.

Bálint Lajos, az ismert műfordító és a Nemzeti Színház későbbi dramaturgja, aki tanítványa volt, megírta, hogy Sebestyén Károly, mint osztályfőnök, nemcsak saját tárgyával, a latinnal, hanem diákjainak általános előmenetelével is törődött. Egyszer így állított be latin órára:

„– Krausz, hallom, hogy maga ma rosszul felelt matematikából. Miért?

A fiú azt felelte:

– Nem értettem az anyagot.

Sebestyén Károly így válaszolt:

– Akkor megmagyarázom.”

És latin óra helyett, matematika órát tartott. Elmagyarázta azt a matematika anyagot, amit Krausz nem értett meg. Csakhamar képletek és levezetések töltötték meg a táblát. Bebizonyosodott, hogy Sebestyén Károlytól a matematika sem volt idegen.

Bár akkor is, később is örökösen pénzhíánnyal küzdött, többször előfordult, hogy kiegyenlítette a szegény diákok tandíj-tartozását. Nem engedte, hogy a „tandíj-ellenőrző tanár” hazaküldje és kellemetlen helyzetbe hozza valamelyik diákját.

Amikor bejött az osztályba, halkan odaszólt az illető tanítványához:

– Csak azt akarom mondani, hogy kifizettem a tandíját. Ha egyszer lesz az édesanyjának pénze, majd megadják nekem.

Bálint Lajosnak hetedikes vagy nyolcadikos korában két műfordítása jelent meg *A Hét*-ben. Az iskola igazgatója tudomást szerzett erről, és – mivel diáknak nem.

volt szabad semmiféle folyóiratba vagy újságba írnia – megrovásban részesítette. A fegyelmi büntetést Sebestyén Károly, mint osztályfőnök, hirdette ki a tanítványai előtt. Dörgedelmes beszédet tartott, valósággal agyonverte az igazgatói megrovásban részesült diákokat, a végén azonban így fejezte be mondanivalóját:

– Bálint, örüljön, hogy kivételesen nem csapták ki. Örüljön, hogy megúszták igazgatói megrovással... De a két műfordítás jó.

•

Sebestyén Károlyt mindig elvonta a nagyobb művek megírásától az újságírás. Ez gyógyíthatatlan szenvedélye volt.

Tizenhét esztendő korában küldte be Kaposvárról első cikkét a *Pesti Hírlap*-nak. A lap vitát rendezett Csáky Albin gróf, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, középiskolai reformtervéről, amely bejelentette a görög nyelv kötelező tanulmányának megszüntetését és a „görögpótló” bevezetését. Sebestyén Károly, aki még diák volt, szerencsétlennek nevezte ezt a fakultatív megoldást.

Schwartz Gyula országgyűlési képviselő, a kiváló hellénista, aki később az antik történelem egyetemi tanára lett, Sebestyén Károly cikkével szemben lándzsát tört a miniszter javaslata mellett. Láthatóan a karrierjét akarta megcsinálni. A tizenhét éves Sebestyén Károly azonban nem vonult vissza, hanem a miniszter után a tudománytalan megoldást vállaló tudóst is megtámadta.

A millénium évében volt Magyarország tanítóinak és tanárainak második egyetemes kongresszusa. Erről a tanácskozásról Sebestyén Károly számolt be a *Pesti Hírlap* olvasóinak. Kitűnően látta el feladatát.

A *Pesti Hírlap* külső munkatársából a *Magyarország* színikritikusa lett, majd a *Budapesti Hírlap* gárdájába került. Rákosi Jenő lapjánál nemcsak színibírálatokat, hanem tárcákat, sőt, olykor vezércikkeket írt. 1915-ben, amikor Alexander Bernát átment a *Pester Lloyd*-hoz, őt kérték fel a *Budapesti Hírlap* vezető színikritikusának.

1918-ban Sebestyén Károlyt is a *Pester Lloyd*-hoz hívták színházi, irodalmi, kulturális, társadalmi problémákkal foglalkozó cikkek írására. 1919 őszén – Alexander Bernát távozása után – átvette a színikritikai rovatot. „A sors, amelynek titokzatos hatalmát az én esetemben Vészi József barátom képviselte, úgy határozott rólam, hogy német újságíró legyek – olvassuk vallomásában. – Ebben a tisztemben is megtaláltam becsületet és talán nem is egészen meddő programomat, amelynek két sarkalatos pontja: kaput tárnai a világirodalom birodalmába minden magyar értéknek, amely erre rászolgált, és viszont megismertetni a művelt magyarsággal minden külföldi terméket, amelynek világirodalmi rangja van. De bárha mostanság irodalmi munkásságom túlnyomó részben németnyelvű, mégis csak magyar írónak érzem, vallom, tudom magamat.”

Később – amellet, hogy a *Pester Lloyd* cikkírója és kritikusa volt – névtelenül rövid vezércikkeket írt *Az Est*-nek és névvel hosszúakat a *Pesti Napló*-nak. *Az Est* egészen kurta, de többnyire nagy gonddal készült vezércikkeinek – amelyeket Miklós Andor főszerkesztő rendszerint megbeszélt a kijelölt munkatársakkal, és amelyek nem egyéni véleményt fejeztek ki, hanem a lap álláspontját hirdették – olyan szerzői voltak, mint Kárpáti Aurél, Kemény Simon, Szép Ernő, Pásztor Árpád, Lengyel Ernő, Tóth Árpád, Bálint György.

Szívesen megdicsérte kritikáiban a fiatal tehetségeket, akkor is, ha nem volt hírnevük. De élesen megbírált azokat a színpadi mesterembereket, akik olcsó sikerre törekedtek. Nem érdekelte a szerző neve, rangja, ünnepelettsége vagy világhíre. Molnár Ferenc nimbusza sem tartotta vissza attól, hogy gyengébb darabjairól rossz véleményt mondjon.

Nevetve mesélte egyszer a Lipótvárosi Kaszinóban:

– Voltak idők, amikor a magyar drámaírók túlnyomó többsége megszüntette velem az érintkezést. A színpadi szerzők jelentős része nem köszönt nekem vagy nem fogadta a köszönésemet. A vérmesebbek kiterjesztették a bojkottot családomra is.

•

1939 július 23-án *A 80 éves kritikus* címmel Sebestyén Károly a *Pesti Napló*-ban cikket írt arról, hogy St. John Ervine, a londoni *Observer* színházi kritikus, aki mellesleg sikeres drámaíró és irodalmi tényező is volt, levelet kapott egy szorgalmasan színházba járó nyolcvanéves bácsitól. Ez a bácsi – visszaemlékezve aranyifjúságának és daliás férfikorának színházi élményeire – azt kérdezte levelében: hol vannak az igazi színészek? Vajon megtalálható-e Forbes Robertson, Charles Wyndham, Charles Werner, Henry Irving mása vagy méltó utóda? „Nagyon lekötelezne, ha megmondaná nekem, hogy a mai színészek éppoly értékesek-e, mint a régi csillagok, vagy én vagyok-e reszketőfejű vén bolond?”

St. John Ervine sietett válaszolni az *Observer* hasábjain, és megnyugtatta az ismeretlen nyolcvanévest, hogy egyáltalán nem tartja bolondnak. Ezután hangoztatta: nem bizonyos, hogy a régi nagyok, akik beírták halhatatlan nevüket a színművészet történetébe, éppoly nagyok volnának-e az új közönség szemében, mint kortársaik ítéletében voltak.

Sebestyén Károly hozzátette: „A nyolcvanéves kritikusnak be kell látnia, hogy hatvan év óta nagyon változott a világ és minthogy a világ változott, megváltozott a világ tükörképe, a dráma is. És minthogy a dráma megváltozott, más lett a dráma tolmácsolója, a színművészet is. A mai színész lehet éppen olyan nagy, mint a hatvan év előtti: csakhogy másképpen nagy.”

A *Pesti Napló*-ban megjelent cikk úgy folytatódik, hogy a nyolcvanévesek nálunk is felvethetnék a kérdést: vannak-e még a magyar színművészetnek nagyjai? Mert nálunk szintén megváltozott a színjátszás stílusa. Ezt ő is megállapíthatja, mert nincs ugyan nyolcvanéves, de ötven éve látogatja a fővárosi színházakat, és az ötven évből több mint negyvenet kritikusai hivatása gyakorlatában töltött el.

Nagyon szép az az áttekintés, amelyet azokról a színészekről adott, akiket hosszú pályája során megtapsolt vagy megbírált.

„Még láttam Szigeti Józsefet, mint Harpangont, mint Menenius Agrippát, mint Öreg Pásztort (Shakespeare *Téli regé-jében*). Jelen voltam *A nagymama* bemutatóján Prielle Kornéliával, a *Nóra* premierjén Márkus Emmával. Nagy Imre, a meglevevencedt Belvederei Apollo, a legtökéletesebb férfiszépség, a Tragédia Ádámját szavalta. Újházi Shylockkal próbálkozott, francia bohózatokban fáradsra nevette a nézőit és mint Knabe Farkas Jeremiás, könnyeket csalt szemükből. Náday elkápráztatott eleganciájával, kecses könnyedségével, nagyvilági modorával, elmés társalkodásával, Vízvári Troilus és Cressida-ban Theritészt játszotta és megrendített bennünket torz figurájával, feneketlenül gyűlölködő, ingerlő, sértő demagóg szóaratával. És másnap megjelent mint Pry Pál és harsány kacaj követte az örökre kíváncsi, tolakodó, locsfecsi figura minden félszeg mozdulatát. Szacsvey érchangja egy ércszobrot szólaltatott meg, akár Brutus, akár Petur, akár Bannak Gerő volt a színpadi neve. Mit szólunk Jászai Mariról, akinek Elektráját az első előadáson láttuk és hallottuk ugyanazzal a szent borzalommal, ahogy a görög nép az Akropolisz déli lejtőjén, vagy valahol Akragaszban vagy Kis-Ázsiában Szofoklész fenséges igéit. Medeát láttuk és Gertrudist, a tébolyodott angol királynét, aki összeroskad saját átkozódásának súlya alatt. És ugyanennek a példánul gazdag és boldog színésznemzedéknek élén csodáltuk és szerettük a legbájosabb Desdemonát, Oféliát, Cordeliát, Melindát, és a francia társalkodó drámák imádandó hősnőjét, a szépséges, ragyogó, vibráló, démoni Mme dr Simrose-t, Frou-Frou-t és Fernande-ot, Márkus Emmát. És megbűvölten hallgattuk Csillag Teréz zengő szavát, csodáltuk okosságát, frissességét, elmességét. És áhitattal bámultuk Hegyesi Mari madonnaszépségét és nemes bensőségét.

Akik a legnagyobbakat felváltották, azok is méltók voltak elődeikhez és a Nemzeti Színházhoz. Pethes, Gál Gyula, Ódry, Beregi, a hölgyek közül Fáy Szeréna, Lánczy Ilka, Alszegehy Irma – pusztán emlékezetből, emlékeimből idézek – tartották az ország első színpadának előkelő színvonalát. A millennium évében megnyílt a főváros második nagy prózai színháza, a Vígyszínház, amely Ditrői Móríc vezetése alatt iskolájává lett egy új, merőben modern és mégis gyökeresen magyar színművészetnek. Hegedüs, Szerémy, Fenyvesi, Tanay, Varsányi Irén, Harmath Hedvig, Nikó Lina, Haraszthy Hermin és megannyi más csillaga – nem sztárja – a színjátszásnak emelte fel az új házat csakhamar a régebbinek magasságába. Harmadikul a Magyar Színház is beállott a nemes versengésbe, szintén kitűnő eredménnyel. Ez a színpad is bőségesen termelte nemcsak a megbízható, jó erőket, hanem a nagyszabású művészi egyéniségeket is. A magyar színészet klasszikusai közé emelkedett közülük Gombaszögi Frida és Törzs Jenő, hogy a többiekéről helyszúke miatt ne is szóljunk . . .”

Sebestyén Károly nagy idők nagy tanújaként láthatta a színészi játéktílus fejlődését a színpadi retorikától, a bőszerű tirádáktól az új darabokig, amelyekben az volt a színészi feladat, hogy egyszerű szavakkal, szinte jelentéktelen felmondatokkal érzékeltessék a szerepet, a cselekményt. Szépek voltak a bőségesen áradó színpadi retorika virágai, képei, hasonlatai! De mennyivel nagyobb virtuóztatás kellett ahhoz, hogy az egyszerű szavak, a jelentéktelen felmondatok jelentőssé váljanak!

*

1939-ben a Nemzeti Színház egyik főpróbáján véletlenül Sebestyén Károly mellett ültem. A szünetben is együtt maradtunk. Előbb a fiáról, George Sebastianról, a híres karmesterről, a moszkvai rádió akkori főzeneigazgatójáról beszélt, aki Hitler elől szökött a Szovjetunió fővárosába; később visszaemlékezett a régi kritikusokra.

– Bizony, nem kevesebb, mint negyvenegy esztendővel ezelőtt lettem a *Magyarország* színházi kritikusa – mondotta. – Amikor az első főpróbán megjelentem, feltűnt nekem, hogy mennyi szakállas fiatalember ül az első széksorban. Kacziány Géza kollégám és barátom, a német és angol irodalom kiváló szakértője, aki szintén tanárból lett színházi bíráló, megkérdezte: „Ugye, a szakállas keselyűket nézed?” A szakállas fiatalok kritikusok voltak. Kacziány Géza túlzás nélkül nevezte őket keselyűeknek. Ezek a ragadozók kivájták a szerző szemét. Pedig a legtöbbjük nagyon tudatlan volt. Valamikor a kritikusok úgy írtak, hogy nem egyszer meggyilkolták a drámaíró is, a drámát is . . . Most, láthatod, a kritikusoknak nincs többé szakálluk, bajuszuk. A szakállas keselyűk helyén olyan kritikusok ülnek, akik értik a mesterségüket, és nem gyilkolás, hanem magyarázás a mesterségük.

Sebestyén Károly azért tudta megtartani évtizedek múlásával is tekintélyét, mert – a *Magyarország*-tól a *Pester Lloyd*-ig vezető útján – fejlődött a rohanó időekkel. Megértette a régebbi stílusok kiváló képviselőit, és megértette az új stílusok megízeltatőit is.

VÁRÓCZI ZSUZSA: *Váci Mihály: Szegények hatalma*

STENCZER FERENC: *Dalos György: Szavaink születése*

ANTAL GÁBOR: *Sós Endre: Felvillanó arcok*

Váci Mihály: Szegények hatalma

„Az érzelmek forradalma csak most szerveződik – ennek még nem álltak az élére. A gyárakat könnyebb államosítani s a földeket felosztani. Nehezebb kivívni és megvívni kényelmeink és képzeink, szokásaink és előítéleteink közepette hitünk és érzelmeink, szép szenvedélyeink forradalmát.” – írja Váci Mihály. (A zsezmadar, 120). S verseivel, prózai írásaival ő maga igyekszik ennek a forradalomnak az élére állni.

Ez a cél irányítja már témaválasztásában is. Az egyén érzésvilága csupán periférikus helyet kap költészetében, pontosabban, az egyénnek elsősorban a társadalmi jelenségekre való reagálását ábrázolja.

A szerelem, ez a legtipikusabban magán-érzés, nála az emberekkel való kapcsolat megteremtésének eszköze, a közélet harcaiban görcsbe merevedett lélek ebben találja meg a feloldódást:

– s ha ökölbe szorít a küzdelem haragja,
befelé fordult körmeimet te tűröd.

(Tenyér)

Szerelme mélyebb tartalmát is az adja meg, hogy szerelmese egy azok közül a szegények közül, akikért írni, élni akar.

A betegség, amely a *Mindenütt otthon* kötetben még állandóan visszatérő ihlető forrás, a *Szegények hatalmában* többé nem közvetlenül, nem megnevezetten, hanem csupán a szenvedés egyik elemeként inspirál. Sőt még ez a szenvedés sem mindig közvetlenül tárgya az ábrázolásnak, hanem a legtöbbször csak közeg, katalizátor, amelynek segítségével a világot elemeire bonthatja, s lépcsőfok a másokat tisztító hősi példakép vállalásához: „A sorsod ez :– a szenvedéseket / széppé tenyészteni szíveden, / hogy ami szétmar, felfal tégedet, / másoknak édes gyógyszere legyen.” (A sorsod ez).

Az elemeire bontott világból egyetlen jelenségcsoportot emel ki: hogyan találja meg népe, az a közösség, amelyben gyermekkor óta „csak a legvégtetesebb és értelmetlenebb tragédiákat látta”, helyét változó, alakuló életünkben.

Mivel Váci elsősorban lírikus alkat, az objektív valóság jelenségei csak áttételesen, a költő állásfoglalásában tükröződnek. Az epikus szándék ebben a kötetben is – akárcsak a *Mindenütt otthonban* – a ciklus-beosztásnál érhető tetten.

A *Hazajöttél* c. ciklusban a gyermekkor emlékeiből és a felnőtt tapasztalásaiból a múltat rekonstruálja. A vágyakozás és a részvét hangja uralkodik ezekben a versekben. *Otthon* c. költeményében egy jelkép és egy jelképpé átlényegülő metafora segítségével tömöríti egyetlen képbe múlthoz, jelenhez, jövőhöz való viszonyát:

Dúdolva, sirva járok itthon,
Fogam közt friss piros virág.
Részegen, ájulásig szívom
a múlt keserű diófa-illatát.

(*Otthon*)

A jelen képe több komponensből áll össze szerves egésszé. A *Zene* és a *Kényszerű gög* hol bizakodó, hol csüggedt pillanatképei korunk ellentmondásos, feszültségeket rejtő arculatát idézik. A *péteri had*-ban az elégedetlenség, az ellentmondások kórokozóit kutatja, s mond felettük maróan gúnyos ítéletet. Jellemző, hogy ebben a ciklusban az ironia a képi ábrázolásnak szinte összes egyéb eszközét kiszorítja.

Az ellentmondások feltárása után a *Szelíden, mint a szél* c. ciklusban a jövő felé fordul. A jövő, a kommunizmus távlatának megidézésére nem alkot új elemeket. A jövőt a múlt képeivel, legmelegebb, legmeghittebb miniatűrjeivel ábrázolja. Ezzel érzékelteti, sőt szuggerralja, hogy a kommunizmus elvont, tehát idegenül csengő fogalma tulajdonképpen azonos a hajdani szegények legirracionalisabb, legdédelgetettebb álmaival (*Szegények hatalma, Miránk hasonlits, kommunizmus!*). A szintézis még magasabb fokon valósul itt meg, mint a *Mindenütt otthon* utolsó ciklusában. A bizalom, a humanizmus hangjait a jövőbe vetett rajongó hit egyesíti zengő szimfóniává.

Váci nem csupán ábrázolja ezt a regénytémaként kínálkozó változást, hanem idézi, temeti a múltat, harcolja a jelent és hirdeti a jövőt. Szenvedélyessége már nem azonosítható csak a lírai alkattal. Verseiből könnyen kimutathatók Petőfi, Ady, Illyés Gyula és főként József Attila ihletését. Az említett költők nemcsak hangjára, hanem magatartására is hatottak. A Váci verseiben megjelenő lírai hős, típus rokon-ságát azonban talán még távolabb kell keresnünk.

A Vácival foglalkozó írások több helyen említik, de nem részletezik azt az eszmei, magatartásbeli, sokszor formai hasonlóságot, ami Váci és Majakovszkij költészete közt kimutatható. (Majakovszkijt ebben az összefüggésben mint egy típus képviselőjét említjük.) Mindkettőjük központi problémája a forradalom győzelméért vívott harc segítése. József Attila is a forradalomért ír, kibontakozását azonban már nem éri meg. Vácinak – Majakovszkijhoz hasonlóan – már egy új helyzettel kell szembenéznie. Ezt több helyen, különböző formában, de azonos tartalommal úgy fogalmazza meg: már nem szolgál, de még nem is szabad a nép; vagyis a forradalom második, nehezebb szakasza, a tudat, az érzések forradalma még nem valósult meg.

A tudatátformálás szolgálatába állított irodalom tulajdonképpen propaganda, de ebben az irodalomban teljesen átértékelődik a propaganda fogalma, az igehirdetés, a hitvallás értelmével rokonul, ihletett tanítássá szentelődik. Ennek első feltétele a költő teljes odaadása, az eszmével való tökéletes azonosulása. Ismét egy olyan pont, ahol a két költő magatartásának hasonlóságára feltétlenül rá kell mutatnunk, hiszen Majakovszkij is annyira odaadja magát az ügynek, amelynek harcosa lett, hogy szinte egyetlen sora sincs saját belső világának, magányos óráinak, halkabb érzéseinek, rejtett álmainak, illanékonyabb, halványabb hangulatainak ábrázolására. S ez a személyestől, a bensőségesen líraitól való elhajlás Vácinál is szembetűnő.

A formai rokon-ság, hasonlóság is az említett azonos feltételekből fakad. A győzelem, a helyreállítás, az építés napjaiban mindkét költő ráeszmél arra, hogy van még mit rombolni is. Egyforma szenvedéllyel, egyformán a gúny fegyverével fordulnak a jövő felé ívelő út torlászai ellen. S a jövő távlatait, a forradalom győzelmét

hirdető versek pátosza, hite, szenvedélye egyaránt az emocionális szóképeknek biztosít előnyt mindkettőjükénél.

A tudat forradalmának követelményei közül most csupán egyet szeretnék kiemelni. Nem mintha Váci költészetének ez lenne az egyedüli értelme vagy célja, csupán azért, mert ezt a jelenséget eddig kevesen vizsgálták vele kapcsolatban.

Az isten képzetét elvettük az ifjúságtól, s vele azt az erkölcsi normatívát is, amely az üdvözülésben kereste az élet célját. Helyette csak építési programot tudtunk adni, de olyan erkölcsi rendet nem, amelyhez magatartását mérhetné.

Kétezer év óta, csaknem századunkig, a szegények, az elnyomottak mindig a maguk vallásos hitét állították szembe az elnyomók egyháztól hirdetett uralmával. A bibliában találták meg a jogalapot a szegények uralmához, a biblia képeiben alkották meg a reményteljesebb világot. A keresztény szimbolika és fogalomvilág így válhatott haladó költészetünk szerves részévé, ezért van az, hogy képalkotásában – egészen a mai napig – szinte egyetlen költő sem hagyta figyelmen kívül ezt a forrást. Váci szókincsében is igen gyakran fordulnak elő a kereszténység fogalmi jelei (glóriája ragyog, sövényes menny, áldott ereklje, stb). Metaforáiban, megszemélyesítéseiben is gyakran ezeknek a szimbólumoknak az alkalmazásával teszi érzékletessé, árnyaltabbá mondanivalóját (Pl. „Mindnyájunk szíve ma-született Jézus.” „Zarándok felhők szembehozzák / szentképeink, miket imádtunk.” stb).

Példák sorolásával bizonyíthatnók, hogy nem egyedi, véletlen jelenséggel állunk szemben. Minden bizonnyal költészetünk biblikus néphagyománya itt az ihlető forrás, semmi esetre sem tanúsítja Váci világnézeti kettősségét.

Mintha azt kísérelné meg Váci – a nép számára is ismert és haladó hagyományokban gazdag jelképrendszer segítségével –, hogy a kommunizmus építési programját erkölcsi renddel egészítse ki. Ha ugyanis ebből a szemszögből vizsgáljuk az említett példákat, azt tapasztaljuk, hogy a jelképek valóban olyan egységes rendszerré állnak össze, amely ellentmondás nélkül simul bele Váci világnézetébe.

Rendszerének központi eszméje a kommunizmus, a győztes forradalom, az ember megváltásának eszköze. Ebben a megváltási folyamatban a maga számára is helyet keres.

Küldetéstudata már a *Mindenütt otthon* kötetben megjelenik: a tanító akar lenni, „ki fénybe tör, ragyogó hit a lombja, / irány azoknak, jel és biztató, / kik jönnek barázdákban botladozva.” (Jegenye-fényben). Ez a jelkép a *Szegények hatalma* c. kötetben még nagyobb arányokat ölt:

„A pásztorok, ácsok fiát most / várja a törvény temploma, / áldja s felfeszíti a Város / nehéz keresztútjaira. Siratom ifjúságom táját, / áldom Ünnepi Városom, / hova én sem hoztam megváltást, / s ahol én is elkárhozom.” (Búcsú és üdvözlés).

Úgy gondolom, a versben nemcsak a jelképek, hanem a megváltás feladatára vállalkozó költői attitűd is Ady erős hatását mutatják. Amikor önállóan méri fel a lehetőségeket, sokkal realisabb feladatra vállalkozik. A *Betlehemes*-ben ő is a pásztorok egyike már csak, kik „ájtatos gondban / virrasztanak, – szemük a csillagon; / jönnek vörös fényét követve: – hol van, / amire oly rég vár a bizalom.”

S költészete elemeit, eredményeit és kudarcait számbavéve már véglegesen jelölheti meg saját feladatát: „A nékem osztott földnek / igaz apostola voltam.” (Mindennek összege). De ahogy ezekben a *Szeliden, mint a szél* ciklusba tartozó versekben minden kérdésfelvetéssel szintézisre törekszik, itt is már nemcsak önmagának, hanem egész népének ad programot, jelöli meg az utat.

Az új eszmét, amelynek apostolává szegődött, nemcsak az ész érveivel, hanem teljes érzésvilágával is megragadja. A középkori misztikusok érzelmi vallásosságára emlékeztető rajongással ír a forradalom győzelméről. A téma magasztosságának megfelelően ezekben a versekben találja meg a legmegfelelőbb formát is, hol ódai magasságokban szárnyal, ragyogó képeket alkot, hol éppen a legegyszerűbb, legtermészetesebb eszközökkel érzékelteti az eljövő megváltást. A szegények forradalomvárásiának kifejezésére pl. nagyszerű asszociál egy ragyogó metaforát egy apró, meghitt, mondhatnók mindennapi természeti képhez:

vezet! – akár hajnalban járó fácán
füvön vont szárnyától törve – a harmat:
– széttört könnyeink tompa ragyogásán
nyomozzuk a Nap-mellű forradalmat.

(*Szegények hatalma*)

Azok az elemek és az a mód, ahogy eszméit, új hitét hirdeti, egyszerre teszik tehát a középkori prédikátorok és a forradalmi szovjet írók rokonává.

Ez a rokonság, ez a beállítottság Váci költészetének több jelenségére magyarázatot ad. Ez magyarázza mindenk előtt tematikájának szűkkörűségét. Életműve azonban nem lezárt, s így hihetjük, amellet, hogy „félajult ifjúsága” „szép haragjait” is megőrzi, a mai ember bonyolult tudattartalmának, a költő belső világának eddig elhanyagolt jelenségei is helyet kapnak még benne.

Az irodalom hatásosságához azonban nem elég a hit, a meggyőződés, sőt még a törvényszerűségek helyes felismerése sem. Meggyőző ereje végső fokon éppen művészségében rejlik. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk Váci költészetét, akkor is azt kell megállapítanunk, hogy a helyes úton halad. Korábban többször igyekezett azzal hatni, hogy szabad folyást engedett érzelmeinek, meggyőződését egészen közvetlenül, sokszor az előbeszéd – talán szándékos – „keresetlenségével” akarta az olvasóvá tenni. A meghittség, emberközelbe hozás szándéka azonban nem mindig szült szerencsés megoldásokat. Még ebben a kötetben is tanúi vagyunk néha annak, hogy a nagy eszmék hirdetéséhez kialakított hang patetikussá, túlzottan érzelmessé válik, ha a költő kevésbé magasztos témához alkalmazza. A saját megnemértettséget panaszló *Jöjj vissza, hű betegség!* c. versében pl. a túlzott érzelmnyilvánítás kevésbé eredeti fordulatokat eredményez. Másutt az aktualitásra törekvő törli meg a képek egyébként művészi sorát „A Nap rozoga kis szekér, / vonja két háztáji tehén; / ki-méli őket, oldalog / előttük a gazda – gyalog. / Szuszog a két tehénke, bög; / – dombra dőcög a délelőtt.” (Ösz)

A mondanivalóval párhuzamosan formailag is egyre igényesebbek versei. A műgond fokozódása jól megfigyelhető a kötetben belül is, hiszen a múltat és jelent felmérő négy ciklus után éppen az utolsóban gyűjti össze a jövő győzelmét hirdető nagy verseket. Nem véletlen, hogy a szintézisre törekvő *Szelíden, mint a szél* c. ciklusban valósul meg legmagasabb szinten a tartalom és forma egysége. Ez a biztosítéka annak, hogy tematikájának, mondanivalójának színesedésével párhuzamosan az intímabb lírai ábrázolásnak leginkább megfelelő, árnyaltabb hangot is megtalálja.

Összegezve a *Szegények hatalma* c. kötetével kapcsolatban felmerült gondolatainkat, mindenk előtt azt a fejlődést kell hangsúlyoznunk, aminek előző köteteihez viszonyítva tanúi vagyunk. A jelen viszonyok közt Váci a tömegek meggyőzését, a tudat átformálását tekinti a költő legfőbb feladatának.

Ennek érdekében igyekszik két utolsó kötetében a tudati jelenségek totális ábrázolását megvalósítani. A *Mindenütt otthon*-hoz viszonyítva látszólag szűkülést tapasztalunk, hiszen a *Szegények hatalmában* a köztudat jelenségei szinte teljesen kiszorítják az egyén problémáit. Az ellentmondás azonban csak látszólagos. A két kötet önmagában valóban lezárt egész. A *Mindenütt otthon*-ban a költő saját helyét keresi meg a változó világban, a *Szegények hatalmában* népe figyelmét akarja a legégetőbb kérdésekre irányítani. Ez a viszonylagos lezártág azonban nem jelent befjezettséget, sőt éppen a legfontosabb egyéni és általános problémák megoldásával teremti meg a lehetőséget együttes, komplex vizsgálatukhoz, és formailag is még magasabb szinten megvalósuló szintézisükhöz.

VÁRÓCZI ZSUZSA

Szavaink születése

Dalos György piros fedelű, furcsa című verseskönyve megállásra készíti az olvasót. Olyan költőnk jelentkezik most, aki majdnem egyidős szabadságunkkal. Gyerekkora a fényes szellők tüdőt tágitó, szívet nemesítő idejére esik. Értelme akkor nyiladozott, amikor új világunk hajnalán álmaink helyébe magasba törő terveink kerültek: gondolatvilágában a múltat idéző grundok helyett a hősi korszak teteteinek színhelyei élnek. Élményvilága az elmúlt 10–15 évben bontakozott ki. A háborút nem ismerte, ő a békébe született bele:

„En békére tettem fel életem.

A háborút nem láttam. Nem hiszem.”

– írja a *Békevers* c. költeményében. Ihletője tehát már a szocializmus. Fiatal költőinknél eddig szinte feladatszerű következetességgel megírt Első ciklusa más témát kap, más élményvilágot tükröz, mint kortársaié. A fasizmus és a háború borzalmi ihlette versek helyébe itt a „Fogadj magadba közösség” gondolat megénekklése kerül. Beköszöntő verse, az *Ifjúkor* tele van a fiatalság lelkes programjával. A költemény lelket nemesítő sodrása elvonja a figyelmet a rímek kuszaságáról, a ritmus gyakori töréséről, a kissé megmunkálatlan képekről. Bár itt még csak a helyzet vázolására vállalkozik, – ki várna itt érett látást, disztigvált elemzést –, de megkapó az érzelmek tisztasága.

Első ciklusa eszmélő időszakának verseit és gyermekkorát megidéző későbbi költeményeit tartalmazza. Megszerkesztése néhol egyenetlen, nem teljesen indokolt, de mindenképpen markáns képet vázol elénk, melynek kontúrjai talán nincsenek tussal meghúzva, de ceruzavagy tollvonásainak határozottsága a rajzolás biztos készségére vall. A fentebb már idézett motívum: „Fogadj magadba közösség” – a *Kiút* c. versből – Dalos költészetének alapállását jelenti. Kristályosodó mai életünkbe „visszalop” ő valamit: a dogmatizmus lejárta fogalmakat, szókapcsolatokat. De nála úgy érezzük, hogy eljött az idő, amikor már nem szabad gyanakvással néznünk szavakra. Szemléletének maiságára mi sem jellemzőbb, mint az, hogy példaképe nem a történelem vagy a jelen valamelyik nagyja, hanem a minden napok egyszerű embere: „Olyan szeretnék lenni, mint – akárki, aki náiam igazabb.”

Ars poeticájának nyolcszoros tömör versszakai a téma súlyosságát, komolyságát húzzák alá. Verseit a történelmi múlt okos elemzésének birtokában hatja át a társadalmi felelősség, elkötelezettség (*Csendesebben*). A megérett nehézségek („... e korban ... a tiszta szó még ritkaság.”) nem bizalmatlanságot keltenek benne, hanem felelősségérzetét növelik. A befejezés nagy lélegzetű kitarulkozás: a vers elején felbukkanó, rossz sejtésű háborús gondolatot a szabadság és a végtelenség békéltető dialektikája oldja fel.

A középső – *Csodatevő* – ciklusát a szerelem és az első moszkvai év ihlette. A ciklus többnyire rövid versek sorát villantja fel és ezzel bizonyos nyugtalanságot érzékeltet. A szerelem megénekklésében sem konvencionális: az új, emberi kapcsolatokat keresi és transzponálja lírává. Finom tónusú, vonzó hagnvételű szerelmes versei a költői kibontakozás ígéretes jelei. A mindennapok apró mozzanataiban észreveszi a nemeset, az igazit, a tartóst, a nagyszerűt. Visszafogott hangja – nem jó szó, de nem találtunk jobbat – *mai alázat*. Némely versében eluralkodó pesszimizmusának „egyszer minden elmúlik” szemlélete nem öncélú, hanem az ember feloldódása a végtelenben (*Dal*). Hadd hívjuk fel külön a figyelmet egy versre: a címe *Szerelem*. A mai fiatalság erkölce miatt aggódók és annak hamis sáfárai olvassák el ezt a verset! Megvan-e a feltevése a körülményekben annak, hogy ez a szimpatikus szerelmi líra fölfelé íveljen?

A *Haragos üzenet* c. kötetzáró ciklusát napjaink valóságából meríti: életünkre, hétköznapijainkra való érzékeny reakálás jellemzi ezeket a verseket. Megidézi a fasizmus borzalmait is – konkrét élmény híján, de a gyűlölet jogán. Nehéz hétköznapiokról, helytálló emberekről ír (*Himnusz a bátorságról*). A Radnóti emlékére írott *Tizedik ekloga* c. verse remeklés: idézni kellene az egészet!

Dalos György nem él még benne minden idegével napjaink valóságában, de hite, harca, szíve velünk van. Költészetét programjának távlatokra törő ívelése és az apró igazságok kutatása hivatott egybefogni. Távlátigénye megjelenik hitvallásaiban éppúgy, mint képeiben. Az apró igazságok oknyomozó feltárával még adós maradt. Versépitkezését csak kiemelt témájú költeményeinél érezzük jónak. Költőpéldaképeit jól választotta – József Attila és Radnóti Miklós mellett a maiak közül különösen Garai Gábor hatását érezzük. A moszkvai egyetemista hozza magával haza megemberesedett jellemét, a kommunista építés hatást követelő üzenetét és „második hazájából”

a harcokban, építésben felgyülemlett tapasztalatot, edzettséget.

Költészetének első periódusa lezárult: „a valóság felfedezése ez a szakasz, nagy nekilendüléseké, lázas keresése, gyors örömké, és bánatoké; szerelmet, politikát, barátságot adott, nagy élménye az ifjúsági mozgalom a maga forradalmi romantikájával, hasonlóan nagy az első moszkvai év, amely az önálló életforma kialakítását adta.” Dalos Györgynek most tovább kell lépnie – pokolra kell mennie –, ez a jövő útjának egyetlen feltétele. Biztosítékát maga adja meg a Tiszatáj decemberi számában közölt versében:

„... oh régi versek hol vagytok ti már
Most tíz körömmel vágok az anyagba...”

STENCZER FERENC

Sós Endre:

Felvillanó arcok

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.

Nem lehet – de nem is szükséges – fel-támasztani a magyar polgári radikalizmus irodalmát, publicisztikáját. Már ami a tartalmát illeti. Minden problémájával és ellentmondásával együtt is újabb szintézisek felé halad a magyar szép- és közirodalom, s a legújabb kor és a holnap, nem pedig a tegnap ihletésére van szükség. De magunkat, leg-maibb törekvéseinket gazdagítjuk azzal, ha megfelelő helyükre tesszük az irodalmi – és nemcsak irodalmi – köztudatban a polgári radikalizmusnak azokat a magyar bajnokait is, akik a maguk módján és eszközeivel bátran küzdöttek az elhúzódozó feudalizmus világával és akik – minden következtetlenségükkel, s világnézeti alapjukból fakadó gyengeségükkel egyetemben is – lényegében mégis csak szövetségesei voltak a haladásnak. A személyi kultusz sajátos „természetrájá”-hoz tartozott, hogy ugyanakkor, amikor lázasan igyekezett nacionalista tradíciókat is „marxista” tartalommal megtölteni, a polgári radikalizmus tradíciójáról egyszerűen hallgatott. S az elhallgatás talaján – tudjuk – gyakran születnek megszépítő legendák. Ezek pedig nem kevésbé igazságtalanok, mint a rágalmaszások.

Sós Endre írja tíz tegnapi magyar író és újságíró – zömében polgári radikális írástudó – portréját tartalmazó, új kötete előtt: „Nem törekedtem teljességre, de ügyeltem mindig a hitelességre.” Bár kár, hogy nem törekedett ha nem is teljességre, de gazdagabb képre – például Vészi József-nek a marxista igényű, de a nem a marxista kutatás által is majdnem érintetlen, érdekes és elgondolkoztató pályáját illetően – tény, hogy a kötet minden portréja meggyőző, méghozzá távolról sem csak filológiai értelemben. A szerző úgy dolgozta bele személyes élményeit az arcképekbe, hogy azok erősítik az illető irodalomtörténetileg és társadalomtörténetileg hiteles portréját is. Itt van például a Kóbor Tamásról szóló rajz, a sikerült kötet egyik legsikerültebb írása. A személyes emlékezések – a szerzőnek, kezdő újságíró korában, főnöke volt Kóbor, „Az Újság” akkori főszerkesztője – jelentéktelen külsejű, fanyar embert állítanak elénk. Kóbor szavai, amelyeket Sós Endre idéz, igazán nem lángolóan izgalmasak. De a szerző éppen azt bizonyítja be, hogy Kóbor Tamásnak – minden korlátjával és megalkuvásával együtt is – el-évülhetetlen érdeme, hogy a jelentéktelen külsejű, fanyarul józan kispolgárokat „beemelte” az irodalomba és újságírásba. Kőbornak meg-voltak a maga kiegyezései – s nemcsak a bankárok, hanem a grófok világával is – de azért élete fogytáig a pesti Szerecsen utca küszködő kispolgárának szemével nézte az életet, nem voltak romantikus illúziói. Olyan korokban, amikor a polgári publicisták zöme a dzsentroid romantika gőzeiben párolgott, Kóbor Tamás a mellékmondatok, a zárójelek, az elejtett szavak jelentőségére hívta fel ifjú munkatársa figyelmét. S tárgyilagos, értekező, gúnyoros hangon írt cikkei – a maguk nemében – forradalmat jelentettek a fellengzős vezércikkekkel szemben. Sós Endre arcképe nem feledkezik meg Kóbor Tamás egyéniségének árnyalatairól, de azt meggyőzően bizonyítja be, hogy Kóbor egyike volt azoknak a polgári újságíróknak, akik segítették megtörni az üres pátosz, a lompossa nyütt érzések egyeduralmát.

Az arcképvázlatok, portré-esszék egyik sajátossága, hogy a szerzők akaratlanul is átveszik azoknak az egyéniségeknek a stílusát, akikről írnak. A fanyar, naturalista, értekező – és szürke életű – Kóborról nem könnyű színesen „sztorisan” írni. Sós Endre érdeme, hogy a Kóbor-i „fluidum” közegében érzékeltette egy egyéniség és problémakör belső izgalmasságát. A Felek Gyéza-portré egy méltatlanul elfelej-

tett újságíró – Don Quijote rajza, amely szükségképpen, hogy úgy mondjuk, atmoszférikusan színesebb, lendületesebb írás, ám nem kevésbé mély, mint a Kóborról szóló. A „Világ” és a „Magyar Hírlap” egykori, nagytudású, és már a nem okos vakmerőségig bátor publicistájának portréjába a szerző igen ügyesen belevitte a magyar polgári radikalizmus elkésetttségének érzékeltetését is. Rokonszenves és drámai a Feleky Géza rövid, szikrázó pályája, de egy országban, ahol Tiborc lázadása lett volna aktuális, a lényegében elszigetelt polgár lázadása nincs szinkronban a történelmi fejlődéssel. „Tiborc és Ahasvér szövetsége” – amelyet annakidején, a század elején, Bródy Sándor hirdetett meg – a Tanácsköztársaság romjain kialakult, intézményesített fehérterror világában tört programmá lett.

Bródy Sándor portréját – úgy érezzük – kár volna belevenni ebbe a kötetbe. Több okból is. Egyrészt, mert a szerzőnek nincs róla igazán mély élménye, (ha gondolata van is) másrészt mert Bródyról már annyit írtak, hogy Sós Endrét – érezhetően – feszélyezi ez és nem mondja ki oly oldottan vele kapcsolatos véleményeit, meglátásait, mint Vészivel, Kóborral, Felekyvel, vagy Elek Artúrral és Révész Bélával kapcsolatban. De Bródy szépirói egyénisége, sajátos súlya különben is „kilóg” ebből a kötetből, amelyben döntően olyan írók szerepelnek, akik elsősorban (vagy szépiírói működésükkel legalább egyenrangúan) újságírók. Nagyon hiányzik viszont Feleky Géza szellemi utódjának, a magyar polgári radikalizmus utolsó, izgalmas Don Quijoté-jának, Zsolt Bélának rajza, továbbá Goda Gézáé, akit végre szintén „felfedeztünk” és akiről biztos, hogy a szerzőnek szintén volna más által nem publikált, közérdekű mondanivalója.

Nagyon örültünk a dzsentriből lett radikális, antifasiszta polgár, a kiváló színkritikus és színházvezető, Pünkösti Andor szép arcképének és annak a portrénak is, amit a szerző arról a Radó Antalról festett, akitől az elmúlt évtizedekben minden érdemet megtagadtunk. Ebből a rajzból megtudjuk, mit tett Radó Antal a magyar műfordítás ügyéért és a magyar irodalom-népszerűsítéséért is. S a felvillantott arcél mögött felvillan a századforduló egy sajtós asszimilációs pályája. A vidéki zsidó ta-

nító fia, aki – világnézetiileg – a monarchikus, ál-liberális Magyarország konzervatív fia lesz. Sós Endre finoman – Radó Antal és a Radó Antalok kultúrtörténeti érdemeit felmutatva – rajzolja meg, milyen különösen pokoli volt az aggastyánná lett „méltóságos úr”-nak, amikor tudomásul kellett vennie, hogy immár másodosztályú állampolgár, s hogy az állam / amelyen minden illúziójával csüngött / még ebből a másodosztályú polgárságból is kitaszítani készül őt...

Teljesebb, gazdagabb portrét igényeltünk – éppenúgy, mint Vészi József esetében – Hatvany Lajosról is. A portré minden során érezni, hogy Sós Endre nagyon ismeri Hatvany írói, irodalomtörténeti, irodalomszervezői művét és – tegyük hozzá – azt a világot is, amely Hatvanyt hozta és amely ellen Hatvany oly bátran fellázadt. Nem olyan gazdag eddigi Hatvany-irodalmunk, hogy ne sajnálnánk, miért maradt meg itt a szerző a „felvillantás” önmaga szabta keretei között. Reméljük azonban, hogy még elmondja, amit el tud és el kíván mondani Hatvanyról, és hogy Zsoltról s másokról – esetleg Ignotusról is – közzéteszi közhasznú emlékezéseit. A Bródy-portré – említettük már – nem sikerült és bár annál valamivel jobb, mégsem igazán a szerző szívéből (és nagy erudíciójának sűrűjéből) születettnek tűnő az Osvát Ernő arckép-vázlata. Aki oly teljes szívvel áll Hatvany mellett (akinek még rokonszenves tévedéseit is oly rokonszenvesen tudja megérteni), annak kár az Osvát-Hatvany csatározásokról kiegyenlítő mondatokat írni. Majd az irodalomtörténet egyszer véglegesen eldönti ezt a régi pert. Sós Endre többet ad a jövő irodalomtörténetének – és a ma olvasóinak – ha kitarat Hatvany mellett és nem tesz erőszakot magán a számára, érezhetően, nem igazán rokonszenves Osvát Ernő érdekében. Osvát szerkesztői érdemei is kibírják ezt.

Mindent összevéve: Sós Endre műfajilag nehezen meghatározható, új kötete izgalmas adatokkal és nem kevésbé izgalmas tanulságokkal szolgál. A felvillantott arcok mögött egy meglehetősen „szűz” problémavilág lép elő – további feldolgozásra várva – a mellőzöttség ködeiből.

ANTAL GÁBOR